DSL 03

নাটক আৰু মহাকাব্য

সংস্কৃত শিক্ষণৰ ডিপ্লোমা

পাঠ্যবিষয় ঃ ৩

খণ্ড ঃ ২

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

বিষয় বিশেষজ্ঞ

অধ্যাপক অশোক কুমাৰ গোস্বামী, প্ৰাক্তন অধ্যক্ষ, সংস্কৃত বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
অধ্যাপক দীপক কুমাৰ শৰ্মা, সঞ্চালক, মহাবিদ্যালয় উন্নয়ন পৰিষদ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

সমন্বয়ৰক্ষীঃ ড° ইন্দ্রানী ডেকা, সহকাৰী অধ্যাপিকা (সংস্কৃত), কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্ৰস্তুতি গোটৰ সদস্য

অধ্যায়	*অৰিহণা যোগাইছে*
৯-১২	ড° গায়ত্রী শৰ্মা, সন্দিকৈ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়
১৩-১৫	ড° কল্পিতা বুজৰবৰুৱা, বি বৰুৱা মহাবিদ্যালয়

সম্পাদনাঃ

বিষয়বস্তু সম্পাদনা ঃ ড° সুদেষ্ণা ভট্টাচার্য, সহকাৰী অধ্যাপিকা (সংস্কৃত) গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
গাঁথনিক সম্পাদনা ঃ ড° ইন্দ্রানী ডেকা, সহকাৰী অধ্যাপিকা (সংস্কৃত)
কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

চেপ্তেম্বৰ, ২০১৮

Copyright © Krishna Kanta Handiqui State Open University

This Self Learning Material (SLM) of the Krishna Kanta Handiqui State Open University is made available under a Creative Commons Attribution-Non Commercial-Share Alike 4.0 License (international): http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

For the avoidance of doubt, by applying this license KKHSOU does not waive any privileges or immunities from claims that it may be entitled to assert, nor does KKHSOU submit to the jurisdiction, courts, legal processes or laws of any jurisdiction.

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হৈ পঞ্জীয়কৰ দ্বাৰা মুদ্রিত আৰু প্ৰকাশিত।

মুখ্য কার্যালয় ঃ পাটগাওঁ, ৰাণী গেট, গুৱাহাটী- ৭৮১০১৭
উপমুখ্য কার্যালয় ঃ হাউচফেড কমপ্লেক্স, দিচপুৰ, গুৱাহাটী - ৭৮১০০৬ ;
Web : www.kkhsou.in

খণ্ড পৰিচয়

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে আগবঢ়োৱা সংস্কৃত শিক্ষণৰ ডিপ্লোমা পাঠ্যক্রমৰ তৃতীয় পাঠবিষয়ৰ দ্বিতীয় খণ্ডৰ বাবে এই পাঠখিনি প্রস্তুত কৰা হৈছে। এই খণ্ডটিত সংস্কৃত সাহিত্যৰ দুখন উল্লেখযোগ্য মহাকাব্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। সেই দুখন হৈছে মহাকবি কালিদাস বিৰচিত ৰঘুবংশম্ আৰু ভাৰবি বিৰচিত কিৰাতার্জুনীয়ম্ মহাকাব্য। নৱম অধ্যায়ৰ পৰা দ্বাদশ অধ্যায়লৈ ৰঘুবংশম্ মহাকাব্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে তথা শেষৰ তিনিটা অধ্যায়ত ভাৰবি ৰচিত কিৰাতার্জুনীয়ম্ মহাকাব্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। ইয়াত সর্বমুঠ সাতটা (৭) অধ্যায় আছে। ৰঘুবংশম্ মহাকাব্যৰ চতুর্থ সর্গৰ বিষয়ে এই পাঠটিত আলোচনা কৰা হৈছে। ঠিক তেনেদৰে কিৰাতার্জুনীয়ম্ মহাকাব্যৰ প্রথম সর্গৰ কিছু উল্লেখযোগ্য শ্লোকৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব এই খণ্ডটিত।

এই খণ্ডটি অধ্যয়ন কৰোঁতে আয়তাকাৰ বাকচ লক্ষ্য কৰিব। ইয়াৰ 'জানি থোৱা ভাল' বাকচবোৰত মূল পাঠৰ সৈতে জড়িত কিছু গুৰুত্বপূর্ণ তথ্যৰ সম্ভেদ আছে। প্রতিটো অধ্যায়ত থকা 'অগ্রগতি নিৰীক্ষণ' যোগে আগবঢ়োৱা প্রশ্নাৱলীয়ে অধ্যয়নৰ অগ্রগতি সম্পর্কে স্ব-পৰীক্ষণৰ সুবিধা দিব। অধ্যয়নৰ লগে লগে উক্ত প্রশ্নাৱলীৰ উত্তৰসমূহ লিখি শেষত দিয়া 'অগ্রগতিৰ খতিয়ান'ৰ সৈতে ৰিজাই চোৱাটো অধিক লাভদায়ক হ'ব। অধ্যায়বোৰৰ শেষত 'আৰ্হি প্রশ্ন' হিচাপে কেইটিমান প্রশ্নৰ আৰ্হিও তুলি দিয়া হৈছে।

বিষয় সূচী

পৃষ্ঠা নং

অধ্যায় ৯ঃ **ৰঘুবংশম্— (সাধাৰণ আলোচনা)** ১৪৯-১৬১

'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চমু পৰিচয়, মহাকাব্যৰ লক্ষণ, মহাকাব্যখনিৰ উৎস'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যখনৰ টীকা; শিৰোনামৰ তাৎপর্য্য; সর্গসমূহৰ চমু পৰিচয়; ৰঘুবংশীয় ৰজাসকল; মহাকাব্যখনৰ ৰচক

অধ্যায় ১০ঃ **ৰঘুবংশম্— চতুর্থ সর্গ (শ্লোক ১-২৫)** ১৬২-১৮৪

চতুর্থসর্গৰ সাৰাংশ; চতুর্থসর্গৰ নামকৰণৰ তাৎপর্য; চতুর্থসর্গৰ শ্লোকসমূহৰ (১-২৫) সংস্কৃত পাঠ, শ্লোকসমূহৰ গদ্য পাঠ, শ্লোকসমূহৰ শব্দার্থ, শ্লোকসমূহৰ অনুবাদ, ব্যাকৰণগত টোকা; সংক্ষিপ্তৰূপত শ্লোকসমূহৰ বিষয়বস্তু

অধ্যায় ১১ঃ **ৰঘুবংশম্-চতুর্থ সর্গ (শ্লোক ২৬-৫২)** ১৮৫-২০৪

চতুর্থ সর্গৰ (২৬-৫২) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ, শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ, শ্লোকসমূহৰ শব্দার্থ, শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ; ব্যাকৰণগত টোকা; সংক্ষিপ্ত ৰূপত শ্লোকসমূহৰ বিষয়বস্তু

অধ্যায় ১২ঃ **ৰঘুবংশম্— চতুর্থ সর্গ (শ্লোক ৫৩-৮০)** ২০৫-২২৫

চতুর্থসর্গৰ (৫৩-৮০) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ, শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ, শ্লোকসমূহৰ শব্দার্থ, সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ; ব্যাকৰণগত টোকা; সংক্ষিপ্তৰূপত শ্লোকসমূহৰ বিষয়বস্তু

অধ্যায় ১৩ঃ **কিৰাতার্জুনীয়ম্— সাধাৰণ আলোচনা** ২২৬-২৩৪

'কিৰাতার্জুনীয়ম্' মহাকাব্যৰ চমু পৰিচয়; শিৰোনামৰ তাৎপর্য্য; কিৰাতার্জুনীয়ম্ মহাকাব্যৰ সর্গসমূহৰ সাৰাংশ; মহাকবি ভাৰবিৰ পৰিচয়, ভাৰবিৰ সময়

অধ্যায় ১৪ঃ **কিৰাতার্জুনীয়ম্— প্রথম সর্গ (শ্লোক ১-২৫)** ২৩৫-২৫২

প্রথম সর্গৰ (১-২৫) - শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ, শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ, সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ শব্দার্থ, সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ; ব্যাকৰণগত টোকা; বনেচৰৰ উক্তিৰ সাৰাংশ

অধ্যায় ১৫ঃ **কিৰাতার্জুনীয়ম্— প্রথম সর্গ (শ্লোক ২৬ - ৪৬)** ২৫৩-২৬৮

প্রথম সর্গৰ (২৬ - ৪৬) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ, শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ, সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ শব্দার্থ, সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ; ব্যাকৰণগত টোকা; দ্রৌপদীৰ উক্তিৰ সাৰাংশ ।

প্রসংগপুথি ঃ

অধ্যায় ৯ ঃ ৰঘুবংশম্— (সাধাৰণ আলোচনা)

অধ্যায় গাঁথনি

৯.১ উদ্দেশ্য
৯.২ পৰিচয়
৯.৩ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চমু পৰিচয়
৯.৩.১ মহাকাব্যৰ লক্ষণ
৯.৩.২ মহাকাব্যখনিৰ উৎস
৯.৩.৩ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যখনৰ টীকা
৯.৪ শিৰোনামৰ তাৎপর্য্য
৯.৫ সর্গসমূহৰ চমু পৰিচয়
৯.৬ ৰঘুবংশীয় ৰজাসকল
৯.৭ মহাকাব্যখনৰ ৰচক
৯.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৯.৯ অধিক জানিবলৈ
৯.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
৯.১১ আৰ্হি প্রশ্ন

৯.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ বিষয়ে এটি চমু আভাস লাভ কৰিব
- কবি কালিদাসৰ বিষয়ে সাধাৰণ জ্ঞান লাভ কৰিব
- 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ প্রতিটো সর্গৰ বিষয়বস্তুৰ সাৰাংশ আয়ত্ত কৰিব পাৰিব
- 'ৰঘুবংশম্'ত উল্লেখ থকা প্রখ্যাত ৰজাসকলৰ বিষয়ে অবগত হ'ব।

৯.২ পৰিচয়

ইতিমধ্যে আপুনি সংস্কৃত সাহিত্যত থকা দুই ধৰণৰ কাব্যৰ ভিতৰত দৃশ্যকাব্যৰ ধাৰণা লাভ কৰিছে। সংস্কৃত সাহিত্যৰ আন প্রকাৰ কাব্য হৈছে শ্রব্যকাব্য। শ্রব্যকাব্য শুনা যায় বা পাঠ কৰা হয়। শ্রব্যকাব্যসমূহক দুই ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। সেয়া হৈছে মহাকাব্য আৰু খণ্ডকাব্য। মহাকাব্যসমূহ আকাৰত ডাঙৰ। যেনে— ৰঘুবংশম্, শিশুপালবধম্ আদি। খণ্ডকাব্যসমূহ আকাৰত সৰু। গীতিকাব্যসমূহ ঘাইকৈ এই শ্রেণীৰ কাব্যৰ অন্তর্গত। এনে কাব্যৰ উদাহৰণ মেঘদূত, ঋতুসংহাৰ ইত্যাদি।

সংস্কৃত সাহিত্যত পাঁচখন মহাকাব্য দেখিবলৈ পোৱা যায়। 'ৰঘুবংশম্' এই মহাকাব্যসমূহৰ ভিতৰত অন্যতম।

এই অধ্যায়ত মহাকাব্যখনিৰ এটি সাধাৰণ সমালোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। অধ্যায়টিৰ জৰিয়তে আপুনি 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চমু পৰিচয়, ইয়াৰ লিখক, মহাকাব্যসমূহৰ লক্ষণ, ৰঘুবংশম্ৰ উৎস, টীকা আদিৰ বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিব। ইয়াৰ উপৰিও প্ৰতিটো সৰ্গত থকা বিষয়বস্তু, ৰঘুবংশীয় নৃপতিসকলৰ বিষয়েও ধাৰণা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।

৯.৩ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চমু পৰিচয়

এই অংশত আপুনি 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চমু পৰিচয়, মহাকাব্যৰ লক্ষণ আৰু টীকাসমূহৰ বিষয়ে জানিব।

'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যখন কবিকুলগুৰু কালিদাসৰ সৃষ্টি। এই মহাকাব্যখনক কালিদাসৰ অন্তিম আৰু শ্ৰেষ্ঠ ৰচনা বুলি গণ্য কৰা হয়। মহাকাব্যখনিত ১৯টা সৰ্গ আছে। ১৯টা সৰ্গত ২৯জন ৰজাৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে। কিম্বদন্তি অনুসৰি কাব্যখনিত পঁচিশ বা ছাব্বিশটা সৰ্গ আছিল। সেয়েহে বহুতে মহাকাব্যখনক সম্পূৰ্ণ নহয় বুলি কয়।

৯.৩.১ মহাকাব্যৰ লক্ষণ

সাহিত্যদৰ্পণ— বিশ্বনাথ কবিৰাজ বিৰচিত অলংকাৰ শাস্ত্ৰবিষয়ক গ্ৰন্থ।

আপুনি নিশ্চয় জানে যে মহাকাব্যসমূহ পদ্যময় বা ছন্দত ৰচিত। তথাপিও ছন্দত ৰচিত আন ৰচনাতকৈ মহাকাব্যসমূহৰ বৈশিষ্ট্য কিছু পৃথক। বিশ্বনাথ কবিৰাজে **সাহিত্যদৰ্পণ**ৰ ষষ্ঠ পৰিচ্ছেদত মহাকাব্যৰ লক্ষণসমূহ সুন্দৰকৈ বৰ্ণনা কৰিছে। মহাকাব্যৰ অধ্যায়সমূহক সৰ্গ হিচাপে অভিহিত কৰা হয়। মহাকাব্যৰ নায়কজন কোনো ক্ষত্ৰিয় বা সদ্বংশজাত বীৰ হ'ব লাগে আৰু এই নায়কজন ধীৰোদাত্ত গুণসম্পন্ন হোৱা উচিত। ৰসসমূহৰ ভিতৰত শৃংগাৰ, বীৰ বা শান্ত-যিকোনো এটা মুখ্যৰস হোৱা উচিত। আন ৰসসমূহ অঙ্গী বা গৌণ হ'ব লাগে। মহাকাব্যৰ মূল কাহিনীভাগ ইতিহাস বা আন কোনো বিখ্যাত গ্ৰন্থৰ পৰা লোৱা হয়। মহাকাব্যখন আশীৰ্বাদসূচক বা বস্তু নিৰ্দেশাত্মক কথাৰে আৰম্ভ হ'ব লাগে আৰু তাত সন্তৰ প্ৰশংসা আৰু দুষ্টৰ নিন্দাসূচক উক্তি থকা উচিত।

সৰ্গবোৰ বেছি দীঘল বা চুটি হ'ব নালাগে। আঠটাতকৈ বেছি সৰ্গ মহাকাব্যত থকা উচিত নহয়। প্ৰত্যেক সৰ্গৰ শেষত পিছৰ সৰ্গৰ সূচনা থাকিব লাগে। বিভিন্ন ধৰণৰ বৰ্ণনাযুক্ত মহাকাব্যৰ নামকৰণ সদায় কবি, কাহিনী বা নায়কৰ নাম অনুসৰি হ'ব লাগে। সৰ্গসমূহৰ নামকৰণ বিষয়বস্তুৰ আধাৰত হোৱা উচিত।

মহাকাব্যৰ সকলো লক্ষণ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যত দেখিবলৈ পোৱা যায়। সৰ্গবদ্ধ মহাকাব্যখনত বৰ্ণিত ৰজাসকল মনুৰ বংশসম্ভূত। মুখ্যৰস শৃংগাৰ। প্ৰয়োজনসাপেক্ষে বীৰ আৰু কৰুণৰসো মহাকাব্যখনত দেখিবলৈ পোৱা যায়। 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যখনৰ

মূল কাহিনীভাগ ৰামায়ণ আৰু বিভিন্ন পুৰাণৰ পৰা গ্ৰহণ কৰা হৈছে। প্ৰত্যেক সৰ্গত বৰ্ণিত বিষয়বস্তুৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি সৰ্গসমূহৰ নামকৰণ কৰা হৈছে আৰু সকলোতকৈ প্ৰখ্যাত ৰজাজনৰ নাম অনুসৰি মহাকাব্যখনৰ নামকৰণ কৰা হৈছে। সেইদৰে আন আন বৈশিষ্ট্যসমূহো 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যখনত দেখিবলৈ পোৱা যায়।

৯.৩.২ মহাকাব্যখনিৰ উৎস

আপুনি ইতিমধ্যে মহাকাব্যৰ লক্ষণৰ বিষয়ে চমু আভাস লাভ কৰিলে। এতিয়া মহাকাব্যখনৰ উৎস সম্পৰ্কে জানিব পাৰিব। সাধাৰণ দৃষ্টিত 'ৰঘুবংশম্'ৰ উৎস ৰামায়ণ যেন লাগে। কিন্তু কাব্যখন এটি কাহিনীক লৈ ৰচিত নহয়। মহাকবি কালিদাসে একাধিক উৎসৰ পৰা 'ৰঘুবংশম্'ৰ কথাবস্তু গ্ৰহণ কৰিছিল বুলি ধাৰণা হয়। কবিয়ে নিজেও 'মন্দঃ কবিযশঃ প্ৰাৰ্থী' বুলি বাল্মীকি প্ৰভৃতি পূৰ্বসূৰিসকলৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। 'ৰঘুবংশম্'ৰ কাহিনীভাগ বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায় যে প্ৰথমসৰ্গৰ পৰা অষ্টমসৰ্গলৈকে বৰ্ণিত কাহিনীভাগ পদ্মপুৰাণৰ আধাৰত ৰচিত। নৱমসৰ্গৰ পৰা পঞ্চদশসৰ্গলৈ বৰ্ণনা কৰা ঘটনাৰ আধাৰ ৰামায়ণ। ষোড়শ সৰ্গৰ পৰা ঊনবিংশসৰ্গলৈ কাহিনীভাগত পুৰাণৰ প্ৰভাৱ আছে। মহাকবি কালিদাসে ৰঘুবংশীয় ৰজাসকলৰ নাম আৰু পৌৰ্ব্যাপৰ্বহে এই উৎসসমূহৰ পৰা গ্ৰহণ কৰিছে। ৰজাসকলৰ বৰ্ণনা কিন্তু কবি প্ৰতিভাসম্ভূত।

৯.৩.৩ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যখনৰ টীকা

'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ ওপৰত মুঠ ৩৩টা টীকাৰ নাম পোৱা যায়। তাৰ ভিতৰত ত্ৰিশজন টীকাকাৰৰ নাম পোৱা যায়। বাকী তিনিটা টীকাৰ নাম পোৱা গ'লেও লিখকসকলৰ নাম পোৱা নাযায়।

টীকাকাৰসকলৰ ভিতৰত সকলোতকৈ প্ৰখ্যাত আছিল মল্লিনাথ। তেখেতে লিখা টীকাৰ নাম হ'ল 'সঞ্জীৱনী'। ইয়াৰ উপৰিও অন্যান্য টীকাকাৰৰ নাম হ'ল— হেমাদ্ৰি, চৰিত্ৰবৰ্দ্ধন, বল্লভ, দিনকৰ, ভৰতসেন, অৰুণগিৰিনাথ, নাৰায়ণ, সুমতিবিজয়, বিজয়গনি, বিজয়ানন্দ, দক্ষিণাবৰ্ত, ধৰ্মমেৰু, নাথ, ভোজ, কৃষ্ণভট্ট, বিস্তৰকাৰ, গোপিনাথ কবিৰাজ, প্ৰভাকৰ জনাৰ্দন, ত্ৰিবিদাকৰ, উদয়াকৰ, ভগীৰথ, বৃহস্পতি মিশ্ৰ, কৃষ্ণপতি শৰ্মা, ভবদেৱ মিশ্ৰ, গুণবিনয়গনি, ৰামচন্দ্ৰ, মহেশ্বৰ, সমুদ্ৰমূৰি। লিখকৰ নাম নথকা তিনিটা টীকাৰ নাম হ'ল অদ্বৈত সাৰস্বতসূত্ৰ, কথাস্মৃতি আৰু পদাৰ্থদীপিকা।

৯.৪ শিৰোনামৰ তাৎপৰ্য

এতিয়া আপুনি মহাকাব্যখনৰ শিৰোনামৰ তাৎপৰ্য বিষয়ে জানিব পাৰিব। মহাকবি কালিদাসে 'ৰঘুবংশম্' ৰচনা কৰোতে প্ৰধানকৈ আদিকবি বাল্মীকিৰ দ্বাৰাই প্ৰভাৱান্বিত হৈছিল।

বাল্মীকিয়ে ৰামায়ণক প্ৰায়েই ৰঘুবংশচৰিত বুলি উল্লেখ কৰিছে। মহাকাব্যখনত বৰ্ণনা কৰা নৰপতিসকলৰ ভিতৰত ৰঘু বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। ৰজা হিচাপে ৰঘু সৰ্বগুণী আৰু প্ৰতাপী আছিল। ৰঘুকুলতিলক ৰঘুৰ নাম অনুসৰিয়েই কালিদাসে মহাকাব্যখনিৰ নাম 'ৰঘুবংশ' ৰাখিছে, ইক্ষ্বাকুবংশীয় ৰজাসকলক ৰঘুবংশীয় বুলিছে। ৰঘুৰ পৰাই বংশধৰসকলক ৰাঘৱ বোলা হৈছে। কবিয়ে ৰঘুৰ পৰাই পিছৰ ৰজাসকলৰ বিস্তৃত বিৱৰণ দিয়া বাবে মহাকাব্যখনৰ 'ৰঘুবংশম্' নাম যথোপযুক্ত হৈছে।

জানি থোৱা ভাল

পুৰাণ — পুৰাণ শব্দৰ ব্যুৎপত্তিগত অৰ্থ প্ৰাচীন। পঞ্চলক্ষণযুক্ত ই একপ্ৰকাৰ শাস্ত্ৰ। পুৰাণসমূহক বেদব্যাসে ৰচনা কৰা বুলি ধাৰণা কৰা হয়।

টীকা — কোনো গ্ৰন্থ বা বিষয়ৰ ওপৰত দিয়া ব্যাখ্যা।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ সংস্কৃত সাহিত্যত কাব্য কেইপ্ৰকাৰৰ?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ সংস্কৃত সাহিত্যত মহাকাব্য কেইখন?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যখনত কেইটা সৰ্গ আছে?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যখনত কেইজন ৰজাৰ বৰ্ণনা দিয়া হৈছে?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ ওপৰত মুঠ টীকা কিমান আছে?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ সকলোতকৈ প্ৰখ্যাত টীকাকাৰজনৰ নাম কি?

.....

.....

৯.৫ সৰ্গসমূহৰ চমু পৰিচয়

প্ৰথম সৰ্গৰ আৰম্ভণিতে কবিয়ে ৰঘুবংশীয় ৰজাসকলৰ গুণৰ কথা কৈছে। সেই গুণসমূহেই কবিক ৰজাসকলৰ বিষয়ে লিখিবলৈ অনুপ্ৰেৰিত কৰিছিল। প্ৰথম সৰ্গত মহাকবি কালিদাসে ৰজা দিলীপৰ বৰ্ণনা দিছে। দিলীপৰ পত্নী সুদক্ষিণা নিঃসন্তান হৈ থকা বাবে কুলগুৰু বশিষ্ঠৰ আশ্ৰমলৈ গৈছিল। বশিষ্ঠই সন্তান লাভৰ বাবে সুৰভিধেনুৰ কন্যা নন্দিনীক শুশ্ৰূষা কৰিবলৈ উপদেশ দিছিল।

দ্বিতীয়সৰ্গত কবিয়ে ৰজা দিলীপ আৰু সুদক্ষিণাৰ তিনি সপ্তাহ কাল গোসেৱা ব্ৰতৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। নন্দিনীয়ে ৰজা দিলীপৰ ভক্তিৰ পৰীক্ষা ল'বলৈ ইচ্ছা কৰি এটা গুহাত প্ৰবেশ কৰিলে। ৰজাই হিমালয়ৰ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য উপভোগ কৰি অন্যমনষ্ক হৈ থাকোতে এটি সিংহৰ চিঞৰ শুনিলে। সেই মায়াবী সিংহই নন্দিনীক ভক্ষণ কৰিবলৈ উদ্যত হ'ল। ৰজাই উপায়হীন হৈ নিজৰ শৰীৰটো সিংহক অৰ্পণ কৰি নন্দিনীক ৰক্ষা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। ৰজাৰ দৃঢ়ভক্তিত নন্দিনী সন্তুষ্ট হ'ল আৰু পুত্ৰলাভৰ বৰ দিলে। ৰজাৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ হ'ল। ঋষিৰ আজ্ঞা অনুসৰি ৰজা দিলীপ আৰু সুদক্ষিণা ৰাজধানীলৈ উভতি আহিল।

তৃতীয়সৰ্গত ৰঘুৰ জন্ম বৰ্ণনা কৰা হৈছে। ৰঘুৰ শিক্ষা-দীক্ষা, অভিষেক আদিৰ বৰ্ণনাৰ লগতে দিলীপৰ অশ্বমেধ যজ্ঞৰ বৰ্ণনাও কৰা হৈছে। ৰজা দিলীপে শততম অশ্বমেধ যজ্ঞ শেষ নকৰাকৈয়ে ইন্দ্ৰৰ অনুগ্ৰহত তাৰ ফল লাভ কৰিলে। ৰঘুৰ হাতত ৰাজ্যভাৰ গতাই ৰাজদম্পতীয়ে বানপ্ৰস্থ গ্ৰহণ কৰিলে।

চতুৰ্থসৰ্গত ৰঘুৰ দিগ্বিজয় আৰু শাসন ব্যৱস্থাৰ পৰিচয় পোৱা যায়। পূৰ্বদিশৰ পৰা দিগ্বিজয় আৰম্ভ কৰি ৰঘুৱে উৎকলদেশৰ মাজেৰে কলিংগদেশ পাৰ হৈ দক্ষিণ দিশলৈ যাত্ৰা কৰিলে। তাৰ পিছত তেওঁ দক্ষিণৰ পাণ্ড্যসকলক পৰাজিত কৰি সহ্যপৰ্বত অতিক্ৰম কৰিলে। পাৰসী, হুন, কাম্বোজসকলকো পৰাভূত কৰি প্ৰাগজ্যোতিষ আৰু কামৰূপ পৰ্যন্ত ৰঘুৱে অধিকাৰ কৰিলে। বহু ধন-সোণ আৰু যশস্যা লৈ ৰঘুই ৰাজধানীলৈ উভতি আহিল। দিগ্বিজয়ী ৰজাই ৰাজ্যত বিশ্বজিত যজ্ঞ অনুষ্ঠিত কৰি ব্ৰাহ্মণসকলক বহুতো ধন সোণ দান কৰিলে।

পঞ্চম সৰ্গত ৰঘুৰ অসাধাৰণ দানশীলতাৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়। ৰঘুৱে বিশ্বজিত যজ্ঞ সম্পাদন কৰি ধনহীন হৈ পৰিছিল। তেনে অৱস্থাত কৌৎস নামৰ ব্ৰহ্মচাৰী এজনে চৌধ্য কৌটি সোণৰ মোহৰ ৰজাৰ ওচৰত গুৰুদক্ষিণা হিচাপে বিচাৰে। ৰঘুৱে ব্ৰহ্মচাৰীক ধন দিবলৈ অপাৰগ হ'ল। সেয়েহে তেওঁ কুবেৰৰ ভঁৰাল আক্ৰমণ কৰিবলৈ মনস্থ কৰিলে। কিন্তু তাৰ আগতেই কুবেৰে ধন ৰঘুক অৰ্পণ কৰে। ব্ৰহ্মচাৰী কৌৎসই ধন লৈ ৰঘুক সাহসী আৰু বীৰপুত্ৰ লাভ কৰাৰ আশীৰ্বাদ দিয়ে। তাৰ পিছত ৰঘুৰ পুত্ৰ অজৰ জন্ম হ'ল। অজই ইন্দুমতীৰ স্বয়ম্বৰলৈ যোৱাৰ পথত এটা বনৰীয়া হাতীক আঘাত কৰিবলগীয়া হয়। সেই হাতীটো আছিল এটি শাপগ্ৰস্থ গন্ধৰ্ব। সেই গন্ধৰ্বই অজক সম্মোহন অস্ত্ৰ প্ৰদান কৰে। তাৰ পিছত অজ ইন্দুমতীৰ স্বয়ম্বৰ সভালৈ যায়।

ষষ্ঠ সৰ্গত ইন্দুমতীৰ স্বয়ম্বৰৰ বৰ্ণনা দিয়া হৈছে। মগধ, অঙ্গ, অৱন্তি, অনুপ, শূৰসেন, কলিঙ্গ, নাগপুৰ আদি সকলো দেশৰ ৰাজকুমাৰসকল স্বয়ম্বৰ সভাত উপস্থিত হৈছিল। ইন্দুমতীৰ

পৰিচাৰিকা সুনন্দাই সকলোৰে পৰিচয় দিছিল। শেষত অজৰ সমুখত উপস্থিত হোৱাত ইন্দুমতীয়ে অজকেই বৰমাল্য অর্পণ কৰিছিল। উপস্থিত আন ৰাজকুমাৰসকলে অপমানিত বোধ কৰিলে।

সপ্তমসর্গত অজ আৰু ইন্দুমতীৰ বিবাহ অনুষ্ঠানৰ বর্ণনা পোৱা যায়। প্রত্যাখ্যাত ৰজাসকলে অজ আৰু ইন্দুমতী অযোধ্যালৈ উভতি যাওঁতে আক্রমণ কৰিলে। ইন্দুমতীৰ ৰক্ষাৰ ভাৰ মন্ত্রীসকলক দি অজে সম্মোহন অস্ত্রৰ প্রয়োগ কৰি আক্রমণকাৰীসকলক প্রতিহত কৰিলে। তাৰ পিছত অজ আৰু ইন্দুমতী অযোধ্যাত উপস্থিত হ'ল। ৰজা ৰঘুৱে অজক ৰাজ্যৰ দায়িত্ব অর্পণ কৰিলে।

অষ্টম সর্গত ৰঘুৱে বানপ্রস্থ অৱলম্বন কৰিলে। কিছুদিন পাছত ৰঘুৰ মৃত্যু হৈছিল। অজই ৰঘুৰ শেষকৃত্য উপযুক্ত ধৰণে সম্পন্ন কৰিলে। যথাসময়ত অজ আৰু ইন্দুমতীৰ পুত্র দশৰথৰ জন্ম হ'ল। এদিন প্রমোদ উদ্যানত অজ আৰু ইন্দুমতীয়ে বিহাৰ কৰি থাকোতে এধাৰি ফুলৰ মালা ইন্দুমতীৰ শৰীৰত পৰিল। তাতেই ৰাণীৰ মৃত্যু ঘটিল। ৰজাই এই ঘটনাত অতি শোক পালে। ৰজাৰ শোক পাতলাবলৈ বশিষ্ঠ মুনিয়ে এজন শিষ্য পঠালে। সেই শিষ্যগৰাকীয়ে ৰজাক ক'লে যে ইন্দুমতী এগৰাকী শাপগ্রস্থা অপ্সৰা। সেই মালাধাৰীয়ে ইন্দুমতীক শাপমুক্তা কৰিছে। মৃত্যু সকলোৰে ঘটিবই। সেয়েহে জ্ঞানীলোকে এইদৰে শোক কৰা উচিত নহয়। অজই দেখাত শান্ত হ'লেও পত্নীৰ মৃত্যুত ভাঙি পৰিছিল। আঠ বছৰৰ পাছত অজৰো মৃত্যু ঘটিছিল।

নৱম সর্গত দশৰথৰ বর্ণনা পোৱা যায়। ইন্দ্র তেওঁৰ পৰম সখা আছিল। বসন্তোৎসৱ উপভোগ কৰি থাকোতে ৰজা দশৰথে এদিন তমসা নদীত শব্দ শুনিবলৈ পালে। সেয়া হাতীৰ শব্দ বুলি ভাবি শব্দভেদী বাণ নিক্ষেপ কৰিলে। সেই বানে এজন মুনিকুমাৰক বিন্ধিছিল। মুনিকুমাৰৰ মৃত্যু হোৱাত দশৰথে তেওঁৰ অন্ধ পিতৃ-মাতৃৰ ওচৰত অনিচ্ছাকৃতভাৱে কৰা অপৰাধৰ কথা নিবেদন কৰিলে। তেওঁলোকে ৰজাকো পুত্রশোকত প্রাণ হেৰুৱাব বুলি শাপ দিয়ে। তেতিয়ালৈ ৰজাৰ পুত্র নথকাত তেওঁ সেই শাপ বৰ হিচাবেই গ্রহণ কৰিলে।

দশম সর্গত ৰজা দশৰথৰ পুত্রেষ্টি যাগৰ কথা পোৱা যায়। ইফালে ৰাৱণৰ অত্যাচাৰত দেৱতাসকল অতিষ্ঠ হৈ বিষ্ণুৰ ওচৰ চাপিল। বিষ্ণুৱে দেৱতাসকলক কৈছিল যে ব্রহ্মাৰ বৰত দুঃসাহসী হোৱা ৰাৱণক তেওঁ ৰাম হিচাবে জন্ম লৈ বিনাশ কৰিব।

যজ্ঞৰ হোমাগ্নিৰ পৰা এগৰাকী দিব্য পুৰুষৰ আৱির্ভাব হ'ল আৰু এই পুৰুষজনে ৰজাৰ হাতত যজ্ঞৰ চৰু প্রদান কৰিলে। দশৰথে সেই দেৱতাৰ আশীর্বাদ গ্রহণ কৰি কৌশল্যা, কৈকেয়ী আৰু সুমিত্রাক তাৰ ভাগ দিয়ে। যথাসময়ত তিনিওগৰাকী ৰানীৰ গর্ভত ৰাম, ভৰত, লক্ষ্মণ আৰু শত্রুঘ্ন নামেৰে চাৰিজন পুত্রৰ জন্ম হ'ল।

একাদশ সর্গত ঋষি বিশ্বামিত্রই ৰাক্ষসবোৰৰ পৰা যজ্ঞৰক্ষা কৰিবলৈ ৰাম আৰু লক্ষ্মণক নিবলৈ অযোধ্যালৈ আহিছিল। বিশ্বামিত্রৰ লগত যাওঁতে পথত ৰামে তাড়কা ৰাক্ষসীক বধ কৰিছিল। আশ্রমত সুবাহু আৰু মাৰীচকো বধ কৰিছিল। যজ্ঞৰ অন্তত ৰজা জনকৰ আমন্ত্রণ ক্রমে বিশ্বামিত্রই ৰাম আৰু লক্ষ্মনক লৈ মিথিলালৈ গ'ল। পথত ৰামে অহল্যাৰ শাপমুক্তি ঘটালে। মিথিলালৈ আহি জনক ৰজাৰ হৰধনু ভংগ কৰি সীতাক পত্নীৰূপে ৰামে লাভ কৰিলে। তাৰ পিছত দশৰথকো মিথিলালৈ আমন্ত্রণ কৰি অনা হ'ল। ৰাম আৰু সীতাৰ বিবাহৰ পাছত সীতাৰ ভনীয়েক উর্মিলা

আৰু লক্ষ্মণ, মাণ্ডবী আৰু ভৰত, শ্রুতকীর্তি আৰু শত্রুঘ্নৰ বিবাহ সম্পন্ন হ'ল। ইয়াৰ পিছত অযোধ্যালৈ উভতি যোৱাৰ পথত ৰামে পৰশুৰামক লগ পালে। পৰশুৰামে নিজৰ ধনুখন আগবঢ়াই তাত শৰ যোজনা কৰিবলৈ ক'লে। ৰামে অনায়াসে পৰশুৰামৰ দর্পচূর্ণ কৰি অযোধ্যাত প্রৱেশ কৰিলে।

দ্বাদশ সর্গত ৰজা দশৰথে ৰামচন্দ্রৰ অভিষেকৰ আয়োজন কৰিলে। কিন্তু বিমাতা কৈকেয়ীয়ে পূর্বতে প্রতিশ্রুত দুটা বৰ দিয়াৰ বাবে দশৰথক প্রার্থনা জনালে। এটি বৰৰ দ্বাৰা ৰামৰ বনবাস আৰু আনটো বৰৰ দ্বাৰা ভৰতৰ অভিষেক বিচাৰিলে। ৰাম, লক্ষ্মণ আৰু সীতা বনবাসলৈ গ'ল। পুত্রশোকত দশৰথৰো মৃত্যু ঘটিল। ভৰতে ৰজা হ'বলৈ অমান্তি হ'ল। ৰামৰ প্রতিনিধি হিচাপে তেওঁ নন্দিগ্রামৰ পৰা ৰাজ্য শাসন কৰিবলৈ ধৰিলে। ৰামে বনবাসৰ কালছোৱাত বিৰাধ, খৰ, দূষন আদি ৰাক্ষকসকলক বধ কৰিলে। লক্ষ্মণে ৰাৱণৰ ভনীয়েক শূর্পনখাৰ অঙ্গক্ষত কৰিলে। ৰাৱণে মায়াবলেৰে সীতাক হৰণ কৰিলে। ৰামে সুগ্রীৱ আৰু হনুমানৰ সহায়ত সমুদ্রত সেতু বান্ধি ৰাৱণৰ লংকাত প্রৱেশ কৰিলে আৰু যুদ্ধত ৰাৱণক বধ কৰি বিভীষণক লংকাৰ ৰজা পাতিলে। তাৰ পিছত ৰামচন্দ্রই পুষ্পক বিমানেৰে সীতাৰে সৈতে অযোধ্যালৈ প্রত্যাবর্তন কৰিলে।

ত্রয়োদশ সর্গত অযোধ্যা প্রত্যাবর্তনৰ সময়ত পথত পোৱা স্থানসমূহৰ সুন্দৰ বিৱৰণ পোৱা যায়। সাগৰ, জনস্থান, মাল্যবান পর্বত, পম্পাসৰোবৰ, গোদাৱৰী নদী, পঞ্চৱতী, অগস্ত্য শাতকর্নি, শৰভঙ্গা আদি ঋষিসকলৰ আশ্রম। চিত্রকূট পর্বত, মন্দাকিনী নদী, গংগা-যমুনাৰ সংগম, সৰযূ নদী আদিৰ বর্ণনা এই সর্গত উপস্থাপন কৰা হৈছে। ভৰত, কুলগুৰু বশিষ্ঠ আদিয়ে ৰামক আদৰি নিব আহিছিল। ভ্রাতৃমিলনৰ দৃশ্য কবিয়ে বৰ সুন্দৰকৈ প্রকাশ কৰিছে। তাৰ পিছত তেওঁলোক অযোধ্যাৰ বাহিৰৰ এখন উদ্যানত উপস্থিত হৈছিল।

চতুর্দশ সর্গত ৰাম লক্ষ্মণৰ মাতৃদর্শণৰ বর্ণনা প্রথমতেই পোৱা যায়। তাৰ পিছত ৰাম অযোধ্যাৰ ৰজা হয়। সুগ্রীব আৰু বিভীষণক বিদায় দি পুষ্পকবিমান ৰামে কুবেৰলৈ উভতাই পঠালে। সময়ৰ লগে লগে সীতা সন্তানসম্ভৱা হ'ল। কিন্তু ৰামচন্দ্রই প্রজাৰ মুখত সীতাৰ নিন্দা শুনিলে। লোক অপবাদৰ ভয়ত ৰামে সীতাক গংগাৰ পাৰত বাল্মীকি মুনিৰ আশ্রমত এৰি আহিবলৈ লক্ষ্মণক আদেশ দিলে। সীতাই সেই কথা গম পাই শোকাভিভূত হ'ল। বাল্মীকিয়ে সীতাক নিজৰ আশ্রমলৈ লৈ গ'ল।

পঞ্চদশ সর্গত শত্রুঘ্নই ৰামৰ আদেশমতে লৱন-ৰাক্ষসক দমন কৰিবলৈ মথুৰালৈ যায়। বাল্মীকিৰ আশ্রমত অৱস্থান কৰাৰ দিনাই সীতাৰ যমজ সন্তান লৱ আৰু কুশৰ জন্ম হয়। বাল্মীকিয়ে তেওঁলোকক সুশিক্ষিত কৰাৰ উপৰিও নিজে ৰচিত ৰামায়ণ গান কৰিবলৈ শিকাইছিল। শত্রুঘ্নই এই বিষয়ে ৰামক একোকে কোৱা নাছিল। তাৰ পিছত ৰামে শম্বুকক বধ কৰি অশ্বমেধ যজ্ঞৰ আয়োজন কৰে। বাল্মীকিও আমন্ত্রিত হৈ লৱ কুশৰে সৈতে এই যজ্ঞলৈ আহে। লৱ কুশৰ গীতত সকলো মুগ্ধ হয়। বাল্মীকিৰ পৰা ৰামে তেওঁলোক দুয়োজনৰ পৰিচয় পালে। ৰামচন্দ্রই সীতাকো আৰু এবাৰ অগ্নিপৰীক্ষাৰ পাছত গ্রহণ কৰিব বুলি ক'লে। কিন্তু সীতাই ধৰিত্রীৰ বুকুত আশ্রয় লৈ নিজৰ পবিত্রতাৰ প্রমাণ দিলে। ইয়াৰ পাছত ৰামে ভাতৃ, পুত্র আৰু ভতিজাকসকলক ৰাজ্য অর্পণ

কৰি স্বর্গাৰোহণ কৰিলে।

ষোড়শ সর্গত ৰামৰ পুত্র কুশৰ বর্ণনা পোৱা যায়। কুশই কুশাৱতী নগৰী শাসন কৰিছিল। অযোধ্যাৰ ৰাজলক্ষ্মীৰ অনুনয়ত পুনৰ অযোধ্যা নগৰী সমৃদ্ধ কৰি তুলিলে। এদিন সৰযূ নদীত তেওঁ ক্রীড়া কৰি থাকোতে হাতৰ কংকন পানীত পৰিল। বহু অনুসন্ধান কৰা সত্বেও পোৱা নগ'ল। তেনে সময়তে পাতালৰ নাগৰাজ কুমুদে সেই আভৰণ আনি কুশৰ হাতত অর্পণ কৰিলে। কুমুদ্বতীয়ে সেই অলংকাৰ কৌতুহলী হৈ লুকাই ৰাখিছিল। নাগৰাজে কুশক কুমুদ্বতীক বিবাহ কৰাবলৈ অনুৰোধ জানলে। কুশেও আনন্দমনে কুমুদ্বতীক বিবাহ কৰালে।

সপ্তদশ সর্গত কুশৰ পুত্র অতিথিৰ বর্ণনা সবিস্তাৰে কৰা হৈছে। কুশৰ মৃত্যুৰ পাছত অতিথি ৰজা হৈছিল। দুর্জয় নামৰ ৰাক্ষস এটাৰ হাতত অতিথিৰ মৃত্যু হৈছিল। অতিথি ৰাজনীতিবিদ্যাত অতিশয় নিপুন আছিল। এই দক্ষতাৰ বাবে প্রজাসকলো সুখী আছিল। সর্গটোত ৰাজনীতি শাস্ত্র বিষয়ক বহু তথ্য পোৱা যায়।

অষ্টাদশ সর্গত অতিথিৰ পিছত একৈশজন ৰজাৰ তালিকা দিয়া হৈছে। তেওঁলোক সকলোৱেই সুশাসক আছিল। একৈশজন ৰজাৰ ভিতৰত সুদর্শন মাত্র ছবছৰ বয়সত ৰজা হৈছিল। তেওঁ যৌৱনপ্রাপ্ত হোৱাত বিবাহ কৰাইছিল।

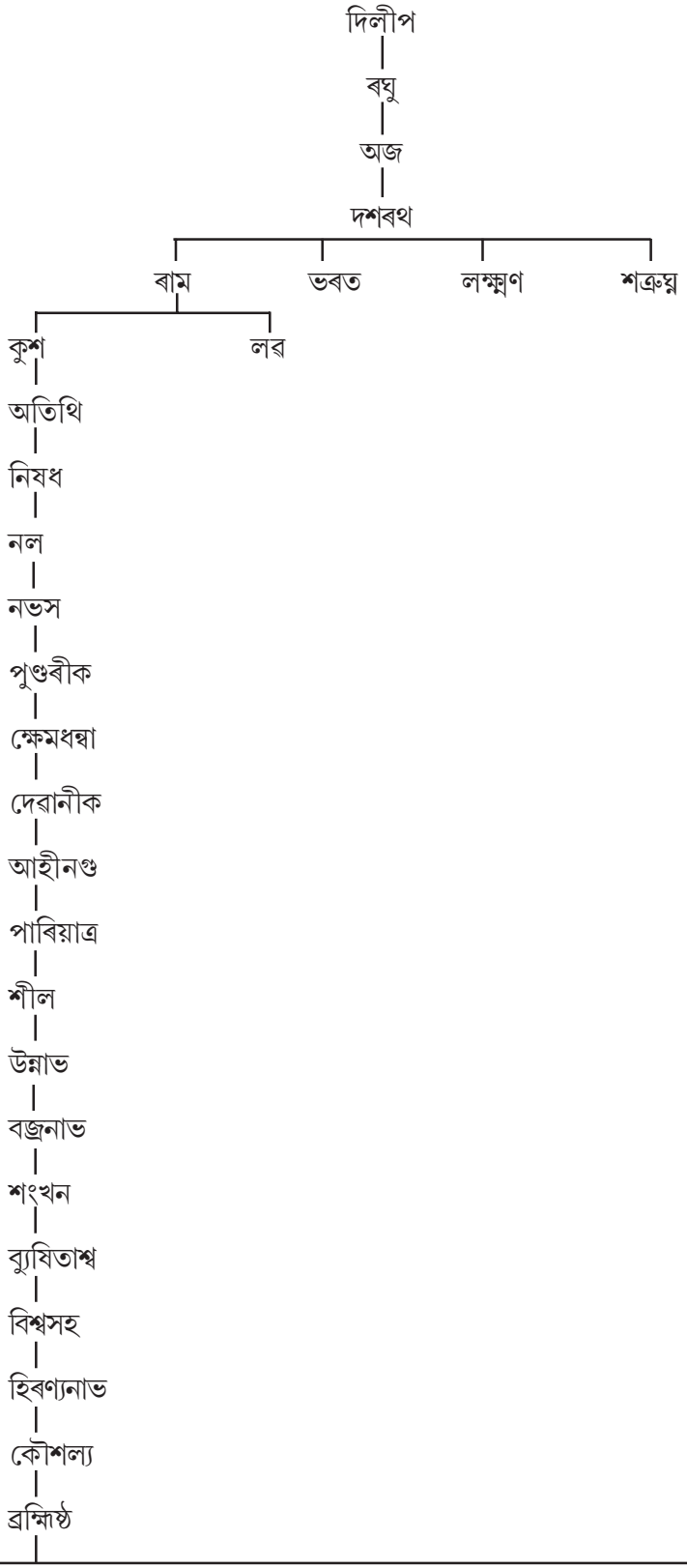
ঊনবিংশ সর্গত সুদর্শনৰ পুত্র অগ্নিবর্ণৰ বর্ণনা পোৱা যায়। অগ্নিবর্ণৰ হাতত ৰাজ্যভাৰ অর্পণ কৰি সুদর্শনে সন্ন্যাস গ্রহণ কৰিলে। অগ্নিবর্ণ অত্যন্ত বিলাসী আৰু কামপৰায়ন আছিল। ৰাজযক্ষ্মাত অগ্নিবর্ণৰ মৃত্যু ঘটিল। সেই সময়ত ৰানী গর্ভৱতী আছিল। ৰানীয়ে সন্তানৰ কথা ভাবি ৰাজ্যক সুশাসন কৰিছিল। এইখিনিতেই 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ সামৰণি পৰে।

৯.৬ ৰঘুবংশীয় ৰজাসকল

'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যখনত মহাকবি কালিদাসে ২৯ গৰাকী ৰজাৰ বর্ণনা কৰিছে। ৰঘুবংশৰ প্রথম ৰজা দিলীপ আৰু শেষৰজন ৰজা অগ্নিবর্ণ। অন্যান্য পুৰাণসমূহত বর্ণনা কৰাৰ দৰে মহাকাব্যখনত দিলীপৰ পূর্বপুৰুষসকলৰ বর্ণনা কৰা হোৱা নাই। কেৱল ৰজা দিলীপক বৈৱস্বত মনুৰ উত্তৰ পুৰুষ হিচাপে স্বীকৃতি দিয়া হৈছে। ৰজা দিলীপৰ প্রতাপী পুত্র আছিল ৰঘু। ৰঘুৰ পুত্র অজৰ ঔৰসত ইন্দুমতীৰ গর্ভত দশৰথৰ জন্ম হৈছিল। ৰজা দশৰথৰ ক্রমে ৰাম, ভৰত, লক্ষ্মণ আৰু শত্রুঘ্ন নামেৰে চাৰিজন পুত্র আছিল। তেওঁলোকৰ ভিতৰত জ্যেষ্ঠ ৰামৰ সন্তান লৱ আৰু কুশ। কুশৰ ঔৰসত কুমুদ্বতীৰ গর্ভত অতিথিৰ জন্ম হৈছিল। অতিথিৰ পুত্র নিষধ আৰু নিষধৰ পুত্র নল। নলৰ পুত্র নভস আৰু নভসৰ পুত্র পুণ্ডৰীক। ক্ষেমধন্বা পুণ্ডৰীকৰ পুত্র। তেওঁৰ আকৌ দেৱানীক নামৰ এজন পুত্র আছিল। দেৱানীকৰ আহীনগু নামেৰে পুত্র আছিল। আহীনগুৰ পুত্র আছিল পৰিযাত্র। পৰিযাত্রৰ পুত্র শীল। শীলে উন্নাভ নামে পুত্র সন্তান লাভ কৰিছিল। উন্নাভে বজ্রনাভ আৰু বজ্রনাভে শংখন নামৰ পুত্র লাভ কৰিছিল।

শংখনৰ পাছত ক্রমে ব্যুষিতাশ্ব, বিশ্বসহ, হিৰণ্যনাভ কৌশল্য আৰু ব্রহ্মিষ্ঠ ৰজা হৈছিল। ব্রহ্মিষ্ঠৰ পুত্র নামেৰে সন্তান আছিল। পুত্রৰ পাছত পুষ্য আৰু ধ্রুৱসিদ্ধি ক্রমান্বয়ে ৰজা হৈছিল।

ধ্রুৱসিদ্ধিৰ সুদর্শন নামেৰে পুত্র আছিল। সুদর্শনৰ পিছৰ ৰজা অগ্নিবর্ণ। ইয়াৰ পিছত ৰঘুবংশীয় ৰজাৰ নাম পোৱা নাযায়। কবি কালিদাসৰ মতে ৰঘুবংশীয় ৰজাসকল ক্রমে তলত দিয়া ধৰণৰ—

পুত্র
|
পুষ্য
|
ধ্রুৱসিদ্ধি
|
সুদর্শন
|
অগ্নিবর্ণ

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৭ ঃ ৰঘুবংশত বর্ণনা কৰা প্রথমজন ৰজাৰ নাম কি?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৮ ঃ ৰঘুবংশত বর্ণনা কৰা শেষৰজন ৰজাৰ নাম কি?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৯ ঃ ৰজা ৰঘুৰ পিতৃ-মাতৃৰ নাম কি আছিল?

.....

.....

প্রশ্ন নং ১০ ঃ ৰঘুবংশত বর্ণনা কৰা মতে ৰঘুৰ পূর্বপুৰুষ কোন?

.....

.....

৯.৭ মহাকাব্যখনৰ ৰচকৰ পৰিচয়

এতিয়া আপুনি ৰঘুবংশম্ মহাকাব্যৰ ৰচকৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব। ৰঘুবংশৰ ৰচয়িতা হ'ল কবি কালিদাস। মহাকবি কালিদাসৰ বিষয়ে সঠিক তথ্য পোৱা টান। কাৰণ তেওঁ নিজৰ বিষয়ে ক'তো একো উল্লেখ কৰা নাই। ফলত তেওঁৰ জীৱন সম্বন্ধে অনেক কিম্বদন্তীৰ সৃষ্টি হৈছে। এটি প্রচলিত শ্লোকত কবি কালিদাসক বিক্রমাদিত্যৰ সভাৰ নৱৰত্নৰ এটি ৰত্ন বুলি উল্লেখ কৰিছে। শ্লোকটো এনেধৰণৰ—

ধন্বন্তৰি ক্ষপণকামৰসিংহ শংকুর্বেতালভট্টঘটকর্পৰকালিদাসাঃ।

খ্যাতো বৰাহমিহিৰো নৃপতেঃ সভায়াং ৰত্নানি বৈ বৰৰুচির্নব বিক্রমস্য।।

৬৩৪ খৃষ্টাব্দত ৰচিত দ্বিতীয় পুলকেশীৰ আইহোল লিপিত কালিদাসৰ নামৰ স্পষ্টভাৱে উল্লেখ আছে। ৪৭২ খৃষ্টাব্দত ৰচিত মান্দাসোৰ লিপিৰ কেইবাটাও শ্লোকৰ কালিদাস ৰচিত 'মেঘদূত' আৰু 'ঋতুসংহাৰ'ৰ শ্লোকৰ সৈতে মিল দেখিবলৈ পোৱা যায়। ইয়াৰ দ্বাৰা প্রমাণ হয় যে কালিদাস পঞ্চম শতিকাৰ পূর্বৰ।

মহাকবি কালিদাসৰ নামত বহুতো গ্ৰন্থৰ প্ৰচলন আছে। সেই সকলোবোৰৰ ভিতৰত সাতখন গ্ৰন্থহে কালিদাসৰ ৰচনা বুলি ধাৰণা কৰা হয়। কবি কালিদাসে 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ উপৰিও 'ঋতুসংহাৰ' আৰু 'মেঘদূত' নামেৰে খণ্ডকাব্য ৰচনা কৰিছিল। 'কুমাৰ সম্ভৱ' কালিদাসে ৰচনা কৰা আন এখন মহাকাব্য। 'অভিজ্ঞানশকুন্তলম্', 'মালবিকাগ্নিমিত্রম্' আৰু 'বিক্রমোৰ্বশীয়ম্' নামেৰে তিনিখন নাটকো কালিদাসে ৰচনা কৰিছিল।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১১ ঃ কবি কালিদাস কাৰ ৰাজসভাৰ কবি আছিল?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১২ ঃ কালিদাসে ৰচনা কৰা আন এখন মহাকাব্যৰ নাম লিখক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১৩ ঃ কালিদাসে কেইখন নাটক ৰচনা কৰিছিল?

.....

.....

৯.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- পাঁচখন মহাকাব্যৰ ভিতৰত 'ৰঘুবংশম্' অন্যতম বুলি জানিলে।
- মহাকাব্যৰ লক্ষণৰ বিষয়ে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিলে।
- মহাকাব্যখনিৰ উৎস আৰু টীকাসমূহৰ বিষয়ে অবগত হ'ল।
- 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ প্ৰতিটো সৰ্গৰ বিষয়বস্তুৰো এটি আভাস লাভ কৰিলে।
- ৰঘুবংশীয় ৰজাসকলৰ নামো জানিলে।
- কবি কালিদাসৰ বিষয়েও ধাৰণা পালে।

৯.৯ অধিক জানিবলৈ

১) কালে, এম্ আৰ্, *দি ৰঘুবংশম্ অব্ কালিদাস,* (ক্যাণ্টো ১-৫), দিল্লী ঃ মতিলাল বানাৰসীদাস।

২) ভদ্ৰ, সুধেন্দুমোহন, *ৰঘুবংশম্,* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰপ্ৰকাশ।

৩) *সংস্কৃত সাহিত্যসম্ভাৰ* (Vol X) প্ৰথম সংস্কৰণ, ১৯৮১, কলকাতা।

৪) শৰ্মা, ড° থানেশ্বৰ, *সংস্কৃত সাহিত্যৰ ইতিবৃত্ত,* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰপ্ৰকাশ।

৯.১০ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সংস্কৃত সাহিত্যত কাব্য দুই প্ৰকাৰ। যেনে— দৃশ্যকাব্য আৰু শ্ৰব্যকাব্য।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সংস্কৃত সাহিত্যত মহাকাব্য পাঁচখন।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যখনত ১৯টা সৰ্গ আছে।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যখনত ২৯জন ৰজাৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ ওপৰত মুঠ টীকা ৩৩খন আছে।

৬নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সকলোতকৈ প্ৰখ্যাত টীকাকাৰজনৰ নাম মল্লিনাথ। তেওঁ লিখা টীকাৰ নাম 'সঞ্জীৱনী'।

৭নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'ৰঘুবংশ'ত বৰ্ণনা কৰা প্ৰথমজন ৰজাৰ নাম দিলীপ।

৮নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'ৰঘুবংশ'ত বৰ্ণনা কৰা শেষৰজন ৰজাৰ নাম অগ্নিবৰ্ণ।

৯নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰজা ৰঘুৰ পিতৃৰ নাম দিলীপ আৰু মাতৃৰ নাম সুদক্ষিণা।

১০নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰঘুবংশত বৰ্ণনা কৰা মতে ৰঘুৰ পূৰ্বপুৰুষ বৈৱস্বত মনু।

১১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কবি কালিদাস বিক্ৰমাদিত্যৰ ৰাজসভাৰ কবি আছিল।

১২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কালিদাসে ৰচনা কৰা আন এখন মহাকাব্যৰ নাম 'কুমাৰসম্ভৱম্'।

১৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কালিদাসে তিনিখন নাটক ৰচনা কৰিছিল। সেইকেইখন হ'ল— অভিজ্ঞানশকুন্তলম্, বিক্ৰমোৰ্ৱশীয়ম্ আৰু মালবিকাগ্নিমিত্ৰম্।

৯.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ মহাকাব্যৰ প্ৰধান ৰস কি?

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যত কিমানটা সৰ্গ আছে?

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যত এই লক্ষণসমূহ কিদৰে ফুটি উঠিছে লিখক।

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ৰঘুবংশীয় ৰজাসকলৰ বিষয়ে এটা টোকা লিখক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ নামকৰণৰ তাৎপৰ্য লিখক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ মহাকবি কালিদাসৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১০ ঃ ৰঘুবংশম্— চতুর্থ সর্গ (শ্লোক ১-২৫)

অধ্যায় গাঁথনি

১০.১ উদ্দেশ্য

১০.২ পৰিচয়

১০.৩ চতুর্থসর্গৰ সাৰাংশ

১০.৪ চতুর্থসর্গৰ নামকৰণৰ তাৎপর্য

১০.৫ চতুর্থসর্গৰ শ্লোকসমূহৰ (১-২৫) সংস্কৃত পাঠ

১০.৫.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্য পাঠ

১০.৫.২ শ্লোকসমূহৰ শব্দার্থ

১০.৫.৩ শ্লোকসমূহৰ অনুবাদ

১০.৫.৪ ব্যাকৰণগত টোকা

১০.৬ সংক্ষিপ্তৰূপত শ্লোকসমূহৰ বিষয়বস্তু

১০.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১০.৮ অধিক জানিবলৈ

১০.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১০.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

১০.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গৰ বিষয়বস্তু জানিব পাৰিব
- মহাকাব্যখনৰ চতুর্থসর্গৰ নামকৰণৰ তাৎপর্য জানিব পাৰিব
- শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ, ভাঙনি আৰু অসমীয়া অনুবাদ জানিব পাৰিব
- কিছুমান শব্দৰ ব্যাকৰণগত ব্যুৎপত্তিও লাভ কৰিব।

১০.২ পৰিচয়

আপুনি ইতিমধ্যে কালিদাসৰ ৰচিত 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যত বর্ণিত ইক্ষ্বাকুবংশীয় ৰজাসকলৰ বর্ণনা পঢ়িছে। এই ৰজাসকলৰ ভিতৰত দিলীপ অন্যতম। ৰঘু আছিল দিলীপৰ পুত্র। এই মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গটিত ৰঘুৰ বিষয়ে বর্ণনা দিয়া হৈছে। ৰজা হৈয়েই ৰঘুৱে দিগ্বিজয় কৰিছিল। তাৰেই বর্ণনা এই চতুর্থসর্গটিত পোৱা যায়। এই অধ্যায়টি পঢ়ি আপুনি ৰজা ৰঘুৰ দিগ্বিজয় যাত্রাৰ প্রস্তুতি পর্ব তথা আৰম্ভণিৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব। ৰজা ৰঘুৰ ৰাজ্য শাসন পদ্ধতিৰ বিষয়েও

আপুনি অবগত হ'ব। ইয়াৰ উপৰিও আপুনি চতুর্থসর্গৰ বিষয়বস্তু, সর্গটিৰ নামকৰণৰ তাৎপর্য, শ্লোকসমূহৰ (১-২৫) সংস্কৃত পাঠ, গদ্য পাঠ, শব্দার্থ, অনুবাদ, ব্যাকৰণগত টোকা আদি বিভিন্ন বিষয় এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি জানিব পাৰিব।

১০.৩ চতুর্থসর্গৰ সাৰাংশ

এতিয়া আপুনি ৰঘুবংশম্ মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গৰ সাৰাংশ জানিব পাৰিব। পিতৃ দিলীপৰ পৰা সিংহাসন লাভ কৰি পোনতে ৰঘুৱে শত্রুসকলক দমন কৰি সুপ্রতিষ্ঠিত হ'ল। দেৱৰাজ ইন্দ্রই বর্ষাকালীন ধনু সম্বৰণ কৰাত অর্থাৎ শৰৎকাল উপস্থিত হোৱাত ৰঘুৱে নিজৰ বিজয় ধনু ধাৰণ কৰিলে। বিশাল সেনাবাহিনী লৈ ৰঘুৱে প্রথমেই পূব দিশলৈ গতি কৰিলে। ৰঘুৱে সমুখত থকা সকলো ৰজাক পৰাজিত কৰি নিজৰ গন্তব্য পথ নিষ্কণ্টক কৰিলে। পূব দিশৰ সকলো ৰজাক পৰাভূত কৰি পূর্বসাগৰৰ পাৰত উপস্থিত হ'ল। সুহ্মদেশীয় ৰজাই ৰজা ৰঘুৰ ওচৰত শৰণাপন্ন হৈ আত্মৰক্ষা কৰিলে। তাৰ পিছত ৰঘুৱে বঙ্গদেশীয় ৰজাসকলক পৰাস্ত কৰি কপিশা নদী পাৰ হ'ল। উৎকলদেশীয় ৰজাসকলে দেখুৱাই দিয়া পথেৰে ৰঘুৱে কলিঙ্গ অভিমুখে যাত্রা কৰিলে। কলিঙ্গৰ ৰজাই তেওঁক প্রতিহত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। ৰঘুৱে তেওঁৰ ৰাজলক্ষ্মী অপহৰণ কৰিলে। কিন্তু জয় কৰা ৰাজ্য পুনৰ ওভতাই দিলে। তাৰ পিছত ৰঘু সাগৰৰ পাৰেৰে দক্ষিণ দিশলৈ গমন কৰিলে। সৈন্যসমূহে যাত্রাপথত কাবেৰী নদী পাই তাত স্নান কৰিলে। ৰঘু আহি মলয় পর্বতৰ উপত্যকা পালে। ৰঘুৰ হাতীবোৰক চন্দন গছত বান্ধি থোৱা হ'ল। দক্ষিণ দেশীয় ৰজাসকলে ৰঘুৰ প্রতাপ সহ্য কৰিব নোৱাৰিলে। পাণ্ড্যদেশৰ ৰজাসকলে ৰঘুৰ বশ্যতা স্বীকাৰ কৰি মণি মুকুতা দান কৰিলে। ইয়াৰ পিছত ৰঘু পশ্চিম দিশলৈ যাত্রা কৰিলে। পশ্চিমত কেৰল দেশৰ ৰমনীসকলে ভয়ত বেশভূষা পৰিত্যাগ কৰিলে। ৰজাসকলে ৰঘুৰ বশ্যতা স্বীকাৰ কৰি কৰ প্রদান কৰিলে। তাৰ পিছত ৰঘুৱে পাৰসিকসকলক জয় কৰিবলৈ স্থলপথেৰে যাত্রা কৰিলে। পাৰসিক নাৰীসকল ৰঘুৰ আগমনত ভীতি বিহ্বল হৈ পৰিছিল। পাৰসিক ৰজাসকলে শিৰস্ত্রান খুলি ৰজা ৰঘুৰ বশ্যতা স্বীকাৰ কৰিলে। ইয়াৰ পিছত ৰঘুৱে উত্তৰ দিশলৈ গতি কৰি সিন্ধু নদী পাৰ হৈ হুনসকলক পৰাভূত কৰিলে। হুনসকলৰ পাছত কাম্বোজ দেশৰ ৰজাই ৰঘুৰ প্রভাৰ সহ্য কৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁলোকে ৰঘুক উৎকৃষ্ট ঘোঁৰা আৰু বিপুল ধনৰাশি উপহাৰ হিচাপে দিলে। তাৰ পিছত তেওঁ অশ্বাৰোহী সৈন্য লৈ হিমালয় পর্বতত আৰোহণ কৰিলে। তাত পার্বত্য জাতিসমূহক বিশেষকৈ উৎসৱসংকেত নামৰ পার্বত্য জাতিটোক পৰাস্ত কৰিলে। পার্বত্য জাতিসমূহে ৰঘুক মহা মূল্যবান উপহাৰসমূহ প্রদান কৰিলে। হিমালয় পর্বতৰ পৰা নামি আহি লৌহিত্যনদ পাৰ হৈ ৰঘুই প্রাগজ্যোতিষপুৰত প্রবেশ কৰিলে। কামৰূপৰ ৰজাই মদস্রাবী হাতীবোৰ উপহাৰ স্বৰূপে প্রদান কৰি ৰঘুৰ শৰণাপন্ন হ'ল। জয়শীল ৰজা ৰঘুৱে এই আটাইবোৰ দিশ জয় কৰি বিশ্বজিৎ নামৰ যজ্ঞ সম্পাদন কৰিলে। যজ্ঞৰ অন্তত বিজিত ৰজাসকলক নিজৰ ৰাজ্যলৈ যাবলৈ অনুমতি দিলে। ৰজাসকলেও প্রণাম জনাই প্রস্থান কৰিলে।

১০.৪ চতুর্থসর্গৰ নামকৰণৰ তাৎপর্য

চতুর্থসর্গৰ সাৰাংশ অধ্যয়ন কৰাৰ পিছত আপুনি এতিয়া সর্গটিৰ নামকৰণৰ তাৎপর্য জানিব পাৰিব।

মহাকাব্যৰ নিয়ম অনুসৰি প্রত্যেকসর্গৰ একো একোটা নামকৰণ হোৱা উচিত। সেয়েহে কালিদাসে সর্গসমূহৰ নামকৰণ কৰিছে। সেই মতেই ৰঘুবংশম্ মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গটিৰ নাম দিছে 'ৰঘুদিগ্বিজয়ঃ'। তৃতীয়সর্গত ৰঘুৱে পিতৃৰ পৰা ৰাজ সিংহাসন লাভ কৰিছিল। ৰজা হৈ পিতৃ প্রদত্ত ৰাজ্যৰ প্রসাৰ ঘটাবলৈ ৰঘুৱে মন কৰিলে। শৰৎকাল নির্মল বাবে দিগ্বিজয়ৰ বাবে উৎকৃষ্ট সময়। শৰৎকালৰ আগমনৰ লগে লগে ৰঘুৱে দিগ্বিজয়ৰ বাবে যাত্রা কৰিলে। অযোধ্যাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ৰঘুৱে প্রথমেই পূবলৈ যাত্রা কৰিলে। এই দিশত প্রথমেই সুহ্ম আৰু বংগদেশ জয় কৰিলে। তাৰ পিছত কপিশানদী পাৰ হৈ দক্ষিণ দিশলৈ গমন কৰিলে। তাৰ পিছত ৰঘুৱে ক্রমে উৎকলসকলক, কলিঙ্গসকলক, পাণ্ড্যসকলক, কেৰল আৰু পশ্চিমঘাটৰ অপৰান্তসকলক জয় কৰিলে। উত্তৰ আৰু উত্তৰ পশ্চিম দিশত পাৰসিক, হুন আৰু কাম্বোজসকলক জয় কৰিলে। ইয়াৰ পিছত তেওঁ হিমালয় পর্বত আৰোহণ কৰি উৎসৱসংকেত নামৰ পার্বত্য জাতিক পৰাস্ত কৰিলে। তাৰ পৰা লৌহিত্যনদ পাৰ হৈ প্রাগজ্যোতিষপুৰত প্রৱেশ কৰিলে। কামৰূপৰ ৰজাসকলক পৰাস্ত কৰি ৰঘু ৰাজধানীলৈ প্রত্যাবর্তন কৰিলে। সমস্ত ভাৰতবর্ষৰ প্রধান নদী আৰু পর্বতসমূহৰ নাম এই সর্গত উল্লেখ আছে। ৰঘুৱে এই সমস্ত সাম্রাজ্য নিজৰ অধীনলৈ আনিছিল। সেয়ে এই সর্গটিৰ নামকৰণো যথোপযুক্ত হৈছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ ৰঘুৱে কাৰ পৰা ৰাজ্যভাৰ লাভ কৰিছিল?

.....

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ ৰঘুৱে কোন ঋতুত দিগ্বিজয় আৰম্ভ কৰিছিল?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ ৰঘুৱে প্রথমেই কোন দিশলৈ যাত্রা কৰিছিল?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ ৰঘুৱে হিমালয় পর্বতত পৰাস্ত কৰা পার্বত্য জাতিটোৰ নাম কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ দিগ্বিজয়ৰ পাছত ৰঘুৱে কি যজ্ঞ সম্পাদন কৰিছিল?

.....

.....

১০.৫ চতুৰ্থসৰ্গৰ শ্লোকসমূহৰ (১-২৫) সংস্কৃত পাঠ

এতিয়া আপুনি ৰঘুবংশৰ চতুৰ্থসৰ্গৰ প্ৰথম শ্লোকৰ পৰা পঞ্চবিংশতি সংখ্যক শ্লোকলৈ মূল সংস্কৃত পাঠ পঢ়িবলৈ পাব। শ্লোকসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

স ৰাজ্যং গুৰুণা দত্তং প্ৰতিপদ্যাধিকং বভৌ।
দিনান্তে নিহিতং তেজঃ সবিত্ৰেব হুতাশনঃ।। ১

দিলীপানন্তৰং ৰাজ্যে তং নিশম্য প্ৰতিষ্ঠিতম্।
পূৰ্বং প্ৰধূমিতো ৰাজ্ঞাং হৃদয়েহগ্নিৰিবোত্থিতঃ।। ২

পুৰুহূত ধ্বজস্যেব তস্যোন্নয়নপঙ্ক্তয়ঃ।
নবাভ্যুত্থানদৰ্শিন্যো ননন্দুঃ সপ্ৰজাঃ প্ৰজাঃ।। ৩

সমমেব সমাক্ৰান্তং দ্বয়ং দ্বিৰদগামিনা।
তেন সিংহাসনং পিত্র্যমখিলং চাৰিমণ্ডলম্।। ৪

ছায়ামণ্ডললক্ষ্যেন তমদৃশ্যা কিল স্বয়ম্।
পদ্মা পদ্মাতপত্ৰেন ভেজে সাম্ৰাজ্যদীক্ষিতম্।। ৫

পৰিকল্পিতসান্নিধ্যা কালে কালে চ বন্দিষু।
স্তুত্যং স্তুতিভিৰৰ্থ্যাভিৰূপতস্থে সৰস্বতী।। ৬

মনুপ্ৰভৃতিভিৰ্মান্যৈৰ্ভুক্তা যদ্যপি ৰাজভিঃ।
তথাহপ্যনন্যপূৰ্বে বতস্মিন্নাসীদ্বসুন্ধৰা।। ৭

স হি সৰ্বস্য লোকস্য যুক্তদণ্ডতয়া মনঃ।
আদদে নাতিশীতোষ্ণো নভস্বানিব দক্ষিণঃ।। ৮

মন্দোৎকণ্ঠাঃ কৃতাস্তেন গুণাধিকতয়া গুৰৌ।
ফলেন সহকাৰস্য পুষ্পোদ্গম ইব প্ৰজাঃ।। ৯

নয়বিদ্ভিৰ্নবে ৰাজ্ঞি সদসচ্চোপদৰ্শিতম্।
পূৰ্ব এবাভবৎপক্ষস্তস্মিন্নাভবদুত্তৰঃ।। ১০

পঞ্চানামপি ভূতানামুৎকৰ্ষং পুপুষুৰ্গুণাঃ।
নবে তস্মিন্মহীপালে সৰ্বং নবমিবাভৰৎ।। ১১

যথা প্রহ্লাদনাচ্চন্দ্রঃ প্রতাপাত্তপনো যথা।
তথৈব সোহভূদন্বর্থো ৰাজা প্রকৃতিৰঞ্জনাৎ।। ১২

কামং কর্নান্তবিশ্রান্তে বিশালে তস্য লোচনে।
চক্ষুষ্মত্তা তু শাস্ত্রেণ সূক্ষ্মকার্যার্থদর্শিনা।। ১৩

লব্ধ প্রশমনস্বস্থমথৈনং সমুপস্থিতা।
পার্থিবশ্রীর্দ্বিতীয়েব শৰৎপঙ্কজলক্ষণা।। ১৪

নির্বৃষ্টিলঘুভির্মেঘৈর্মুক্তবর্ত্মা সুদুঃ সহঃ।
প্রতাপস্তস্য ভানোশ্চ যুগপৎ ব্যানশে দিশঃ।। ১৫

বার্ষিকং সংজহাৰেন্দ্রো ধনুর্জৈত্রং ৰঘুর্দধৌ।
প্রজার্থসাধনে তৌ হি পর্য্যায়োদ্যতকার্মুকৌ।। ১৬

পুণ্ডৰীকাতাপত্রস্তং বিকসৎকাশচামৰঃ।
ঋতুর্বিড়ম্বয়ামাস ন পুনঃ প্রাপ তচ্ছ্রিয়ম্।। ১৭

প্রসাদসুমুখে তস্মিংশ্চন্দ্রে চ বিশদপ্রভে।
তদা চক্ষুষ্মতাং প্রীতিৰাসীৎসমৰসা দ্বয়োঃ।। ১৮

হংসশ্রেণীষু তাৰাসু কুমুদ্বৎসু চ বাৰিষু।
বিভূতয়স্তদীয়ানাং পর্য্যস্তা যশসামিব।। ১৯

ইক্ষুচ্ছায়ানিষাদিন্যস্তস্য গোপ্তুর্গুর্ণোদয়ম্।
আকুমাৰকথোদ্ঘাতম্ শালিগোপ্যো জগুর্যশঃ।। ২০

প্রসসাদোদয়াদম্ভঃ কুম্ভযোনের্মহৌজসঃ।
ৰঘোৰভিভবাশঙ্কি চুক্ষুভে দ্বিষতাং মনঃ।। ২১

মদোদগ্রাঃ ককুদ্মন্তঃ সৰিতাং কূলমুদ্রুজাঃ।
লীলাখেলমনুপ্রাপুর্মহোক্ষাস্তস্য বিক্রমম্।। ২২

প্রসবৈঃ সপ্তপর্ণানাং মদগন্ধিভিৰাহতাঃ।
অসূয়য়েব তন্নাগাঃ সপ্তধৈব প্রসুস্রুবুঃ।। ২৩

সৰিতঃ কুর্বতী গাধাঃ পথশ্চাশ্যানকর্দমান্।
যাত্রায়ৈ চোদয়ামাস তং শক্তেঃ প্রথমং শৰৎ।। ২৪

তস্মৈ সম্যক্ হুতো বহ্নির্বাজিনীৰাজনা বিধৌ।
প্রদক্ষিণার্চির্ব্যাজেন হস্তেনৈব জয়ং দদৌ।। ২৫

১০.৫.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্য পাঠ

১) স গুৰুণা দত্তং ৰাদ্যং প্রতিপদ্য দিনান্তে সবিত্রা নিহিতং তেজঃ (প্রতিপদ্য) হুতাশনঃ ইব বভৌ।

২) দিলীপানন্তৰং ৰাজ্যে তং প্রতিষ্ঠিতং নিশম্য ৰাজ্ঞাং হৃদয়ে পূর্ব্বং প্রধূমিতঃ বহ্নিঃ উত্থিতঃ ইব।

৩) পুৰুহুতধ্বজস্য ইব তস্য ***নৰাভ্যুত্থানদর্শিন্যঃ*** উন্নয়নপক্ষ্তয়ঃ সপ্রজাঃ প্রজা ননন্দুঃ।

৪) দ্বিৰদগামিনা তেন পিত্র্যং সিংহাসনম্ অখিলম্ অৰিমণ্ডলম্ চ সমম্ এব সমাক্রান্তম্।

৫) পদ্মা স্বয়ং অদৃশ্য কিল ছায়ামণ্ডললক্ষ্যেণ পদ্মাতপত্রেণ সাম্রাজ্যদীক্ষিতম্ তং ভেজে।

৬) সৰস্বতী চ কালে কালে বন্দিষু পৰিকল্পিতসান্নিধ্যা অর্থ্যাভিঃ স্তুতিভিঃ স্তুত্যং তং উপতস্থে।

৭) যদ্যপি মনুপ্রভৃতিভিঃ মান্যৈঃ ৰাজভিঃ বসুন্ধৰা ভুক্তা তথাপি তস্মিন্ অনন্যপূর্বা ইব আসীৎ।

৮) হি সঃ যুক্তদণ্ডতয়া সর্বস্য লোকস্য মনঃ নাতিশীতোষ্ণঃ দক্ষিণঃ নভস্বান্ ইব আদদে।

৯) সহকাৰস্য ফলেন পুষ্পোদ্গমে ইব গুণাধিকতয়া তেন প্রজাঃ গুৰৌ মন্দোৎকণ্ঠাঃ কৃতাঃ।

১০) নৰে ৰাজ্ঞি নয়বিদ্ভিঃ সৎ অসৎ চ উপদর্শিতম্। তস্মিন্ পূর্ব এব পক্ষঃ অভৱৎ উত্তৰঃ ন অভৱৎ।

১১) পঞ্চানাম্ অপি ভূতানাম্ উৎকর্ষং পুপুষুঃ। তস্মিন্ মহীপালে সর্বং ***নৰমিবাভৱৎ***।

১২) যথা চন্দ্রঃ প্রহ্লাদনাৎ (অন্বর্থঃ) তপনং প্রতাপাৎ (অন্বর্থঃ) তথৈব স ৰাজা প্রকৃতিৰঞ্জনাৎ অন্বর্থঃ অভূৎ।

১৩) তস্য বিশালে লোচেনে কামং কর্ণান্তবিশ্রান্তে চক্ষুষ্মত্তা তু সূক্ষ্মকার্যার্থদর্শিনা শাস্ত্রেণ (অভূৎ)।

১৪) অথ লব্ধপ্রশমনস্বস্থম্ এনম্ পঙ্কজলক্ষণা শৰৎ দ্বিতীয়া পার্থিবশ্রীৰিব সমুপস্থিতা।

১৫) নিবৃষ্টলঘুভিঃ মেঘৈঃ মুক্তবর্ত্মা সুদুঃসহঃ তস্য ভানোশ্চ প্রতাপঃ যুগপৎ দিশঃ ব্যানশে।

১৬) ইন্দ্রঃ বার্ষিকং ধনুঃ সংজহাৰ ৰঘুঃ জৈত্রং (ধনুঃ) দধৌ। হি তৌ প্রজার্থসাধনে পর্য্যায়দ্যোতকার্মুকৌ।

১৭) পুণ্ডৰীকাতপত্রঃ বিকসৎকাশচামৰঃ ঋতুঃ তং বিডম্বয়ামাস ***তচ্ছ্রিয়ম্*** পুনঃ ন প্রাপ।

১৮) প্রসাদসুমুখে তস্মিন্ বিশদপ্রভে চন্দ্রে চ দ্বয়ো চক্ষুষ্মতাং প্রীতিঃ সমৰসা আসীৎ।

১৯) হংসশ্রেণীষু তাৰাসু কুমুদ্ব্যসু বাৰিষু চ তদীয়ানাং যশসাং বিভূতয়ঃ পর্য্যস্তা ইব।

২০) ইক্ষুচ্ছায়ানিষাদিন্যঃ শালিগোপ্যঃ গোপ্তুঃ তস্য গুণোদয়ম্ আকুমাৰকথোদ্ঘাতম্ যশঃ জগুঃ।

২১) মহৌজসঃ কুম্ভযোনেঃ উদয়াৎ অম্ভঃ প্রসসাদ।। (মহৌজসঃ) ৰঘোঃ অভিভবাশঙ্কি

নৰাভ্যুত্থানদর্শিন্যঃ = নৰ + অভ্যুত্থানদর্শিন্যঃ

নৰমিবাভৱৎ = নৰম্ + ইব + অভৱৎ।

তচ্ছ্রিয়ম্ = তৎ + শ্রিয়ম্

দ্বিষতাং মনঃ চুক্ষুভে।

২২) মদোদগ্রাঃ ককুদ্মন্তঃ সৰিতাং ***কূলমুদ্রুজাঃ*** মহোক্ষাঃ তস্য লীলাখেলম্ বিক্রমম্ অনুপ্রাপুঃ।

২৩) মদগন্ধিভিঃ সপ্তপর্ণানাং প্রসৱৈঃ আহতাঃ ***তন্নাগাঃ*** অসূয়মেব সপ্তধেৱ প্রসুস্রুবুঃ।

২৪) সৰিতঃ গাধাঃ পথঃ চ ***আশ্যানকর্দমান্*** কুর্বতী শৰৎ তং শক্তেঃ প্রথমং যাত্রায়ৈ নোদয়মাস।

২৫) বাজিনীৰাজনাবিধৌ সম্যক্ হুতঃ বহ্নিঃ প্রদক্ষিণার্চিব্যাজেন হস্তেন ইব তস্মৈ জয়ং দদৌ।

কূলমুদ্রুজা= কূলম্ + উদ্রুজাঃ

তন্নাগাঃ = তৎ + নাগাঃ
অসূয়য়েব = অসূয়য়া + এব
সপ্তধেৱ = সপ্তধা + এব

আশ্যানকর্দমান = আশ্যান্ + অকর্দমান

১০.৫.২ শ্লোকসমূহৰ শব্দার্থ

১ নং শ্লোক—

স = ৰঘুঃ (তেওঁ অর্থাৎ ৰঘুই) গুৰুণা = পিত্রা (পিতাকে) দত্তং = প্রদত্তং (দিয়া) ৰাজ্যং সাম্রাজ্যং (ৰাজ্য) প্রতিপদ্য = প্রাপ্য (লাভ কৰি) দিনান্তে = সায়ংকালে (সন্ধিয়া) সবিত্রা = সূর্যেণ (সূর্য্যৰ) নিহিতং = স্থাপিতং (নিহিত) তেজঃ = শক্তিঃ (তেজ) প্রতিপদ্য = (লাভ কৰি) হুতাশনঃ ইব = অগ্নিঃ ইব (অগ্নিৰ নিচিনা) অধিকং = অধিকতৰং (অধিক) বভৌ = শোভাং প্রাপ্তবান্ (শোভা পালে)।

২ নং শ্লোক—

দিলীপানন্তৰং = দিলীপস্য পশ্চাৎ (দিলীপৰ পিছত) ৰাজ্যে = সাম্রাজ্যে (ৰাজ্যত) তং = ৰঘুং (তেওঁক অর্থাৎ ৰঘুক) প্রতিষ্ঠিতং = অৱস্থিতং (অভিষিক্ত) নিশম্য = আকর্ণ্য (শুনি) ৰাজ্ঞাং = নৃপতিনাং (ৰজাসকলৰ) হৃদয়ে = মনসি (অন্তৰত) পূর্বং = পূর্বস্মাৎকালাৎ অর্থাৎ দিলীপশাসনকালাৎ (পূর্বৰ পৰা অর্থাৎ দিলীপৰ শাসনকালৰ পৰা) প্রধূমিতঃ = প্রকর্ষেণ সঞ্জাতঃ ধূমঃ (ধূমায়িত) বহ্নিঃ = অগ্নিঃ, সন্তাপাগ্নিঃ (জুই, ঈর্ষাৰ জুই) উত্থিতঃ ইব = প্রজ্বলিতঃ ইব (প্রজ্বলিত যেন হ'ল)

৩ নং শ্লোক—

পুৰুহুতধ্বজস্যেব = ইন্দ্রপতাকয়া ইব (ইন্দ্রধ্বজৰ দৰে) তস্য = ৰঘোঃ (ৰঘুৰ) নবাভ্যুত্থানদর্শিন্যঃ = নূতনম্ অভ্যুদয়ং পশ্যন্তীতি (নৱ উদয়দর্শনলালসা) উন্নয়নপংক্তসঃ = উল্লসিতনয়নপংক্তয়ঃ (উন্নমিত নেত্রত) সপ্রজাঃ = সসন্তানাঃ (সন্তানেৰে সৈতে) প্রজাঃ = জনা (লোকসকল বা প্রজাসকল) ননন্দুঃ = আনন্দিত্যোভৱন্ (আনন্দিত হ'ল)

৪ নং শ্লোক—

দ্বিৰদগামিনা = গজগামিনা (গজেন্দ্রগামী) তেন = ৰঘুনা (ৰঘুৰে) পিত্র্যং = পিতুৰাগতং (পৈতৃক) সিংহাসনম্ = ৰাজ্ঞঃ পদম্ (সিংহাসন অর্থাৎ ৰাজপদ) অখিলম্ =

সমগ্রং (সমস্ত) অৰিমণ্ডলম্ = ৰিপুমণ্ডলম্ (শত্রুমণ্ডল) চ (আৰু) সমং = যুগপৎ (একেসময়তে) সমাক্রান্তম্ = অধিষ্ঠিতম্ (অধিষ্ঠিত হ'ল)

৫ নং শ্লোক—

পদ্মা = লক্ষ্মীঃ (লক্ষ্মীদেৱী) স্বয়ং (নিজেই) অদৃশ্যা কিল = চক্ষুষা অদর্শনীয়ভাবেন, কিল ইতি সম্ভাৱনায়াম্ (যেন অদৃশ্যভাৱে থাকি) ছায়ামণ্ডললক্ষ্যেণ = কান্তিপুঞ্জানুমেয়েন (কান্তিপুঞ্জৰ দ্বাৰা অনুমেয়) পদ্মাতপত্রেণ = পদ্মৰূপ আতপত্রেণ (পদ্মৰূপছত্রেৰে) সাম্রাজ্যদীক্ষিতম্ = সাম্রাজ্যকর্মণি মণ্ডলাধিপত্যে দীক্ষিতম্ অভিষিক্তম্ (সাম্রাজ্যত অভিষিক্ত) তং = ৰঘুং (তেওঁক অর্থাৎ ৰঘুক) ভেজে = সেৱিতবান্ (ভজনা কৰিলে)

৬ নং শ্লোক—

সৰস্বতী চ = বাগ্‌দেৱী অপি (সৰস্বতীও) কালে কালে = সর্বেষু অপি যোগ্যকালেষু (প্রত্যেককালত অর্থাৎ প্রত্যেক স্তুতিযোগ্যকালত) বন্দিষু = বৈতালিকেষু (বৈতালিকসকলৰ মাজত) পৰিকল্পিতসান্নিধ্যা = কৃতসন্নিধানা সতী (সন্নিধান কৰি) অর্থ্যাভিঃ = অর্থাৎ অনপেত্তাভিঃ (মদর্থশালী) স্তুতিভিঃ = স্তোত্রৈঃ (স্তবৰদ্বাৰা) স্তুত্যং = স্তোত্রার্হাং (স্তুতিৰ যোগ্য)তং = ৰঘুং (তেওঁক অর্থাৎ ৰঘুক) উপতস্থে = দেবতাবুদ্ধ্যা পূজিতবতী (স্তুতি কৰিব ধৰিলে)

৭ নং শ্লোক—

যদ্যপি (যদিও) মনুপ্রভৃতিভিঃ = মন্বাদিভিঃ (মনু আদি) মান্যৈঃ = পূজ্যৈঃ (মাননীয়) ৰাজভিঃ = নৃপতিভিঃ (ৰজাসকলৰ দ্বাৰা) বসুন্ধৰা = পৃথ্বী (পৃথিবী) ভুক্তা = উপভুক্তা (উপভুক্তা হৈছিল) তথাপি (তথাপি) তস্মিন্ = তস্মিন ৰাজ্ঞি (সেই ৰঘুৰ ওচৰত) অনন্য পূর্বা ইব = অনন্যোপভুক্তেব (অনন্য উপভুক্তাৰ নিচিনা) আসীৎ (আছিল)।

৮ নং শ্লোক—

হি = যস্মাৎ কাৰণাৎ (সেইবাৰে) সঃ = ৰঘুঃ (তেওঁ অর্থাৎ ৰঘুৱে) যুক্তদণ্ডতয়া = যথাপৰাধদণ্ডতয়া (ন্যায়সংগত দণ্ড প্রদান কৰি) সর্বস্য (সকলো) লোকস্য জনস্য (লোকৰ) মনঃ = হৃদয়ঃ (মন) নাতিশীতোষ্ণঃ = অতিশীতঃ অত্যুষ্ণো বা ন (নাতিশীতোষ্ণ) দক্ষিণঃ = দক্ষিণদিগ্‌ভবঃ (দক্ষিণদিশৰ) নভস্বান্ ইব = বায়ু ইব (বতাহৰ দৰে) আদদে = জহাৰ (হৰণ কৰিলে)।

৯ নং শ্লোক—

সহকাৰস্য = চুতস্য (আমগছৰ) ফলেন (ফলেৰে) পুষ্পোদ্‌গমে = পুষ্পোদয়ে (পুষ্পোদ্‌গমবিষয়ে) ইব (যিদৰে) গুণাধিকতয়া = গুণাধিক্যবশতঃ (অধিকগুণবশতঃ) তেন = ৰঘুনা (তেওঁ অর্থাৎ ৰঘুৱে) প্রজাঃ (প্রজাসকলক) গুৰৌ = দিলীপবিষয়ে (পিতৃ

দিলীপৰ প্ৰতি) মন্দোৎকণ্ঠাঃ = অল্পোৎসুক্যাঃ (উৎকণ্ঠা হ্ৰাস) কৃতাঃ (কৰিলে)।

১০ নং শ্লোক—

নয়বিদ্ভিঃ = নীতিশাস্ত্রজ্ঞৈঃ (নীতিশাস্ত্রবিশাৰদ মন্ত্রীসকলে) নবে = নূতনে (নতুন) ৰাজ্ঞি (ৰজাক) সৎ = ধৰ্মযুদ্ধাদিকম্ (সৎ অৰ্থাৎ সৰল) অসৎ চ = কূটযুদ্ধাদিকম্ চ (আৰু অসৎ অৰ্থাৎ কুটিল) উপদৰ্শিতম্ = উপদেশং দত্তবন্তঃ (উপদেশ দিলে)। তস্মিন্ (তেওঁ) পূৰ্বঃ পক্ষ এব = প্ৰথম পক্ষঃ এব (প্ৰথম পক্ষ অৰ্থাৎ সৎ উপদেশকেই) অভবৎ = সংক্ৰান্তঃ (ললে) উত্তৰ ঃ = অসৎ (অসৎ উপদেশ) ন অভবৎ ন সংক্ৰান্তঃ (নললে)।

১১ নং শ্লোক—

পঞ্চানামপি = পৃথিব্যাদীনাং পঞ্চানাং ভূতানাম্ অপি (পৃথিব্যাদি পঞ্চ মহাভূতৰ) গুণাঃ = গন্ধাদয়ঃ গুণাঃ (গন্ধাদি গুণবোৰ) উৎকৰ্ষং = অতিশয়ং (উৎকৰ্ষ) পুপুষুঃ = পোষণম্ অকুৰ্বন্ (ধাৰণ কৰিলে)। তস্মিন্ = ৰঘৌ (সেই অৰ্থাৎ ৰঘুত) নবে = নূতনে (নতুন) মহীপালে = ৰাজ্ঞি (ৰজাৰ ৰাজত্বকালত) সৰ্বং = সৰ্বং বস্তুজাতং (সকলো বস্তুৰেই) নৱম ইব অভৱৎ - অপূৰ্বমিবাভৱৎ (নতুন যেন হ'ল)।

১২ নং শ্লোক—

যথা চন্দ্ৰঃ = ইন্দোঃ চন্দ্ৰঃ ইতি নাম (ইন্দুৰ চন্দ্ৰ নাম) প্ৰহ্লাদনাৎ = আহ্লাদকৰণাৎ (আহ্লাদকতাবশতঃ) তপনঃ = সূৰ্যস্য তপনঃ ইতি নাম (সূৰ্য্যৰ তপন নাম) প্ৰতাপাৎ = সন্তাপজননাৎ (উত্তাপ প্ৰদানত), তথৈব (সেইদৰে) সঃ ৰাজা = স ৰঘোঃ ৰাজা ইতি নাম (তেওঁৰ ৰজা এই নাম) প্ৰকৃতিৰঞ্জনাৎ = প্ৰজাৰঞ্জনাৎ, ৰঞ্জয়তীতি ৰাজা ব্যুৎপত্ত্যা (প্ৰজাৰঞ্জন কৰি) অন্বৰ্থঃ = অনুগতাৰ্থনামকঃ (সাৰ্থকশব্দ) অভূৎ (হৈছিল)।

১৩ নং শ্লোক—

তস্য = ৰঘোঃ (ৰঘুৰ) বিশালে = অয়তকাৰে (বিশাস) লোচনে = অক্ষিদ্বয়ম্ (চকুযুৰি) কামং (থাকিলেও) কৰ্ণান্তবিশ্ৰান্তে = কৰ্ণপ্ৰান্তগতে (আকৰ্ণবিস্তৃত) চক্ষুষ্মত্তা তু = চক্ষুফলং তু (চকুথকাৰ ফল) সূক্ষ্মকাৰ্য্যাৰ্থদৰ্শিণা = সুক্ষ্মকৰ্ত্তব্যনিৰ্ণয়কাৰিণা (সুক্ষ্মকৰ্ত্তব্যনিৰ্ণয়কাৰী) শাস্ত্ৰেণ (শাস্ত্ৰৰ দ্বাৰা) অভূৎ (হৈছিল)।

১৪ নং শ্লোক—

অথ = অনন্তৰং (তাৰ পিছত) লব্ধপ্ৰশমনস্বস্থম্ = লব্ধস্য ৰাজ্যস্য স্থিৰীকৰণে সমাহিতচিত্তম্ (ৰাজ্যত শান্তি স্থাপন কৰি) এনং = ৰঘুং পঙ্কজলক্ষণা = পদ্মচিহ্নযুক্তা (পদ্মশোভাযুক্তা) শৰৎ = শৰৎ ঋতুঃ (শৰৎকাল) দ্বিতীয়াপাৰ্থিবশ্ৰীৰিব = দ্বিতীয়া ৰাজলক্ষ্মী ঃ ইব (দ্বিতীয় ৰাজলক্ষ্মীৰ নিচিনাকৈ) সমুপস্থিতা = প্ৰাপ্তা (উপস্থিত হ'ল)।

১৫ নং শ্লোক—

নিৰ্বৃষ্টলঘুভিঃ = নিঃশেষেন বৃষ্টিপ্ৰদানেন জলহীনৈঃ (পানী নোহোৱা বাবে

পাতল) মেঘৈঃ = জলদৈঃ (মেঘমালা) সুক্তবর্ত্মা = ব্যক্তমার্গঃ সুদুঃসহঃ = দুঃসহঃ (দুঃসহ) তস্য = ৰঘোঃ (ৰঘুৰ) ভানোশ্চ = সূর্যস্য চ (আৰু সূর্যৰ) প্রতাপঃ = পৌৰুষম্ আতপশ্চ (প্রতাপ) যুগপৎ = একস্মিন্ সময়ে (একে সময়তে) দিশঃ = দিঙ্মণ্ডলঃ (চাৰিওফালে) ব্যানশে = ব্যাপ (বিয়পি পৰিল)।

১৬ নং শ্লোক—

ইন্দ্রঃ = দেৱৰাজঃ (দেবৰাজ ইন্দ্রই) বার্ষিকং = বর্ষানিমিত্তং (বর্ষাকালীন) ধনুঃ = চাপঃ (ধনু) সংজহাৰ = অপসাৰিতঃ (অপসাৰণ কৰিলে) ৰঘুঃ (ৰঘুই) জৈত্রং = জয়শীলং (জয়শীল) ধনুঃ (ধনু) দধৌ = ধাৰণং কৃতবান্ (ধাৰন কৰিলে) হি = যস্মাৎ (যিহেতু) তৌ = ইন্দ্রৰঘূ (ইন্দ্র আৰু ৰঘু দুয়োজনেই) প্রজার্থসাধনে = প্রজাণাম্ বৃষ্টিবিজয় লক্ষণৰূপ সাধনবিষয়ে (প্রজাসকলৰ প্রয়োজন সিদ্ধি বিষয়ত) পর্য্যায়দ্যোতকার্মুকৌ = পর্যায়ক্রমেণ উত্থিতৌ (পর্যায়ক্রমে উদ্যত হ'ল)।

১৭ নং শ্লোক—

পুণ্ডৰীকাতপত্রঃ = শ্বেতপদ্মৰূপছত্র শোভিতঃ (শ্বেতপদ্মৰূপ ছত্রশোভিতঃ বিকসৎকাশচামৰঃ = বিকসিতকাশাখ্যতৃণপুষ্পৰূপচামৰশোভিতঃ (বিকশিত কাশপুষ্পৰূপ চামৰেৰে শোভিত) ঋতুঃ = শৰদৃতুঃ (শৰৎকালে) বিডম্বয়ামাস = অনুচকাৰ (অনুকৰণ কৰিলে) তচ্ছ্রিয়ম্ = ৰঘোঃ শোভাং (সেই শোভা) পুনঃ (কিন্তু) ন প্রাপ (অধিকাৰী হ'ব নো�ৰাৰিলে)।

১৮ নং শ্লোক—

প্রসাদসুমুখে = প্রসাদেন সুমুখে (প্রসন্ন মুখকান্তি) তস্মিন্ = ৰঘৌ (ৰঘুৰ) বিশদ প্রভে = নির্মলকান্তৌ (নির্মলকান্তি) চন্দ্রে চ = ইন্দৌ চ (আৰু চন্দ্রত) দ্বয়োঃ = দ্বয়োর্বিষয়ে (দুয়োটা বিষয়ত) চক্ষুষ্মতাং = চক্ষুযুক্তানাং (চক্ষুষ্মান্ ব্যক্তিমাত্রেই) প্রীতিঃ = অনুৰাগঃ (আনন্দ) সমৰসা = সমস্বাদা, তুল্যভোগা (তুল্যৰূপ) আসীৎ (হৈছিল)।

১৯ নং শ্লোক—

হংসশ্রেণীষু = হংসানাং পংক্তিষু (হংসমালা) তাৰাসু = নক্ষত্রেষু (নক্ষত্রপুঞ্জ) কুমুদবৎসু = কুমুদপ্রায়েষু (কুমুদপুষ্পশোভিত) বাৰিষু = জলাশয়েষু (জলাশয়ত) চ (আৰু) তদীয়ানাং = ৰঘু সম্বন্ধিনাং (তেওঁৰ অর্থাৎ ৰঘুৰ) যশসাং = কীর্তিনাং (যশস্যাৰ) বিভূতয়ঃ = সম্পদঃ (বিভূতি, প্রভা) পর্য্যস্তা ইব = প্রসাৰিতাঃ (বিস্তৃত হ'ল)।

২০ নং শ্লোক—

ইক্ষুচ্ছায়ানিষাদিন্যঃ = ইক্ষুণাং ছায়ায়াম্ উপবিশন্তং (কুহিয়াৰ গছৰ ছাঁত বহি) শালিগোপ্য = শস্যপালিকাঃ স্ত্রিয়ঃ (শালিধান ৰক্ষক কৃষক ৰমনী) গোপ্তুঃ = ৰক্ষকস্য (প্রজাপালক) তস্য = ৰঘোঃ (তেওঁৰ অর্থাৎ ৰঘুৰ) গুণোদয়ম্ = গুণোৎপন্নং (গুণসম্ভূত)

আকুমাৰকথোদ্‌ঘাতম্ = বাল্যকালাদাৰভ্য কথাম্ অথবা ইন্দ্রবিজয়াদি আখ্যানং (বাল্যকালীন ইন্দ্রবিজয়াদি বৃত্তান্তসমূহ আৰম্ভ কৰি) যশঃ = কীর্তিঃ (কীর্তি) জগুঃ = গায়ন্তি স্ম (গাবলৈ ধৰিছিল)।

২১নং শ্লোক—

মহৌজসঃ = মহাতেজস্বী (মহাতেজস্বী) কুম্ভযোনেঃ = অগস্ত্যঋষেঃ (অগস্ত্যমুনিৰ) উদয়াৎ = আবির্ভাবাৎ (উদয়ত) অম্ভঃ = সলিলম্ (পানী) প্রসসাদ = প্রসন্নং বভূব (নির্মল হ'ল) মহৌজসঃ = (পৰাক্রমী) ৰঘোঃ = ৰঘুৰ উদয়াৎ = (অভ্যুদয়ত) অভিভবাশঙ্কি = পৰাভবাশঙ্কি (পৰাভৱৰ আশংকাত) দ্বিষতাং = শত্রূণাং (শত্রুকুলৰ) চুক্ষুভে = কালুষ্যং প্রাপ (কলুষতাপ্রাপ্ত অর্থাৎ মলিন হ'ল)।

২২ নং শ্লোক—

মদোদগ্রাঃ = মদোদ্ধতাঃ (মদোদ্ধত) ককুদ্মন্ত = মহাককুদ্‌বিশিষ্টঃ (বিশাল ককুদ্মান্) সৰিতাং কূলম্ উদ্ভজাঃ = নদীনাং তটম্ উৎখাতাঃ (খুৰা আৰু শিঙেৰে নদীৰ পাৰৰ মাটি খুচৰি) মহোক্ষাঃ = মহান্ত উক্ষাণঃ (প্রকাণ্ড ষাড়গৰুবোৰে) তস্য = ৰঘোঃ (তেওঁৰ অর্থাৎ ৰঘুৰ) লীলাখেলম্ = বিলাসসুভগং (বিলাসময়) বিক্রমম্ = শৌর্য্যং বিক্রমম্ (বিক্রম) অনুপ্রাপুঃ = অনুচক্রুঃ (অনুকৰণ কৰিছিল)।

২৩ নং শ্লোক—

মদগন্ধিভিঃ = মদজল ইব গন্ধযুক্তৈঃ (মদগন্ধী) সপ্তপর্ণানাং = সপ্তপর্ণ নামক বৃক্ষবিশেষানাং (সপ্তপর্ণ নামৰ গছৰ) প্রসৱৈঃ = পুষ্পৈঃ (ফুলৰদ্বাৰা) আহতাঃ = উন্মাদিতাঃ (আহত হৈ) অসূয়য়েব = স্পর্ধয়া ইব (অসূয়াবশতঃ) সপ্তধেৱ = সপ্তদ্বাৰেণ (সপ্তস্থানেৰে) প্রসুস্রুবুঃ = মদং ববৃষুঃ (মদক্ষৰন কৰিব ধৰিছিল)।

২৪ নং শ্লোক—

সৰিতঃ = নদ্যঃ (নদীবিলাক) গাধাঃ = সুপ্রতৰাঃ (অল্পজল বিশিষ্ট) পথঃ = মার্গান্ (পথবিলাক) চ (আৰু) আশ্যানকর্দমান্ = শুষ্কপঙ্কান্ (বোকাহীন) কুর্বতী = কৃত্বা (কৰি) শৰৎ = শৰদৃতুঃ (শৰৎকালে) তং = ৰঘুং (তেওঁক অর্থাৎ ৰঘুক) শক্তেঃ = উৎসাহশক্তেঃ (নিজ উৎসাহশক্তিৰ) প্রথমং = প্রাগেৱ (পূর্বেই) যাত্রায়ৈ = দণ্ডযাত্রায়ৈ (যুদ্ধযাত্রাৰ বাবে) নোদয়ামাস = প্রেৰয়ামাস (উৎসাহিত কৰিছিল)।

২৫ নং শ্লোক—

বাজিনীৰাজনাবিধৌ = অশ্বানাং নীৰাজনাখ্যে শান্তিকর্মণি (ঘোঁৰাবিলাকৰ নীৰাজনানামৰ মাঙ্গলিক কার্য্যত) সম্যক্ = বিধিবৎ (যথাবিধি) হুতঃ = আহুতঃ (জ্বলোৱা) বহ্নিঃ = অগ্নিঃ (জুই) প্রদক্ষিণার্চিব্যাজেন = দক্ষিণগতং জ্বালাছলেন (দক্ষিণদিশে যোৱা শিখা) হস্তেন ইব = কৱেণ ইব (যেন হাতেৰে) তস্মৈ = ৰঘবে (তেওঁক অর্থাৎ ৰঘুক) জয়ং = বিজয়ং (বিজয়) দদৌ = প্রদত্তবান্ (দিছিল)।

জানি থোৱা ভাল

ওপৰত উল্লেখ কৰা শ্লোকসমূহৰ কিছুমান সংস্কৃত শব্দৰ সম্যক জ্ঞানৰ বাবে শ্লোকসংখ্যা অনুযায়ী চমুটোকা দিয়া হ'ল—

৩ নং শ্লোক—

পুৰুহুতধ্বজ — ইন্দ্ৰৰ সন্মানার্থে ভাদ মাহৰ শুক্লপক্ষত অনুষ্ঠিত কৰা পাঁচদিনীয়া এটি উৎসৱ। এখন ধ্বজা বা পতাকাৰে এটি স্তম্ভ স্থাপনেই এই উৎসৱৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য।

১১ নং শ্লোক—

পঞ্চানামপি ভূতানাম্ — জগতনির্মাণৰ উপাদান পঞ্চমহাভূত হ'ল— ক্ষিতি, অপ্, তেজস্, মৰুৎ আৰু আকাশঃ গন্ধ, ৰস, ৰূপ, স্পৰ্শ আৰু শব্দ ক্ৰমে এই পঞ্চমহাভূতৰ গুণ।

২১ নং শ্লোক—

কুম্ভযোনিঃ — কুম্ভত জন্ম হোৱা বাবে অগস্ত্যমুনিক কুম্ভযোনি বুলি জনা যায়। বশিষ্ঠ আৰু অগস্ত্যৰ মিত্ৰ আৰু বৰুণৰ পৰা জন্মৰ বিৱৰণ, পদ্মপুৰাণ, বৃহৎ সংহিতা আদিত পোৱা যায়।

২৫ নং শ্লোক—

নীৰাজনা — ই ৰজাসকলে পালন কৰা এক সামৰিক আৰু ধৰ্মীয় বিধি। যুদ্ধ যাত্ৰাৰ সময়ত হাতী আৰু ঘোঁৰাৰ মঙ্গলৰ বাবে মন্ত্ৰাদি উচ্চাৰণৰ দ্বাৰা এই বিধি পালন কৰা হয়।

১০.৫.৩ শ্লোকসমূহৰ অনুবাদ

১) সন্ধ্যাকালত সূৰ্য্য নিহিত তেজপ্ৰাপ্ত হৈ অগ্নি যিদৰে অধিক প্ৰদীপ্ত হয়, সেইদৰে ৰঘুয়ো পিতৃ প্ৰদত্ত সাম্ৰাজ্য লাভ কৰি অধিক শোভা লাভ কৰিলে।

২) দিলীপৰ পিছত তেওঁক (ৰঘুক) সাম্ৰাজ্যত অভিষিক্ত হোৱা শুনি ৰজাসকলৰ অন্তৰত আগৰপৰাই ধূমায়িত হৈ থকা ঈৰ্ষানল যেন প্ৰজ্জ্বলিত হ'ল।

৩) যিদৰে লোকসকলে উৰ্দ্ধনেত্ৰে ইন্দ্ৰধ্বজৰ অভ্যুত্থান দৰ্শন কৰি পুলকিত হয়, তেনেদৰে প্ৰজাসকলে সন্ততিসকলৰে সৈতে ৰঘুৰ অভিনৱ অভ্যুদয় দৰ্শন কৰি আনন্দিত হ'ল।

৪) গজেন্দ্ৰগামী সেই ৰঘুই একেসময়তে পৈতৃক সিংহাসন আৰু সমগ্ৰ শত্ৰুমণ্ডলৰ ওপৰত অধিষ্ঠিত হ'ল।

৫) সাম্ৰাজ্যত অভিষিক্ত ৰঘুক স্বয়ং ৰাজলক্ষ্মীয়ে যেন অদৃশ্যভাৱে থাকি প্ৰভাৰ দ্বাৰা অনুমেয় পদ্মছত্ৰ ধাৰণ কৰি সেৱা কৰিব ধৰিলে।

৬) সৰস্বতীও যথাসময়ত বৈতালিকসকলৰ কণ্ঠত সন্নিধান কৰি সদৰ্থযুক্ত স্তৱেৰে স্তুতিৰ যোগ্য তেওঁক (ৰঘুক) স্তুতি কৰিব ধৰিলে।

৭) যদিও পৃথিবী মনু আদি মাননীয় ৰজাসকলৰ দ্বাৰা উপভুক্তা হৈছিল, তথাপি ৰজা ৰঘুৰ ওচৰত অনন্য উপভুক্তাৰ নিচিনা দেখা গৈছিল।

৮) সেইবাবে তেওঁ অর্থাৎ ৰঘুই যুক্তিসংগত দণ্ডপ্রদান কৰি নাতিশীতোষ্ণ দক্ষিণৰ বায়ুৰ নিচিনাকৈ সকলো মানুহৰে মন হৰণ কৰিলে।

৯) যিদৰে আমগছৰ ফল হ'লে মানুহে ফুলৰ কথা পাহৰি যায়, সেইদৰে ৰঘুৰ গুনাধিক্যবশতঃ পিতৃ দিলীপৰ প্রতি প্রজাসকলৰ ঔৎসুক্য হ্রাস কৰিলে।

১০) নীতিশাস্ত্রবিশাৰদ মন্ত্রীসকলে সেই নতুন ৰজাক ভাল-বেয়া দুয়োবিধ নীতিৰেই উপদেশ দিলে। কিন্তু তেওঁ সৎ উপদেশেই গ্রহণ কৰিলে, অসৎ উপদেশ নল'লে।

১১) পৃথিৱী আদি পঞ্চমহাভূতৰ গুণসমূহেও উৎকর্ষ লাভ কৰিলে। সেই নতুন ৰজাৰ ৰাজত্বকালত সকলোৱেই নতুন যেন বোধ হ'ল।

১২) আহ্লাদ বিতৰণ কৰাত ইন্দুৰ 'চন্দ্র'নাম আৰু তাপ প্রদানত সূর্য্যৰ 'তপন' নাম যিদৰে সার্থক হৈছে, সেইদৰে প্রজাৰঞ্জন কৰি তেওঁৰ 'ৰজা' এই নাম সার্থক হৈছে।

১৩) তেওঁৰ (ৰঘুৰ) আকর্ণবিস্তৃত বিশাল চকুজুৰি থাকিলেও, সুক্ষ্মকার্য্যার্থদর্শী শাস্ত্রজ্ঞানৰ দ্বাৰাই প্রকৃত দর্শনেন্দ্রিয়ৰ কার্য সম্পন্ন হৈছিল।

১৪) সকলোতে শান্তি স্থাপন হোৱাত সুস্থচিত্তে তেওঁ অৱস্থান কৰাত পদ্মপুষ্পশোভিত শৰৎকাল দ্বিতীয় ৰাজলক্ষ্মীৰ নিচিনাকৈ উপস্থিত হ'ল।

১৫) অতিশয়বৃষ্টি প্রদানৰ দ্বাৰা মেঘৰাজি অত্যন্ত লঘু হোৱা বাবে সূর্যৰ কিৰণৰ পথ উন্মুক্ত হৈছিল। সেয়েহে সূর্যৰ তাপ আৰু ৰঘুৰ দুঃসহ প্রতাপ একেসময়তে চাৰিওপিনে বিয়পি পৰিল।

১৬) ইন্দ্রই বর্ষাকালীন ধনু অপসাৰিত কৰিলে, ৰঘুই জয়শীল ধনু ধাৰণ কৰিলে। কাৰণ তেওঁলোক দুয়োৰেই ধনু প্রজাসকলৰ হিতসাধনৰ বাবে পর্যায়ক্রমে উদ্যত হয়।

১৭) শৰৎঋতুৰে শ্বেতপদ্মৰূপছত্র আৰু বিকশিত কাশপুষ্পৰূপ চামৰেৰে শোভিত হৈ ৰঘুক অনুকৰণ কৰিলে। কিন্তু তেওঁৰ নিচিনা শোভাৰ অধিকাৰী হ'ব নোৱাৰিলে।

১৮) সেই সময়ত চক্ষুষ্মান্ ব্যক্তিমাত্রেই ৰঘুৰ সুপ্রসন্ন মুখকান্তি আৰু নির্মলকান্তি চন্দ্রৰ শোভা দর্শন কৰি তুল্যৰূপ আনন্দ উপভোগ কৰিলে।

১৯) তেওঁৰ (ৰঘুৰ) যশস্যাৰ বিভূতি যেন হংসমালা, নক্ষত্রপুঞ্জ আৰু কুমুদশোভিত জলাশয়ত বিয়পি পৰিল।

২০) কুহিয়াৰ গছৰ ছাঁত বহি শালিধানৰখীয়া কৃষক ৰমনীসকলে প্রজাপালক তেওঁৰ (ৰঘুৰ) গুণসম্ভূত ইন্দ্রাদিবিজয়ৰ কীর্তিসমূহ বাল্যকালীন বৃত্তান্তৰ পৰা আৰম্ভ কৰি গাবলৈ ধৰিলে।

২১) মহাপ্রভাবী অগস্ত্যৰ উদয়ত পানী নির্মল হ'ল। কিন্তু প্রতাপী ৰঘুৰ অভ্যুদয়ত শত্রুসকলৰ হৃদয় পৰাজয়ৰ আশংকাত কলুষিত অর্থাৎ মলিন হ'ল।

২২) মদোদ্ধত বিশাল ককুদ্‌যুক্ত প্রকাণ্ড ষাড়গৰুবিলাকে নদীৰ পাৰৰ মাটি খুচৰি যেন ৰঘুৰ চিত্তাকর্ষক বিক্রমলীলাৰ অনুকৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে।

২৩) মদগন্ধী সপ্তপর্ণ গছৰ ফুলৰ দ্বাৰা আহত হৈ যেন ঈর্ষাবশতঃ ৰঘুৰ হাতীবোৰে

সপ্তদ্বাৰেৰে মদক্ষৰণ কৰিব ধৰিলে।

২৪) শৰৎকালে নদীবিলাক সহজে পাৰ হ'ব পৰা আৰু পথসমূহ বোকাহীন কৰি তুলি নিজৰ উৎসাহশক্তিৰ পূৰ্বেই তেওঁক (ৰঘুক) যুদ্ধযাত্ৰাৰ বাবে উৎসাহিত কৰিলে।

২৫) ঘোঁৰাবিলাকৰ নীৰাজনাৰূপ মাঙ্গলিককার্যত যথাবিধি অগ্নিত আহুতি প্ৰদান কৰাত (অগ্নিৰ) দক্ষিণপিনে যোৱা শিখাই যেন তেওঁক হাতেৰে বিজয় প্ৰদান কৰিলে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ ৰঘুবংশম্ কাব্যৰ চতুৰ্থসৰ্গৰ প্ৰথম শ্লোকত উল্লেখ কৰা 'গুৰু' শব্দই কাক বুজাইছে?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ তৃতীয় শ্লোকত 'পুৰুহুত' শব্দই কাক বুজাইছে?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ 'কুম্ভযোনি' বুলিলে কাক বুজা যায়?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৯ ঃ সহকাৰ শব্দটোৰ অৰ্থ কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১০ ঃ কি কাৰণে সূৰ্যৰ নাম তপন হৈছে?

.....

.....

১০.৫.৪ ব্যাকৰণগত টোকা

১ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

প্ৰতিপদ্য — প্ৰতি-পদ্ + ল্যপ্

বভৌ — √ভা + লিট্ অ

নিহিতম্ — নি-√ধা + ক্ত (কৰ্মণি)

সমাস —

দিনান্তে — দিনস্য অন্তঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ), তস্মিন্। কালাধিকৰণে সপ্তমী

হতাশনঃ — হুতং অশনং যস্য সঃ (বহুব্ৰীহি)

২ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

প্রতিষ্ঠিতম্ — প্রতি-√স্থা + ক্ত

উত্থিতঃ — উৎ-√স্থা + ক্ত

সমাস —

প্রধূমিতঃ — প্রকৃষ্টঃ ধূমঃ (প্রাদিতৎপুৰুষ) = প্রধূমঃ। প্রধূমঃ সঞ্জাতঃ অস্য ইতি প্রধূম + ইতচ্

৩ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

ননন্দুঃ— √নন্দ্ লিট্ + উস্

সমাস—

নৱাভ্যুত্থানদর্শিন্যঃ — নৱম্ অভ্যুত্থানম্ (কর্মধাৰয়) তৎসাধু পশ্যন্তি ইতি নৱাভ্যুত্থান + √দৃশ + ণি নি। অভ্যুত্থানম্-অভি-উৎ + স্থা + ল্যুট্

উন্নয়নপক্তয়ঃ— নয়নানাং পংক্তয়ঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ), উৎঊর্দ্ধং প্রস্থিতা উল্লসিতাশ্চ নয়নপংক্তয়ঃ যাসাং তাঃ (বহুব্রীহি)

সপ্রজাঃ — প্রজাভিঃ সহ বর্তমানাঃ (বহুব্রীহি)

৪ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

সমাক্রান্তম্ — সম্ - আ- √ক্রম্ + ক্ত

সমাস—

দ্বিৰদগামিনা— দ্বৌ ৰদৌ যস্য স দ্বিৰদঃ (হস্তী) (বহুব্রীহি) দ্বিৰদ ইব গচ্ছতি ইত্যুপপদসমাসে দ্বিৰদ + গম্ + ণিনি

অৰিমণ্ডলম্— অৰীণাং মণ্ডলম্ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)

৫ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

ভেজে— √ভজ্ + লিট্ এ

সমাস—

ছায়ামণ্ডললক্ষ্যেন — ছায়ায়াঃ মণ্ডলম্ (ষষ্ঠীত্যপুৰুষ) তেন লক্ষ্যম্ (তৃতীয়াতৎপুৰুষ) তেন

পদ্মাতপত্রেণ— পদ্মম্ এৱ আতপত্রম্ (কর্মধা)। আতপাৎ ত্রায়তে ইত্যুপপদসমাসে আতপ— √ত্রৈ + ক = আতপত্রম্। হেতৌ বা কৰণে তৃতীয়া সাম্রাজ্যদীক্ষিতম্ — সাম্রাজ্যে দীক্ষিতম্ (সপ্তমী তৎপুৰুষ)

৬ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

উপতস্থে— উপ-√স্থা + লিট্ এ,

বিভক্তি নির্ণয় বন্দিষু— অধিকৰণে সপ্তমী

সমাস—

পৰিকল্পিতসান্নিধ্যা — পৰিকল্পিতং সান্নিধ্যং যয়া (বহুব্রীহি)

৭ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

ভুক্তা— √ভূজ্ + ক্ত স্ত্রিয়ামাপ্

সমাস—

মনুপ্রভৃতিভিঃ — মনুঃ প্রভৃতিঃ যেষাং তৈঃ (বহুব্রীহি)

অনন্যপূর্বা— অন্যঃ পূর্বো যস্যাঃ সা (বহুব্রীহি) = অন্যপূর্বা, ন অন্যপূর্বা (নঞ্ তৎপুৰুষ)

৮ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

আদদে— আ-√দা + লিট্ এ

সমাস—

যুক্তদণ্ডতয়া— যুক্তঃ দণ্ডঃ যস্য সঃ (বহুব্রীহি)। তস্য ভাবঃ যুক্তদণ্ড + তল্ ভাৱে,
স্ত্রিয়াং টাপ্ = যুক্তদণ্ডতা

নাতিশীতোষ্ণ— শীতশ্চাসৌ উষ্ণশ্চেতি (কর্মধাৰয়) = শীতোষ্ণঃ।

অতিশয়িতঃ শীতোষ্ণঃ (প্রাদিত্যৎপুৰুষ) = অতিশীতোষ্ণঃ

ন অতিশীতোষ্ণঃ (সুপ্সুপা) = নাতিশীতোষ্ণঃ

৯ নং শ্লোক—

বিভক্তি নির্ণয়—

তেন— অনুক্তে কর্তৰি তৃতীয়া

সমাস—

মন্দোৎকণ্ঠাঃ— মন্দা উৎকণ্ঠা যাসাম্ (বহুব্রীহি) তাঃ

গুণাধিকতয়া— গুণানাম্ অধিকতা (ষষ্ঠীতৎপুৰুষ) অধিকস্য ভাবঃ ইতি অধিক
+ তল্ টাপ্ = অধিকতা, হেতৌ তৃতীয়া

১০ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

উপদর্শিতম্— উপ-দৃশ্ + নিচ্ + ক্ত

বিভক্তি নির্ণয়—

নয়বিদ্ভিঃ = অনুক্তে কর্তৰি তৃতীয়া। নয়ম্ বিদন্তি ইতি নয়-বিদ্ + ক্বিপ্ = নয়বিদঃ

১১ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

উৎকর্ষম্ — উৎ- √কৃষ্ + অচ্

পুপুষুঃ — মহীং পালয়তি ইতি উপপদসমাসে মহী-পা + নিচ্ + অন = মহীপালঃ

১২ নং শ্লোক—

বিভক্তি নির্ণয়—

প্রহ্লাদনাৎ— হেতৌ পঞ্চমী

প্রতাপাৎ— হেতৌ পঞ্চমী

সমাস—

অন্বর্থঃ— অনুগতঃ অর্থঃ যস্য (বহু) সঃ

প্রকৃতিৰঞ্জনাৎ — প্রকৃতীনাং ৰঞ্জনম্ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তস্মাৎ

১৩ নং শ্লোক—

সমাস—

কর্ণান্তবিশ্রান্তে— কর্ণয়ো অন্তৌ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তত্র বিশ্রান্তে (সপ্তমী তৎপুৰুষ)

সুক্ষ্মকার্য্যার্থদর্শিনা— সুক্ষ্মানি কার্য্যাণি (কর্মধাৰয়) তেষাম্ অর্থাঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তান্ সাধু দর্শয়তীতি উপপদসমাসে সূক্ষ্মকার্য্যার্থ + দৃশ্ + নিচ্ + ণিনি

১৪ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

সমুপস্থিতা— সম-উপ +√স্থা + ক্ত (কর্তৰি) স্ত্রিয়ামাপ্

সমাস—

লব্ধপ্রশমনস্বস্থম্— লব্ধস্য প্রশমনম্ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তেন স্বস্থম্ (তৃতীয়া তৎপুৰুষ)

পার্থিবশ্রীঃ — পার্থিবস্য শ্রীঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)। পৃথিব্যাঃ ঈশ্বৰঃ ইতি পৃথিৱী + অন্ = পার্থিবঃ

পঙ্কজলক্ষণা— পঙ্কজং লক্ষণং যস্যাঃ সা (বহুব্রীহি)

১৫ নং শ্লোক—

সমাস—

মুক্তবর্ত্মা— মুক্তং বর্ত্ম যস্য সঃ (বহুব্রীহি)

সুদুঃসহঃ — সু সুষ্ঠু দুঃসহঃ (প্রাদিতৎপুৰুষ) দূৰ্— সহ + খল্ = দুঃসহ

১৬ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

বার্ষিকং — বর্ষাসু ভৱম্ ইতি, বর্ষা + তক্ (ইক্) বার্ষিকম্

সংজহাৰ — সম্ - √হৃ + লিট্ অ

সমাস—

প্রজার্থসাধনে— প্রজানাম্ অর্থঃ (প্রয়োজনম্) (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)

তস্য সাধনম্ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তস্মিন্

পর্য্যায়োদ্যতকার্মুকৌ— পর্য্যয়েন উদ্যতম্ (তৃতীয়া তৎপুৰুষ)

পর্যায়োদ্যতং কার্মুকং যয়োঃ (বহুব্রীহি) তৌ

১৭ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

বিডম্বয়ামাস— বি-√ডম্ব + লিট্ অ

প্রাপ— প্র-√আপ্ + লিট্ অ

সমাস—

পুণ্ডৰীকাতপত্রঃ— পুণ্ডৰীকম্ এৱ আতপত্রম্ যস্য (বহুব্রীহি)

বিকসৎকাশচামৰঃ— বিকসন্তি কাশানি (কর্মধাৰয়) তানি এব চামৰম্ (বহুব্রীহি)
যস্য সঃ

তচ্ছ্রিয়ম্— তস্য (ৰঘোঃ) শ্রীঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তাম্

১৮ নং শ্লোক—

সমাস—

প্রসাদসুমুখে— সুশোভনং মুখং যস্য (বহুব্রীহি) সুমুখঃ

প্রসাদেন সুমুখঃ (তৃতীয়া তৎপুৰুষ) তস্মিন্

বিশদপ্রভে— বিশদা প্রভা যস্য (বহুব্রীহি) তস্মিন্

সমৰসা = সমঃ ৰসঃ যস্যাঃ স (বহুব্রীহি)

বিভক্তি নির্ণয়—

চক্ষুষ্মতাম— শেষে ষষ্ঠী। চক্ষুংষি এষাং সন্তীতি

চক্ষুস্ + মতুপ্।

১৯ নং শ্লোক—

সমাস—

হংসশ্রেণীষু— হংসানাং শ্রেণ্যঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তাসুঃ। অধিকৰণে সপ্তমী

বুৎপত্তি—

বিভূতয়ঃ— বি-√ভূ + ক্তিন্ = বিভূতিঃ (বহুবচন)

পর্য্যস্তা — পৰি- √অস্ + ক্ত (কর্মণি)

২০ নং শ্লোক—

ইক্ষুচ্ছায়ানিষাদিন্য— ইক্ষুণাং ছায়া (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) ইক্ষুছায়ম্
তত্র নিষাদিন্যঃ (সপ্তমী তৎপুৰুষ)
গুণোদয়ম্— গুণেভ্যঃ উদয় যস্য তৎ (বহুব্রীহি)

২১ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—
প্রসসাদ— প্র-√সদ্ + লিট্ অ
চুক্ষুভে— √ক্ষুভ্ + লিট্ এ
দ্বিষতাং— দ্বিষ্ + শতৃ, ষষ্ঠী বহুবচন, শেষে ষষ্ঠী
সমাস—
কুম্ভযোনেঃ— কুম্ভঃ যোনিঃ যস্য (বহুব্রীহি) তস্য।
মহৌজসঃ— মহৎ ওজঃ যস্য তস্য (বহুব্রীহি)

২২ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—
ককুদ্মন্তঃ— প্রশস্তা ককুদ্ অস্তি অস্য ইতি ককুদ্ + মতুপ্।
অনুপ্রাপুঃ— অনু-প্র-√আপ্ + লিট্ উস্
বিক্রমম্— বি-ক্রম্ + ঘঞ্
সমাস—
মদোদগ্রাঃ— মদেন উদগ্রাঃ (তৃতীয়া তৎপুৰুষ) উদ্গতম্
অগ্রমস্য ইতি উদগ্রঃ

২৩ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—
প্রসুস্রুবুঃ— প্র-স্রু + লিট্ উস্
বিভক্তি নির্ণয়—
প্রসৱৈঃ— কৰণে তৃতীয়া
অসূয়য়া— হেতৌ তৃতীয়া
সমাস—
মদগন্ধিভিঃ— মদস্য গন্ধঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) মদগন্ধা ইব গন্ধঃ যেষাম্ (বহুব্রীহি) তৈঃ

২৪ নং শ্লোক—

ব্যুৎপত্তি—

কুর্বতী— √কৃ + শতৃ + স্ত্রিয়াম্ ঙীপ্

নোদয়মাস— নুদ্ + নিচ্ (স্বার্থে) + লিট্ অ

বিভক্তি নির্ণয়—

যাত্রায়ৈ— 'ক্রিয়ার্থোপপদস্য চ কর্মনি স্থানিনঃ' সূত্রৰ যোগত চতুর্থী

সমাস—

আশ্যানকর্দমান্— আশ্যানঃ কর্দমঃ যেষু (বহুব্রীহি) তান্।

২৫ নং শ্লোক—

বিভক্তি নির্ণয়—

প্রদক্ষিণার্চিব্যাজেন— প্রকৃত্যাদিত্বাৎ তৃতীয়া

বাজিনীৰাজনাবিধৌ— অধিকৰণে সপ্তমী

সমাস—

বাজিনীৰাজনাবিধৌ— বাজিনাং নীৰজনাবিধিঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তস্মিন্।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১১ ঃ ৰঘুবংশম্ কাব্যৰ চতুর্থসর্গৰ ৩নং শ্লোকত উল্লেখ কৰা 'সপ্রজা' শব্দটিত প্রজা শব্দই কাক বুজাইছে?

.....

.....

প্রশ্ন নং ১২ ঃ ৮নং শ্লোকত উল্লেখ কৰা 'নভস্বান' শব্দটিৰ ব্যুৎপত্তি দেখুওৱা।

.....

.....

১০.৬ সংক্ষিপ্তৰূপত শ্লোকসমূহৰ বিষয়বস্তু

ৰঘুবংশম্ মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গত থকা প্রথম শ্লোকৰ পৰা পঞ্চবিংশতিসংখ্যক শ্লোকত (১-২৫) কবিয়ে বিষয়বস্তুৰ বর্ণনা কিদৰে দিছে তাকেই সংক্ষিপ্তভাৱে এতিয়া আপোনাক জনোৱা হ'ব। ৰজা ৰঘুৱে পিতৃ দিলীপৰ পৰা ৰাজ্য লাভ কৰে (১ নং শ্লোক)। দিলীপৰ পাছত ৰঘু ৰজা হোৱা শুনি বিপক্ষ ৰজাসকলৰ মনত ভীতিৰ সৃষ্টি হ'ল (২ নং শ্লোক)। ৰঘুৰ অভ্যুদয়ত প্রজাসকল আনন্দিত হয় (৩ নং শ্লোক)। ৰঘু ৰজা হোৱাৰ লগে লগে ৰাজ সিংহাসনৰ লগত শত্রুসকলৰ ওপৰতো অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰলে (৪ নং শ্লোক)।। ৰাজলক্ষ্মীয়ে কান্তিৰ দ্বাৰা অনুমেয় পদ্মছত্রৰ দ্বাৰা ৰঘুৰ ভজনা কৰিছিল (৫ নং শ্লোক)। বৈতালিকসকলৰ কণ্ঠত অৱস্থিত হৈ সৰস্বতীয়ে ৰঘুৰ স্তুতি কৰিছিল (৬ নং শ্লোক)। মনুপ্রভৃতি ৰজাসকলে পৃথিৱী শাসন কৰিলেও ৰঘুৱেই যেন পৃথিৱীৰ শাসক এনে অনুমান হৈছিল (৭ নং শ্লোক)। যথাযোগ্য দণ্ড বিধানৰ দ্বাৰা নাতিশীতোষ্ণ বায়ুৰদৰে

ৰঘুৰে সকলোৰে চিত্ত হৰণ কৰিছিল। (৮ নং শ্লোক)। অধিক গুণশালী ৰঘুৰে পিতৃ দিলীপৰ প্ৰতি প্ৰজাসকলৰ ঔৎসুক্য হ্ৰাস কৰিলে (৯ নং শ্লোক)। মন্ত্ৰীসকলৰ পৰা তেওঁ সৎ উপদেশসমূহ গ্ৰহণ কৰিলে (১০ নং শ্লোক)। ৰঘু ৰজা হোৱাত পঞ্চমহাভূতৰ লগত সকলোৱেই নৱৰূপ ধাৰণ কৰিলে (১১ নং শ্লোক)। তেওঁ প্ৰজাৰঞ্জন কৰি 'ৰজা' হোৱাৰ সাৰ্থকতা প্ৰমাণ কৰিলে (১২ নং শ্লোক)। বিস্তৃত চক্ষুযুক্ত হ'লেও ৰঘুৰ প্ৰকৃত চকু আছিল সুক্ষ্মকৰ্তব্য নিৰ্দেশক শাস্ত্ৰ (১৩ নং শ্লোক)। ৰাজ্যত শান্তি স্থাপন কৰাৰ পাছত দ্বিতীয় ৰাজলক্ষ্মীৰ দৰে শৰৎকাল উপস্থিত হ'ল (১৪ নং শ্লোক)। শৰতৰ মেঘমুক্ত আকাশত সূৰ্যৰ প্ৰতাপ আৰু ৰঘুৰ প্ৰতাপ একেলগেই বিয়পি পৰিল (১৫ নং শ্লোক)। ইন্দ্ৰই বৰ্ষাকালীন ধনু পৰিত্যাগ কৰাৰ লগে লগে ৰঘুই বিজয় ধনু ধাৰণ কৰিলে (১৬ নং শ্লোক)। শৰতকালৰ প্ৰকৃতিয়ে ৰঘুৰ অনুকৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু তেওঁৰ লাৱন্য লাভ কৰিব নোৱাৰিলে (১৭ নং শ্লোক)। শৰতকালীন চন্দ্ৰমা আৰু ৰঘুৰ সুপ্ৰসন্ন বদন দৰ্শন কৰি অক্ষিযুক্ত প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে সমান আনন্দ লাভ কৰিলে (১৮ নং শ্লোক)। হংসমালা, নক্ষত্ৰপুঞ্জ, কুমুদশোভিত জলাশয় আদি শৰতকালীন প্ৰকৃতিৰ সকলোতে ৰঘুৰ শুভ্ৰযশ বিচ্ছুৰিত হ'ল। (১৯ নং শ্লোক)। শৰতকালীন অগস্ত্য নক্ষত্ৰৰ উদয়ৰ দ্বাৰা জল নিৰ্মল হ'ল কিন্তু ৰঘুৰ অভ্যুদয়ত শত্ৰুৰ চিত্ত মলিন হ'ল (২১ নং শ্লোক)। বিশাল ককুদ্‌যুক্ত ষাড়গৰুবোৰে মদমত্ত হৈ নদীকুল শিঙেৰে বিদীৰ্ণ কৰি ৰঘুৰ বিলাসভঙ্গিম। অৰ্থাৎ বিক্ৰমৰ অনুকৰণ কৰিলে (২২ নং শ্লোক)। শৰৎকালত বিকশিত হোৱা সপ্তপৰ্ণ ফুলৰ গোন্ধত আভিভূত হৈ স্পৰ্দ্ধাবশতঃ ৰঘুৰ যুদ্ধহস্তীবিলাকে মদজল নিঃসৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে (২৩ নং শ্লোক)। শৰৎকালে নদীসমূহ সুপ্ৰতৰ কৰি, মাৰ্গসমূহ বোকাহীন কৰি অনুকূল পৰিৱেশৰ সৃষ্টি কৰি যুদ্ধযাত্ৰাৰ বাবে উৎসাহিত কৰিলে (২৪ নং শ্লোক)। অশ্ব আৰতিৰ অনুষ্ঠানত প্ৰজ্বলিত হোমাগ্নিয়ে দক্ষিণমুখী শিখাৰ ছলেৰে হস্তপ্ৰসাৰিত কৰি বিজয়ৰ আশীৰ্বাদ প্ৰদান কৰিলে (২৫ নং শ্লোক)।

১০.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

ওপৰত কৰি অহা আলোচনাৰ অন্তত আপুনি—

- 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ 'ৰঘুদিগ্বিজয়ঃ' শীৰ্ষক চতুৰ্থ সৰ্গটিৰ সাৰাংশ জানিব পাৰিলে।
- ৰঘুৰ দ্বাৰা বিজিত ৰাজ্যসমূহৰ বিষয়েও জ্ঞান লাভ কৰিলে। ইয়াৰ দ্বাৰা প্ৰাচীন কালৰ ভাৰতৰ স্থানসমূহৰ ভৌগোলিক অৱস্থিতিও জানিব পাৰিলে।
- ৰজা ৰঘুৰ বৰ্ণনাৰ লগে লগে শৰৎকালৰ বৰ্ণনাৰ বিষয়েও অৱগত হ'ল।
- প্ৰথম শ্লোকৰ পৰা পঞ্চবিংশতি শ্লোকলৈ সংস্কৃত পাঠ, শ্লোকসমূহত ব্যৱহৃত কঠিন শব্দসমূহৰ ব্যাকৰণগত টোকাও জানিব পাৰিলে।
- ইয়াৰ উপৰিও শ্লোকসমূহত প্ৰাপ্ত কিছুমান বিশেষ শব্দৰ অৰ্থবোধ জ্ঞান হ'ল।

১০.৮ অধিক জানিবলৈ

১) কালে, এম আৰ, *ৰঘুবংশম্ অব্ কালিদাস*, দিল্লী ঃ মতিলাল বানাৰসীদাস পাব্লিছার্চ প্রাইভেট লিমিটেড।

২) গোস্বামী, ড° মালিনী, ২০০৯, *ৰঘুৰপি কাব্যম*, গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

৩) চাকী, জ্যোতিভূষণ আৰু বসু, ৰত্না; *সংস্কৃত সাহিত্যসম্ভাৰ, খণ্ড-১০*, (অনুবাদ)।

১০.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰঘুৱে ৰজা দিলীপৰ পৰা ৰাজ্য লাভ কৰিছিল।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰঘুৱে শৰৎ ঋতুত দিগ্বিজয় আৰম্ভ কৰিছিল।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰঘুৱে প্রথমেই পূব দিশলৈ যাত্রা কৰিছিল।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰঘুৱে হিমালয় পর্বতত পৰাস্ত কৰা পার্বত্য জাতিটোৰ নাম উৎসৱ সংকেত।

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ দিগ্বিজয়ৰ পিছত ৰঘুৱে বিশ্বজিৎ যজ্ঞ সম্পাদন কৰিছিল।

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্রথম শ্লোকত উল্লেখ কৰা 'গুৰু' শব্দই পিতৃ দিলীপক বুজাইছে।

৭নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ তৃতীয় শ্লোকত উল্লেখ কৰা 'পুৰুহুত' শব্দই ইন্দ্রক বুজাইছে।

৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কুম্ভযোনি বুলিলে অগস্ত্যমুনিক বুজায়।

৯নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সহকাৰ শব্দটোৰ অর্থ আম।

১০নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ তাপ প্রদান কৰা বাবে সূর্যৰ নাম তপন হৈছে।

১১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৩নং শ্লোকত উল্লেখ কৰা সপ্রজাঃ শব্দটিত প্রজা শব্দই সন্তানক বুজাইছে।

১২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৮নং শ্লোকত উল্লেখ কৰা নভস্বান্ শব্দটোৰ ব্যুৎপত্তি হ'ল নভম্ + মতুপ্।

১০.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

ক) বস্তুধর্মী প্রশ্ন (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন নং ১ ঃ 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গৰ নামকৰণৰ তাৎপর্য চমুকৈ লিখক।

প্রশ্ন নং ২ ঃ ৰঘুৱে উত্তৰ দিশলৈ গতি কৰি কাক পৰাভূত কৰিছিল?

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ তলত উল্লেখ কৰা শব্দবোৰৰ ব্যাকৰণগত টোকা লিখক।

প্ৰতিষ্ঠিতম্, ননন্দুঃ, উন্নয়নপংক্তয়ঃ, ভেজে, উপতস্থে, ছায়ামণ্ডললক্ষ্যেণ।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ৰঘুৰ দিগ্বিজয়ত বৰ্ণনা কৰা মতে শৰৎকালৰ বৰ্ণনা দিয়ক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ৰজা হিচাপে ৰঘুৰ গুণাৱলী বৰ্ণনা দিয়ক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১১ ঃ ৰঘুবংশম্-চতুর্থ সর্গ (শ্লোক ২৬-৫২)

অধ্যায় গাঁথনি

১১.১ উদ্দেশ্য

১১.২ পৰিচয়

১১.৩ চতুর্থ সর্গৰ (২৬-৫২) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ

১১.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ

১১.৩.২ শ্লোকসমূহৰ শব্দার্থ

১১.৩.৩ শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ

১১.৪ ব্যাকৰণগত টোকা

১১.৫ সংক্ষিপ্ত ৰূপত শ্লোকসমূহৰ বিষয়বস্তু

১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১১.৭ অধিক জানিবলৈ

১১.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১১.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চতুর্থ সর্গৰ এটি অংশৰ বিষয়বস্তুৰ আভাস পাব
- চতুর্থ সর্গৰ শ্লোকসমূহৰ (২৬-৫২) সংস্কৃত পাঠৰ লগত গদ্যপাঠ, শব্দার্থ আৰু অসমীয়া অনুবাদো অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব
- শ্লোকসমূহৰ কঠিন শব্দবোৰৰ ব্যাকৰণগত বিশ্লেষণৰ লগত অবগত হ'ব
- ৰঘুৰ দিগ্বিজয়ৰ একাংশ পঢ়িবলৈ পাব।

১১.২ পৰিচয়

আপুনি ইতিমধ্যে 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চতুর্থ সর্গৰ (১-২৫)লৈকে শ্লোকসমূহ অধ্যয়ন কৰিলে। শ্লোকসমূহত বর্ণিত ৰজা হিচাপে ৰঘুৰ গুণাৱলী আৰু শৈৱৎকালৰ বর্ণনাও পঢ়িবলৈ পালে। এই অধ্যয়নত আপুনি চতুর্থ সর্গৰে (২৬-৫২লৈকে) শ্লোকসমূহ অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব। শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠৰ লগতে প্রতিটো শব্দৰ অর্থ আৰু অসমীয়া অনুবাদো পঢ়িবলৈ পাব, লগতে শ্লোকসমূহৰ কঠিন শব্দসমূহৰ ব্যাকৰণগত বিশ্লেষণো জানিব পাৰিব। ইয়াৰ উপৰিও ৰঘুৰ দিগ্বিজয় যাত্রা সম্পর্কেও জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰিব।

১১.৩ চতুর্থ সর্গৰ (২৬-৫২) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ

এতিয়া আপুনি 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চতুর্থ সর্গৰ শ্লোকসমূহৰ (২৬-৫২) সংস্কৃত পাঠ পঢ়িবলৈ পাব। শ্লোকসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল

স গুপ্তমূলপ্রত্যন্ত ঃ শুদ্ধপার্ষ্ণিৰয়ান্বিতঃ।
ষড্বিধং বলমাদায় প্রতস্থে দিগ্‌জিগীষয়া।। ২৬

অবাকিৰণ্ বয়োবৃদ্ধাস্তং লাজৈঃ পৌৰযোষিতঃ।
পৃষতৈর্মন্দৰোদ্ধূতৈঃ ক্ষীৰোন্ময় ***ইবাচ্যুতম্***।। ২৭

সযয়ৌ প্রথমং প্রাচীং তুল্যঃ ***প্রাচীনবর্হিষা***।
অহিতাননিলোদ্ধুতৈস্তর্জ্জয়ন্নিব কেতুভিঃ।। ২৮

ৰজোভি ঃ স্যন্দনোদ্ধুতৈর্গজৈশ্চ ঘনসন্নিভৈঃ।
ভূবস্তলমিব ব্যোম কুর্বন্ ব্যোমেব ভূতলম্।। ২৯

প্রতাপোহগ্র ততঃ শব্দঃ পৰাগস্তদনন্তৰম্।
যযৌ পশ্চাদ্রথাদীতি চতুস্কন্ধেব সা চমূঃ।। ৩০

মৰুপৃষ্ঠান্যুদম্ভাংসি নাব্যাঃ সুপ্রতৰা নদীঃ।
বিপিনানি প্রকাশানি শক্তিমত্ত্বাচ্চকাৰ সঃ।। ৩১

স সেনাং মহতীং কর্ষন্ পূর্বসাগৰগামিনীম্।
বভৌ হৰজটাভ্রষ্টাং গঙ্গামিব ভগীৰথঃ।। ৩২

ত্যাজিতৈঃ ফলমুৎখাতৈর্ভগ্নৈশ্চ বহুধা নৃপৈঃ।
তস্যাসীদুল্বণো মার্গঃ পাদপৈৰিব দন্তিনঃ।। ৩৩

পৌৰস্ত্যানেবমা'ক্রামন্ তাংস্তান্ জনপদান্ জয়ী।
প্রাপ তালীবনশ্যামলুপকণ্ঠং মহোদধেঃ।। ৩৪

অনম্রানাং সমুদ্ধর্তুস্তস্মাত্ সিন্ধুৰয়াদিব।
আত্মা সংৰক্ষিতঃ সুহ্মৈর্বৃত্তিমাশ্রিত্য বৈতসীম্।। ৩৫

বঙ্গানুৎখায় তৰসা নেতা নৌসাধনোদ্যতান্।
নিচখান জয়স্তস্তান্ গঙ্গাস্রোতোহন্তৰেষু সঃ।। ৩৬

আপাদপদ্মপ্রণতা কলমা ইব তে ৰঘুম্।
ফলৈঃ সংবর্দ্ধয়ামাসুৰুত্খাত প্রতিৰোপিতা।। ৩৭

স তীর্ত্বা কপিশাং সৈন্যৈর্বদ্ধ দ্বিৰদসেতুভি ঃ
উৎকলদর্শিতপথঃ কলিঙ্গাভিমুখো যযৌ।। ৩৮

অচ্যুত = বিষ্ণু

প্রাচীনবর্হিষা = ইন্দ্র

স প্রতাপং মহেন্দ্রস্য মূর্ধ্নি তীক্ষ্ণং ন্যবেশয়ৎ।
অঙ্কুশং দ্বিৰদস্যেব যন্তা গম্ভীৰবেদিনঃ।। ৩৯

প্রতিজগ্রাহ কালিঙ্গস্তমস্ত্রৈর্গজসাধনঃ।
পক্ষচ্ছেদোদ্যতং শক্রং শিলাবর্ষীৱ পর্বতঃ ।। ৪০

দ্বিষাং বিষহ্য ***কাকুৎস্থ***স্তত্র নাৰাচদুর্দিনম্।
সন্মঙ্গলস্নাত ইব প্রতিপেদে জয়শ্রিয়ম্।।৪১।।

তাম্বুলীনাং দলৈস্তত্র ৰচিতাপানভূময়ঃ
নাৰিকেলাসৱং যোধা শাত্রবঞ্চ পপুর্যশঃ।। ৪২

গৃহীত প্রতিমুক্তস্য স ধর্মবিজয়ী নৃপঃ।
শ্রিয়ং মহেন্দ্রনাথস্য জহাৰ ন তু মেদিনীম্।। ৪৩

ততো বেলাতটৈনৈব ফলবৎপূগমালিনা।
অগস্ত্যাচৰিতামাশামনাশাস্যজয়ো যযৌ।। ৪৪

স সৈন্যপৰিভোগেন গজদানসুগন্ধিনা।
কাবেৰীং সৰিতাং পত্যুঃ শঙ্কনীয়ামিবাকৰোৎ।। ৪৫

বলৈৰধ্যুষিতাস্তস্য বিজিগীষোর্গতাধ্বনঃ।
মাৰীচোদ্‌ভ্রান্তহাৰীতা মলয়াদ্রেৰুপত্যকাঃ।। ৪৬

সসঞ্জুৰশ্বক্ষুণ্ণানামেলানামুৎপতিষ্ণবঃ।
তুল্যগন্ধিষু মত্তেভকটেষু ফলৰেনৰঃ।। ৪৭

ভোগিবেষ্টনমার্গেষু চন্দনানাং সমর্পিতম্।
নাস্রসৎ কৰিণাং গ্রৈবং ত্রিপদীচ্ছেদিনামপি।। ৪৮

দিশি মন্দায়তো তেজো দক্ষিণস্যাং ৰবেৰপি।
তস্যামেব ৰঘোঃ পাণ্ড্যাঃ প্রতাপং ন বিষেহিৰে।। ৪৯

তাম্রপর্ণীসমেতস্য মুক্তাসাৰং মহোদধেঃ।
তে নিপত্য দদুস্তস্মৈ যশঃ খমিব সঞ্চিতম্ ।। ৫০

স নির্বিশ্য যথাকামং তটেত্বালীনচন্দনৌ।
স্তনাবিৱ দিশস্তস্যাঃ শৈলৌ মলয়দর্দুরৌ। ৫১

অসহ্যবিক্রমঃ সহ্যং দুৰান্মুক্তমদদ্বতা
নিতম্বমিব মেদিন্যাঃ স্রস্তাংশুকমলঙঘয়ত্।। ৫২

১১.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ

এতিয়া আপুনি ওপৰত উল্লেখ কৰা 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গৰ শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ পঢ়িবলৈ পাব।

২৬) গুপ্তমূলপ্রত্যন্তঃ শুদ্ধপার্ষ্ণিঃ অয়ান্বিতঃ সঃ ষড়্বিধং বলম্ আদায় দিগজিগীষয়া প্রতস্থে।

২৭) বয়োবৃদ্ধাঃ পৌৰযোষিতঃ তং লাজৈঃ ক্ষীৰোন্ময়ঃ মন্দেৰোদ্ধুতৈঃ পৃষতৈঃ অচ্যুতমিৰ অবাকিৰণ।

২৮) প্রাচীনবর্হিষা তুল্য স ***অনিলোদ্ধুতৈঃ*** কেতুভিঃ অহিতান তর্জয়ন্নিব প্রথমং প্রাচীং যযৌ।

২৯) ***স্যন্দনোদ্ধূতৈঃ*** ৰজোভিঃ ঘনসন্নিভৈঃ গজৈশ্চ (যথাক্রমম্) ব্যোম ভূতলমিব ভূতলশ্চ ব্যোমেব কুর্বন্ (যযৌ)

৩০) সঃ শক্তিমত্ত্বাত্ মৰুপৃষ্ঠানি উদম্ভাংসি নাব্যা নদী সুপ্রতৰা ঃ বিপিনানি প্রকাশনি চকাৰ।

৩২) মহতীং সেনাং পূর্বসাগৰগামিনীং কর্ষন্ সঃ হৰজটা ভ্রষ্টাং গঙ্গাং (পূর্বসাগৰগামিনীং কর্ষন্) ভগীৰথ ইব বভৌ।

৩৩) ফলং ত্যাজিতৈঃ উৎখাতৈ ঃ বহুধা ভগ্নৈশ্চ নৃপৈঃ পাদপৈঃ দন্তিন ইব তস্য মার্গঃ উল্বণ আসীৎ।

৩৪) জয়ী (সঃ) পৌৰস্তান্ ***তাংস্তান্*** জনপদান্ এবম্ আক্রামন্ তালীবনশ্যামং মহোদধেঃ উপকণ্ঠং প্রাপ।

৩৫) অনম্রানাং সমুদ্ধর্তু ঃ তস্মাৎ সিন্ধুৰয়াদিব সুহ্মে ঃ বৈতসীং বৃত্তিম্ আশ্রিত্য আত্মা সংৰক্ষিত ঃ।

৩৬) নেতা সঃ ***নৌসাধনোদ্যতান্*** তৰসা উৎখায় গঙ্গাস্রোতোহন্তৰেষু জয়স্তম্ভান্ নিচখান।

৩৭) উৎখাতপ্রতিৰোপিতাঃ আপাদপদ্মপ্রণতাঃতে কলমা ইব ৰঘুং ফলৈঃ সংবর্দ্ধয়ামাসুঃ।

৩৮) সঃ বদ্ধদ্বিৰদসেতুভিঃ সৈন্যৈঃ কপিশাং তীর্ত্বা উৎকলদর্শিতপথঃ কলিঙ্গাভিমুখঃ সন্ যযৌ।

৩৯) সঃ মহেন্দ্রস্য মূর্দ্ধি তীক্ষ্ণং প্রতাপং যন্তা গম্ভীৰৰেদিনো দ্বিৰদস্য মূর্দ্ধি তীক্ষ্ণম্ অঙ্কুশমিব ন্যবেশয়ত্।

৪০) গজসাধন ঃ সন্ কালিঙ্গঃ অস্ত্রৈং তম্ ***পক্ষচ্ছেদ্যোদ্যতং*** শত্রুং শিলাবর্ষী পর্বত প্রতিজগ্রাহ।

৪১) কাকুৎস্থঃ তত্র দ্বিষাং নাৰাচদুর্দিনং বিষস্য সন্মঙ্গলস্নাত ইব জয়শ্রিয়ং প্রতিপেদে।

৪২) তত্র যোধা ৰচিতাপানভূময়ঃ তাম্বুলীনাং দলৈঃ নাৰিকেলাসৰং শাত্রবং যশশ্চ পপুঃ।

৪৩) ধর্মবিজয়ী স নৃপঃ গৃহীতপ্রতিমুক্তস্য মহেন্দ্রনাথস্য শ্রিয়ং জহাৰ, মেদিনীংতু ন (জহাৰ)।

৪৪) ততঃ অনাশাস্যজয়ঃ (সন্) ফলবৎপূগমালিনা বেলাতটেনৈব অগস্ত্যাচৰিতাম্ আশাং যযৌ।

অনিলোদ্ধুতৈঃ = অনিল + উদ্ধুতৈঃ তর্জয়ন্নিব = তর্জয়ন্ + ইব

স্যন্দনোদ্ধূতৈঃ = স্যন্দন + উদ্ধুতৈঃ

তাংস্তান্ = তান্ +তান্

নৌসাধনোদ্যতান্ = নৌসাধন + উদ্যতান

পক্ষচ্ছেদোদ্যতম্ = পক্ষচ্ছেদ + উদ্যতম্

৪৫) সঃ গজদানসুগন্ধিনা সৈন্যপৰিভোগেন কাবেৰীং সৰিতাং পত্যুঃ শঙ্কনীয়ামিব অকৰোত্।

৪৬) বিজিগীষোঃ গতাধ্বনঃ তস্য (ৰঘোঃ) বলৈঃ মাৰীচোদভ্রান্তহাৰিতাঃ মলয়াদ্রেঃ উপত্যকাঃ অধ্যুষিতাঃ।

৪৭) অশ্বক্ষুণ্ণানাম্ এলানাম্ উৎপতিষ্ণবঃ ফলৰেণবঃ তুল্যগন্ধিষু মত্তেভকটেষু সসঞ্জুঃ।

৪৮) চন্দনানাং ভোগিবেষ্টনমার্গেষু সমর্পিতং ত্রিপদীচ্ছেদিনাম্ অপি বাৰিনাং গ্রৈবং নাস্ৰসৎ।

৪৯) দক্ষিণস্যাং দিশি ৰবেৰপি তেজঃ মন্দায়তে, তস্যমেব পাণ্ড্যাঃ ৰঘোঃ প্রতাপং ন বিষেহিৰে।

৫০) তে তাম্রপর্ণীসমেতস্য মহোদধেঃ সম্বন্ধি সঞ্জিতং মুক্তাসাৰং খং সঞ্জিতং যশ ইব তস্মৈ নিপত্য দদুঃ।

১১.৩.২ শ্লোকসমূহৰ শব্দার্থ

২৬) গুপ্তমূল প্রত্যন্ত ঃ = স্বনিবাসস্থানং প্রান্তদুর্গঞ্চ ৰক্ষিতঃ (নিবাস দুর্গ আৰু প্রান্তদুর্গ ৰক্ষা কৰি) শুদ্ধপার্ষ্ণি ঃ = উদ্ধৃত পৃষ্ঠশত্রু ঃ (পৃষ্ঠশত্রুক নির্মূল কৰি) অয়ান্বিতঃ = শুভদৈবান্বিতঃ (শুভ দৈবযুক্তহৈ) সঃ = ৰঘুঃ (তেওঁ অর্থাৎ ৰঘুৰে) ষড্ বিধং = মৌলভৃত্যাদিষট্ প্রকাৰকং (মৌলভৃত্যাদি ছয় প্রকাৰৰ) বলং = সৈন্যম্ (সৈন্য) আদায় = গৃহীত্বা (লৈ) দিগ্‌জিগীষয়া = দিশাং জেতুমিচ্ছয়া (দিগ্বিজয়ার্থে) প্রতস্থে = চচাল (প্রস্থান কৰিছিল)

২৭) বয়োবৃদ্ধাঃ = প্রবীণা ঃ (বয়োবৃদ্ধ) পৌৰযোষিত ঃ = নগৰনার্য্যাঃ (পুৰনাৰী সকলে) লাজৈঃ = অক্ষতৈঃ (আখৈৰে) তং = প্রযান্তং ৰঘুং (ৰঘুক) ক্ষীৰোন্ময় = ক্ষীৰসমুদ্রোর্ময় ঃ (ক্ষীৰসমুদ্রৰ তৰঙ্গমালা) মন্দৰোদ্ধুতৈঃ = মন্দৰপর্বতেন উৎক্ষিপ্তৈঃ (মন্দৰ পর্বতৰদ্বাৰা উৎক্ষিপ্ত) পৃষতৈঃ = বিন্দুভি ঃ (পানীৰকণিকাৰে) অচ্যুতমিব = বিষ্ণুম্ ইব (যেন ভগবান বিষ্ণুক) অবাকিৰণ্ = পর্যক্ষিপন্ (চাকি পেলালে)

২৮) প্রাচীনবর্হিষা তুল্য ঃ ইন্দ্রতুল্যঃ (ইন্দ্রতুল্য) সঃ = ৰঘুঃ (ৰঘুৰে) অনিলোদ্ধূতৈঃ = অনুকূলবাতেন উদ্ধুতৈ ঃ (অনুকুলবায়ুৰে কম্পিভ) কেতুডি ঃ = ধ্বজৈঃ (পতাকাৰে) অহিতান্ = শত্রুন্ (শত্রুবিলাকক) তর্জ্জয়ন্নিব = ভৎর্সয়ন ইব (যেন তর্জন কৰি) প্রথমং = আদৌ (প্রথমতেই) প্রাচীং = পূর্বদিশং (পূব দিশলৈ) যযৌ = জগাম (গ'ল)।

২৯) স্যন্দনোদ্ধুতৈঃ = ৰথেন উত্থিতৈঃ (ৰথত উৰা) ৰজোভি ঃ = (ধূলিৰে) ঘনসন্নিভৈঃ = মেঘতুল্যৈ ঃ (বৰণ ক্রিয়া আৰু আকাৰত মঘৰ নিচিনা) গজৈশ্চ = মাতংগৈঃ চ (হাতীবোৰেৰে) (যথাক্রমম = যথাক্রমে) ব্যোম = আকাশং (আকাশক) ভুবঃ তলম্ = ভূতলম্ (ভূতলত) = পৃথিৱীং চ (আৰু ভূতলক) ব্যোমেব = আকাশমেব (আকাশৰ দৰে) কুর্বন্ = কুর্বতা (যযৌ = গ'ল)

৩০) অগ্রে = সর্বাগ্রে (সকলোতকৈ আগত) প্রতাপ ঃ = তেজোবিশেষঃ (প্রতাপ), ততঃ = পশ্চাৎ (তাৰ পিছত) শব্দঃ = সেনাকলকল ঃ (কোলাহল) তদনন্তৰং = ততঃ (তাৰ পিছত) পৰাগ ঃ = ধূলিঃ (ধূলি) পশ্চাদ্ = তদনন্তৰং (তাৰ পিছত) ৰথাদি = ৰথাশ্বাদিকং চতুৰঙ্গবলং (ৰথ আদি) ইতি = ইত্থং (এইদৰে) চতুস্কন্ধেৰ = চতুর্ব্যূহেব (চাৰিভাগ হৈ) সা চমূ ঃ = তৎ সৈন্যবলং (সৈন্য) যযৌ = জগাম (যাব ধৰিলে)

৩১) সঃ = ৰঘুঃ (সেই ৰঘুৰে) শক্তিমত্ত্বাৎ = সমর্থত্বাৎ (শক্তিৰ বলত) মৰুপৃষ্ঠানি = নির্জলস্থানানি (মৰূভূমিক) উদম্ভাংসি = উদ্ভূতজলানি (জলময়) নাব্যা = নৌভিঃ তার্য্যাঃ (নাওচলা) নদী ঃ = সৰিতঃ (নদীবোৰক) সুপ্রতৰা ঃ = সুখেন তার্য্য ঃ (সহজে পাৰ হ'ব পৰা) বিপিনানি = অটব্যম্ অৰণ্যম্ (অৰণ্যসমূহ) প্রকাশানি = নিবৃক্ষাণি (গছহীন) চকাৰ = কৃতবান্ (কৰিলে)।

৩২) মহতীং = বিশালং (বিশাল) সেনাং = সৈন্যবলম্ (সৈন্যক) পূর্বসাগৰ গামিনীম্ = পূর্বসাগৰাভিমুখী (পূব সমুদ্রৰ ফালে) কর্ষন্ = নীতবান্ (লৈ গৈছিল) সঃ = ৰঘু ঃ (তেওঁ অর্থাৎ ৰঘুই) হৰজটাভ্রষ্টাং = হৰস্য জটাভ্যঃ পতিতাং (হৰজটা পৰিভ্রষ্ট) গংগাম্ = গংগানদীম্ (গংগা নদীক) পূর্বসাগৰ গামিনীং কর্ষণ = (পূব সাগৰৰ পনে লৈ যোৱা) ভগীৰথ ইব = ভগীৰথইতি সূর্যবংশীয় ৰাজা ইব (ভগীৰথৰ দৰে) বভৌ = শোভাং প্রাপ্তবান্ (শোভা পাইছিল)।

৩৩) ফলং ত্যজিতৈঃ = লাভং বৃক্ষপক্ষে প্রসৱং হীনৈঃ (ধনহীন আৰু বৃক্ষপক্ষত ফলহীন কৰি) উৎখাতৈ ঃ = স্বপদাৎ ত্যাজিতৈঃ বৃক্ষপক্ষে উৎপাটিতৈঃ (ৰাজ্যচ্যুত আৰু উন্মূলিত কৰি) বহুধা ভগ্নৈশ্চ = ৰণে জিতৈঃ বৃক্ষপক্ষে ছিন্নৈ ঃ (পৰাভূত আৰু ছিন্নভিন্ন কৰি) নৃপৈঃ = ৰাজভিঃ (ৰজাবিলাকক) পাদপৈ ঃ = বৃক্ষৈঃ (গছবোৰক) দন্তিনঃ ইব = গজস্য ইব (বনৰীয়া হাতীৰ দৰে) তস্য = ৰঘোঃ (ৰঘুৰ) মার্গ = পন্থা (পথ) উল্বন ঃ = প্রকাশঃ, নিষ্কণ্টকঃ (নিষ্কণ্টক) আসীৎ = অভৱৎ (হৈছিল)।

৩৪) জয়ী = জয়নশীল ঃ (জয়শীল) সঃ = ৰঘু (তেওঁ অর্থাৎ ৰঘুই) পৌৰস্ত্যান্ = প্রাচ্যান্ (পূর্বদেশীয়) তাংস্তান্ = সর্বান্ (সেই সমগ্র) জনপদান্ = দেশান্ (দেশক) এৱম্ = ইত্থং প্রকাৰেন (এইদৰে) আক্রামন্ = আক্রামনং কৃত্বা (আক্রমণ কৰি) তালীবনশ্যামং = তালীবনৈঃ শ্যামবর্ণং (তালবন শ্যামল) মহোদধেঃ = মহাসাগৰস্য (মহাসাগৰৰ) উপকণ্ঠং = অন্তিকং (উপকূল) প্রাপ = উপনীত ঃ (উপস্থিত হ'ল)।

৩৫) অনম্রানাং = উদ্ধতস্বভাবানাং (উদ্ধত স্বভাৱৰ) সমুদ্ধর্তুং = উন্মুলয়িতুঃ (উচ্ছেদসাধনকাৰী) তস্মাৎ = ৰঘোঃ সকাশাৎ (ৰঘুৰ ওচৰত) সিন্ধুৰয়াদিব = নদীবেগাৎ ইব (যিদৰে নদী বেগৰ ওচৰত) সুহ্মৈঃ = সুহ্মদেশীয়ৈঃ (সুহ্মদেশীয় ৰজাসকলে) বৈতসীং = বেতসম্বন্ধিনীং (বেত গছৰ) বৃত্তিং = স্বভাবং অর্থাৎ প্রণতিং (বৃত্তি) আশ্রিত্য = আদায় (লৈ) আত্মা সংৰক্ষিতং = আত্মৰক্ষাং কৃতবন্তঃ (আত্মৰক্ষা কৰিছিল)।

৩৬) নেতা = নায়কঃ (সেনানায়ক) সঃ = ৰঘুঃ (ৰঘুৰে) নৌসাধনোদ্যতান্ = নৌভিঃ সাধনৈঃ সন্নদ্ধান্ (নৌবাহিনীৰ সহায়ত যুদ্ধলৈ উদ্যত) বঙ্গান্ =বঙ্গান্ ৰাজ্ঞঃ (বঙ্গীয়

ৰজাসকলক) তৰসা = বলেন (বলেৰে) উৎখায় = উন্মূল্য (উৎখাত কৰি) গঙ্গাস্রোত্যোন্তৰেষু = গংগাপ্রবাহানাম্ দ্বীপেষু (গংগাৰ মাজৰ দ্বীপবোৰত) জয়স্তম্ভান্ = বিজয়স্তম্ভান্ (বিজয়স্তম্ভ) নিচখান = স্থাপিতবান্ (স্থাপন কৰিছিল)।

৩৭) আপাদপদ্মপ্রণতা ঃ = অঙঘ্রপর্য্যন্তম্ প্রণতাঃ (পাদমূল পর্যন্ত অবনত) উৎখাতপ্রতিৰোপিতা ঃ = পূর্বং উদ্ধৃতা পশ্চাৎ স্থাপিতাঃ (প্রথমতে উন্মূলিত আৰু পিছত স্থাপিত) তে = বঙ্গীয় নৃপতয় ঃ (বংগদেশীয় ৰজাসকলে) কলমা ইব = শালিবিশেষা ইব (শালিধানৰ দৰে) ৰঘুং = ৰঘুক ফলৈঃ = ধনৈঃ শস্যৈশ্চ (ধন আৰু শস্যৰ দ্বাৰা) সংবর্দ্ধয়ামাসুঃ = সংবর্দ্ধনাং জ্ঞাপিতবান্তঃ (অভিনন্দন কৰিছিল)।

৩৮) সঃ = ৰঘুঃ (সেই ৰঘুৰে) বদ্ধদ্বিৰদসেতুভিঃ = দ্বিৰদেন বদ্ধাসেতুভিঃ (হাতীৰে সেতু বন্ধন কৰি) সৈন্যৈঃ = সেনাবলেন সহ (সসৈন্যে) কপিশাং = কপিশাং নাম নদীম্, 'কৰভাম্' ইতি কেষাংচিত মতে (কপিশা নদী, কিছুমানৰ মতে 'কৰভা') তীর্ত্বা = তৰণং কৃত্বা (পাৰ হৈ) উৎকলাদর্শিত পথঃ = উৎকলৈ ঃ ৰাজভিঃ সন্দর্শিতমার্গঃ (উৎকলৰ ৰজা সকলে দেখুৱাই দিয়া পথেৰে) কলিঙ্গাভিমুখ ঃ = কলিঙ্গ ইতি দেশং প্রতি (কলিংগ দেশ অভিমুখে) যযৌ = গতবান্ (যাত্রা কৰিছিল)।

৩৯) সঃ = ৰঘু (সেই ৰঘুৰে) মহেন্দ্রস্য = কুলপর্বতবিশেষস্য (মহেন্দ্র পর্বতৰ) মূর্ধ্নি = শিৰসি (মূৰত) তীক্ষ্ণং = দুঃসহং (দুঃসহ) প্রতাপং = শক্তিং তেজং বা (প্রতাপ) যন্তা = সাৰথি ঃ (মাউতে) গম্ভীৰবেদিন ঃ দ্বিৰদস্য = গজবিশেষস্য (গম্ভীৰবেদী নামৰ হাতীবিশেষৰ) মূর্ধ্নি = (মূৰত) তীক্ষ্ণং = নিশিতম্ (চোকা) অঙ্কুশমিব = হস্তীচালনায়াং প্রয়োজনীয়মস্ত্রমিব (অঙ্কুশৰ দৰে) ন্যৰেশয়ৎ = নিক্ষিপ্তবান্ (নিবেশিত কৰিছিল)

৪০) গজসাধন ঃ = গজাৰোহী সৈন্যবলম্ (গজাৰোহী সৈন্য) কালিঙ্গ ঃ = কলিংগানাং ৰাজা (কলিংগৰাজ) অস্ত্রৈ ঃ = আয়ুধৈঃ (অস্ত্রবর্ষণ কৰি) তং = ৰঘুং (তেওঁক) পক্ষচ্ছেদোদ্যতং = পক্ষানাং ছেদে উদ্যুক্তম্ (পক্ষ অর্থাৎ পাখি ছেদ কৰিবলৈ উদ্যত) শত্রুং = ইন্দ্রং (ইন্দ্রক) শিলাবর্ষী = প্রস্তৰবর্ষী (শিলাবর্ষনৰ দ্বাৰা) পর্বত ইব = গিৰিৰিব (পর্বতৰ দৰে) প্রতিজগ্রাহ = প্রত্যভিযুক্তবান্ (প্রতিৰোধ কৰিছিল)।

৪১) কাকুৎস্থ ঃ = ৰঘু ঃ (ৰঘুই) তত্র = মহেন্দ্র পর্বতাদৌ স্থানে (তাত অর্থাৎ মহেন্দ্র পর্বতত) দ্বিষাং = শত্রুণাং (শত্রুসকলৰ) নাৰাচদুর্দিনং = 'নাৰাচ' ইতি বানবিশেষানাং দুর্দিনম্ অর্থাৎ বর্ষণম্ (শৰবর্ষণ) বিষহ্য = সহিত্বা (সহ্য কৰি) সন্মঙ্গলস্নাত ইব = যথাশাস্ত্রং বিজয়-মংগলার্থম্ অভিষিক্ত ইব (যেন বিজয়লাভৰ বাবে অভিষিক্ত হৈ) জয়শ্রিয়ং = বিজয়ং (জয়শ্রী) প্রতিপেদে = প্রাপ (প্রাপ্ত হৈছিল)।

৪২) তত্র = মহেন্দ্রাদৌ (তাত অর্থাৎ মহেন্দ্র পর্বতত) যোধা ঃ = সৈন্যানি (সৈন্যসকলে) ৰচিতাপানভূময় ঃ = পানযোগ্যা প্রদেশাঃ কল্পিতা ঃ (পানভূমি তৈয়াৰ কৰি) তাম্বুলীনাং দলৈ ঃ = নাগবল্লীনাং পত্রৈ (তামোলৰ পাতেৰে) নাৰিকেলাসৱং = নাৰিকেলমদ্যং (নাৰিকলসৰ মদ) শাত্রবং = শত্রুনাম্ (শত্রুসকলৰ) যশ ঃ চ =

কীর্তি ঃ (যশ) = আৰু পপু ঃ = পীতবান্, যশ ঃ পক্ষে = তু জহ্নু (পান কৰিলে, যশৰ ক্ষেত্রত হৰণ কৰিছিল।

৪৩) ধর্মবিজয়ী = ধর্মার্থং বিজয়শীল ঃ (ধর্মবিজয়ী) সঃ নৃপঃ = ৰঘু (সেই ৰজা ৰঘুৱে) গৃহীত প্রতিমুক্তস্য = প্রথমত ঃ = গৃহীত ঃ ততঃ প্রতিমুক্ত (প্রথমেই বন্দী কৰি তাৰ পিছত মুক্তি দান দি) মহেন্দ্রনাথস্য = কালিংগস্য (কলিংগৰ ৰজাৰ) শ্রিয়ং = ৰাজ্যলক্ষ্মীং (ৰাজগৌৰৱ) জহাৰ = হৃতবান্ (হৰণ কৰিছিল) মেদিনীং তু ন = ভূমিং তু ন (কিন্তু ৰাজ্য আত্মসাৎ নকৰিলে)।

৪৪) ততঃ = প্রাচীবিজয়ানন্তৰং (তাৰ পিছত) অনাশাস্যজয়ঃ = অযত্নসিদ্ধত্বাৎ অপ্রার্থনীয়জয় ঃ (বিজয়ৰ বাবে ইচ্ছা নোহোৱা হোৱাত) ফলবৎপূগমালিনা = ফলিতক্রমুকশ্রেণীমতা (ফলশালী পূগবৃক্ষ শ্রেণীৰ দ্বাৰা শোভিত) বেলাতটৈনৈব = সমুদ্রকুলস্য উপান্তেনৈব (সাগৰৰ পাৰৰ পৰাই) অগস্ত্যাচাৰিতম্ = অগস্ত্যেন আচৰিতাং (যিদিশত অগস্ত্য নক্ষত্রৰ উদয় হয়) আশাম্ = দক্ষিণাং দিশম্ (দক্ষিণ দিশলৈ) যযৌ = গতবান্ (যাত্রা কৰিছিল)।

৪৫) সঃ = ৰঘু ঃ (তেওঁ অর্থাৎ ৰঘুই) গজদানসুগন্ধিনা = গজনাং মদজলেন সুৰভিগন্ধিনা (হাতীবিলাকৰ মদজলেৰে সুগন্ধিত) সৈন্যপৰিভোগেন = সেনায়া ঃ পৰিভোগেন (সেনাসকলে স্বচ্ছন্দে বিহাৰ কৰি) কাবেৰীং = কাবেৰীং নাম সৰিতং (কাবেৰী নামৰ নদীক) সৰিতাং পত্যু ঃ = সৰিৎপতিসমুদ্রস্য (সৰিৎপতি সমুদ্রৰ ওচৰত) শঙ্কলীয়াং = অবিশ্বসনীয়ামিব (আশংকা বা সন্দেহ) অকৰোৎ = কৃতবান্ = কৰিলে (জন্মাই দিছিল)।

৪৬) বিজিগীষো ঃ = বিজেতুম্ ইচ্ছোঃ (জয়লাভত ইচ্ছুক) গতাধ্বনঃ = মার্গমতিক্রম্য (বহুদূৰ পথ অতিক্রম কৰি) তস্য = ৰঘোঃ (ৰঘুৰ) বলৈ ঃ = সৈন্যৈঃ (সৈন্যসকলে) মাৰীচোদভ্রান্তহাৰীতাঃ = মাৰীচবনেষু পৰিভ্রান্তা ঃ 'হাৰীত' ইতি পক্ষিবিশেষাঃ (মাৰীচবনত উৰি ফুৰা হাৰীতচৰাই শোভিত) মলয়াদ্রে ঃ = মলয়গিৰেঃ (মলয়পর্বতৰ) উপত্যকা ঃ = অদ্রেৰাসন্নাভূময় ঃ (উপত্যকাত) অধ্যুষিতাঃ = উপত্যকাম্ উষিত ঃ (বাস কৰিলে)।

৪৭) অশ্বক্ষুণ্ণাম্ = অশ্বৈঃ ক্ষুণ্ণানাম্ (ঘোঁৰাৰ খুৰাৰে চূর্ণীকৃত) এলানাম্ = এলালতানাম্ (এলালতাৰ) উৎ পতিষ্ণবঃ = উৎপতনশীলা ঃ (উৰি আহি) ফলৰেণব ঃ = ফলৰজাংসি (ফলৰেণু) তুল্যগন্ধিষু = সমানগন্ধিষু (তুল্যগন্ধবিশিষ্ট) মত্তেভকটেষু = মতেভানাং অর্থাৎ মত্তানাং মতংগানাং কটেষু (মত্তহাতীৰ গণ্ডস্থলত) সসঞ্জু ঃ = সক্তা ঃ (লগলাগিল)।

৪৮) চন্দনানাং = চন্দ্রনদ্রুমানাং (চন্দন গছৰ) ভোগিবেষ্টনমার্গেষু = সর্পবেষ্টনাত্ নিম্নেষু (সর্পবেষ্টন ঠাইত) সমর্পিতং = সঞ্জিতং (আৰোপিত) ত্রিপদীচ্ছেদিনামপি = পাদশৃংখলচ্ছেদকানামপি (ভৰিৰ শিকলি ছিঙিলেও) কৰিনাং = গজানাং (হাতীবিলাকৰ) গ্রৈবং = কণ্ঠবন্ধনম্ (ডিঙিৰ বন্ধন) নাস্রসত্ = ন স্রস্তমভূত্ (খহি ন'গল)।

৪৯) দক্ষিণস্যাং দিশি (দক্ষিণ দিশত) ৰবেঃ অপি = সূর্য্যস্যাপি (সূর্যৰো) তেজো = তাপঃ (তেজ) মন্দায়তে = মন্দং ভবতি (কমি যায়), তস্যামেব = তস্যামেব দিশি (সেই দক্ষিণ দিশত) পাণ্ড্যাঃ = পাণ্ডুনাং জনপদানাং ৰাজান ঃ (পাণ্ডুদেশীয় ৰজাসকলে) ৰঘো ঃ (ৰঘুৰ) প্রতাপং = শক্তিং (প্রতাপ) ন বিষেহিৰে = ন সোঢ়বন্তঃ (সহ্য কৰিব নোৱাৰিছিল)।

৫০) তে = পাণ্ড্যাঃ (তেওঁলোক অর্থাৎ পাণ্ডু দেশীয় ৰজাসকল) নিপত্য = প্রণিপত্য (ভৰিত পৰি) তাম্রপর্ণীসমেতস্য = তাম্রপর্ণ্যা নদ্যা সংগতস্য (তাম্রপর্ণী নদী সংগত) মহোদধে ঃ = মহাসমুদ্রস্য (মহাসমুদ্রৰ) সঞ্চিতং মুক্তাসাৰং = মৌক্তিকৰৰং (শ্রেষ্ঠ মৌক্তিকৰজি) স্বং = স্বকীয়ং (নিজ) সঞ্চিতং = (সঞ্চিত) যশ ইব = কীর্তিৰিব (যশৰাশিৰ দৰে) তস্মৈ = ৰঘৱে (ৰঘুক) দদুঃ = দত্তবন্তঃ (প্রদান কৰিছিল)।

৫১-৫২) অসহ্যবিক্রমঃ = দুঃসহ বিক্রমশালিঃ (অতি বিক্রমশালী) মঃ = ৰঘুঃ (ৰঘু) তটৈষু = সানুষু (তীৰত) আলীনচন্দনৌ = ব্যাপ্তচন্দনদ্রুমৌ (চন্দনগছ পৰিব্যাপ্ত আৰু চন্দন লিপ্ত) তস্যাঃ = দক্ষিণস্যাং (সেই অর্থাৎ দক্ষিণ) দিশঃ = দিগ্বধূঃ স্তনৌ ইব স্থিতৌ = স্তনযুগলমিব শোভমানৌ (স্তনযুগলৰ দৰে শোভমান) মলয়দর্দুৰৌ শৈলৌ = মলয়দর্দুৰনামকং পর্বতদ্বয়ং (মলয় আৰু দর্দুৰ পর্বতত) যথাকামং = যথেচ্ছং (যথাৰুচি) নির্বিশ্য = উপভূজ্য (উপভোগ কৰি) উদন্বতা = উদধিঃ (সমুদ্রৰ) দূৰান্মুক্তং = দূৰতঃ ত্যক্তম্ (কিছুদূৰৈত অৱস্থিত) স্রস্তাংশুকং = বিশ্লেষবস্ত্রং = (খহিপৰা কাপোৰ) মেদিন্যাঃ = নিতম্বৰদৰে স্থিতং = দণ্ডয়েমানং (থকা) সহ্যং = সহ্য নামকং গিৰিম্ (সহ্য পর্বতক) অলঙ্ঘয়ত = অতিক্রান্তঃ (লেঙ্ঘন কৰিলে)

জানি থোৱা ভাল

শ্লোক নং ২৬ ঃ

ষড়বিধং বলম্ = ছয় প্রকাৰৰ সৈন্য (ক) মৌল (বংশানুক্রমে যিসকল সৈনিক) (খ) ভৃত্য (বেতনভোগকাৰী) (গ) সুহৃত্ (মিত্রপক্ষীয় সেনা) (ঘ) শ্রেণী (দলবদ্ধ) (ঙ) দ্বিষত্ (এসময়ত যি শত্রুপক্ষত আছিল) (চ) আটবিক (বনৰীয়া জাতিৰ পৰা লোৱা)

শ্লোক নং ৩৫ ঃ

সুহ্মে ঃ সুহ্মদেশীয় ৰজাসকলৰ দ্বাৰা। মহাভাৰতৰ টীকাকাৰ নীলকণ্ঠই ৰাঢ়দেশক সুহ্মদেশ বুলি কৈছে। কিন্তু বৃহৎ সংহিতাত বংগ আৰু কলিংগৰ মধ্যৱর্তী দেশক সুহ্মদেশ বুলি কৈছে। বেতস বৃত্তি = নতি স্বীকাৰ

শ্লোক নং ৩৬ ঃ

বংগদেশ = ব্রহ্মপুত্র আৰু পদ্মানদীৰ মধ্যৱর্তী দেশ বংগ দেশ।

শ্লোক নং ৩৮ ঃ

কপিশা = বর্তমান উৰিষ্যাৰ অন্তর্গত সুবর্ণৰেখা নদীৰ প্ৰাচীন নাম।

উৎকল = কলিঙ্গ দেশৰ উত্তৰ ভাগৰ নাম আছিল উত্তৰ কলিঙ্গ, তাৰ পৰাই ক্ৰমে উৎকলিঙ্গ তথা 'উৎকল' নামে চিহ্নিত হয়।

শ্লোক নং ৩৯ ঃ

গম্ভীৰবেদী = এক শ্ৰেণীৰ হাতী

শ্লোক নং ৪১ ঃ

কাকুৎস্থ = কাকুৎস্থ হ'ল ককুৎস্থৰ পুত্ৰ। ককুৎস্থ বুলিলে ইক্ষ্বাকুবংশীয় ৰজা পুৰঞ্জয়ক বুজায়।

শ্লোক নং ৪৯ ঃ

পাণ্ড্য = চেন্নাইৰ বর্তমান তিনাভেলি আৰু মাদুৰাই - এই দুই জিলাৰ প্ৰাচীন নাম।

শ্লোক নং ৫০ ঃ

তাম্ৰপর্ণী = মুক্তাৰ বাবে বিখ্যাত এটি নদী

১১.৩.৩. শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ

২৬) তেওঁ (ৰঘুই) প্ৰান্ত দুর্গ আৰু নিবাস দুর্গসমূহ সুৰক্ষিত কৰি আৰু পৃষ্ঠশত্ৰুক নির্মূল কৰি অনুকূল দৈৱযুক্ত হৈ ছয়প্ৰকাৰ সৈন্য লৈ দিগ্বিজয়ৰ বাবে প্ৰস্থান কৰিলে।

২৭) বয়োবৃদ্ধ পুৰনাৰীসকলে তেওঁক আখৈৰ মুঠিৰে ঢাকি পেলালে, ধাৰণা হ'ল যেন মন্দৰ পর্বতত উৎক্ষিপ্ত পানীৰ কণিকাৰে ক্ষীৰ সমুদ্ৰৰ তৰঙ্গমালাই ভগৱান বিষ্ণুক ঢাকি পেলাইছে।

২৮) ইন্দ্ৰতুল্য ৰঘুৱে বায়ুকম্পিত পতাকাৰে শত্ৰুবিলাকক যেন তর্জন কৰি প্ৰথমে পূবপিনে গমন কৰিলে।

২৯) ৰথত উৰা ধূলিৰ কনিকা আৰু বৰণ আৰু আকাৰত মেঘ সদৃশ হাতীবোৰেৰে তেওঁ (যথাক্ৰমে) যেন আকাশক ভূতলত আৰু ভূতলক আকাশত পৰিণত কৰালে।

৩০) সকলোতকৈ আগত প্ৰতাপ। তাৰ পাছত সৈন্য কোলাহল। সেইবোৰৰ পিছত ধূলি আৰু তাৰ পিছত ৰথ আদি এইদৰে তেওঁৰ সৈন্য চাৰিভাগত বিভক্ত হৈ যাবলৈ ধৰিলে।

৩১) তেওঁ (ৰঘুই) শক্তিৰ প্ৰভাৱত মৰুপৃষ্ঠক জলময়, নাওঁৰে পাৰ হব পৰা নদীবোৰক সুচল আৰু অৰণ্যসমূহক বৃক্ষহীন কৰিলে।

৩২) তেওঁ (ৰঘুই) সেই বিশাল সৈন্যবাহিনীক পূবসাগৰৰ দিশে পৰিচালিত কৰাত এনে বোধ হৈছিল যেন ভগীৰথে হৰজটাভ্ৰষ্টা গংগাক আকর্ষণ কৰি পূবসাগৰৰ পিনে লৈ গৈছে।

৩৩) যিদৰে বনৰীয়া হাতীয়ে গছবোৰক ফলহীন, উন্মূলিত আৰু ছিন্নভিন্ন কৰি গন্তব্য পথ উলিয়াই লয়, সেইদৰে ৰঘুয়ো ৰজাবিলাকক ধনহীন, ৰাজ্যচ্যুত আৰু পৰাভূত কৰি গন্তব্যপথ নিষ্কণ্টক কৰিলে।

৩৪) এইদৰে পূব দিশৰ সকলো ৰাজ্য আক্রমণ কৰি বিজয়ী ৰঘু মহাসাগৰৰ তালীবনশ্যামল উপকূলত উপস্থিত হ'ল।

৩৫) যিদৰে বেতগছে অৱনত হৈ নদীৰ বেগৰ পৰা আত্মৰক্ষা কৰে, সেইদৰে সুহ্মদেশীয় ৰজাসকলো অৱনত হৈ উদ্ধত ৰজাসকলৰ উচ্ছেদকাৰী ৰঘুৰ পৰা আত্মৰক্ষা কৰিলে।

৩৬) সেনা নায়ক ৰঘুই নৌবাহিনীৰ সহায়ত যুদ্ধলৈ উদ্যত পূর্ববংগীয় ৰজাসকলক উন্মুলিত কৰি গংগা নদীৰ মাজৰ দ্বীপবোৰত বিজয়স্তম্ভ স্থাপন কৰিলে।

৩৭) শালিধান প্রথমে উভালি আৰু পিছত পুনৰ ৰুলে প্রচুৰ শস্য প্রদান কৰে সেইদৰে বংগীয় ৰজাসকলে প্রথমে উন্মুলিত আৰু পাছত স্বপদত স্থাপিত হোৱাত, ৰঘুৰ পাদপদ্মত নত হৈ প্রচুৰ ধনদানপূর্বক তেওঁক সংবর্দ্ধিত কৰিলে।

৩৮) তেওঁ সৈন্যবিলাকৰ দ্বাৰা গজসেতু নির্মাণ কৰি কপিশা নদী পাৰ হৈ উৎকল দেশীয় ৰজাসকলে দেখুৱাই দিয়া পথেৰে কলিংগ দেশৰ অভিমুখে প্রস্থান কৰিলে।

৩৯) মাউতে যিদৰে গম্ভীৰবেদী হাতীৰ মূৰত সুতীক্ষ্ণ অংকুশ নিক্ষেপ কৰে, সেইদৰে তেঁৰো (ৰঘুৰে) মহেন্দ্র পর্বতৰ শিখৰত নিজৰ দুঃসহ প্রতাপ নিবেশিত কৰিলে।

৪০) পর্বতে যিদৰে পক্ষচ্ছেদনত উদ্যত ইন্দ্রক শিলাবর্ষণৰ দ্বাৰা প্রতিৰোধ কৰিবলৈ প্রবৃত্ত হৈছিল, সেইদৰে গজাৰোহী সৈন্য লৈ কলিংগৰাজেও স্বপক্ষবিনাশোদ্যত ৰঘুক অস্ত্রবর্ষণৰ দ্বাৰা আক্রমণ কৰিছিল।

৪১) কাকুৎস্থ ৰঘুই তাত শত্রুসকলৰ অসংখ্য শৰবর্ষণ সহ্য কৰি, যেন বিধিমতে মঙ্গল স্নান কৰি জয়শ্রী লাভ কৰিলে।

৪২) তাতেই (মহেন্দ্র পর্বতত) তেওঁৰ সৈন্যসকলে পানভূমি ৰচনা কৰি তামোলৰ পাতত নাৰিকলৰ মদৰ ছলেৰে শত্রুৰ শুভ্র যশ পান কৰিলে।

৪৩) ধর্মবিজয়ী সেই ৰজাই (ৰঘুই) মহেন্দ্র নাথক আগতে বন্দী কৰি আৰু পিছত মুক্ত কৰি তেওঁৰ ৰাজ্যশ্রী অপহৰণ কৰিলে কিন্তু ৰাজ্য আত্মসাৎ নকৰিলে।

৪৪) জয়লাভ অনায়াসলভ্য বুলি ৰঘু জয়লাভৰ বাবে আৰু উৎসুক নহৈ ফলশালী তামোল গছৰে সুশোভিত সাগৰৰ পাৰৰ পৰাই যিদিশত অগস্ত্য উদিত হয় সেই দক্ষিণ দিশলৈ যাত্রা কৰিলে।

৪৫) তেওঁৰ সৈন্যবিলাকে স্বচ্ছন্দে বিহাৰ কৰি হাতীবিলাকৰ মদজলেৰে কাবেৰী নদীক সুবাসিত কৰি তুলি তেওঁক যেন সৰিৎপতি সমুদ্রৰ ওচৰত সন্দেহৰ পাত্র কৰি তুলিছিল।

৪৬) জয়লাভত ইচ্ছুক ৰঘুই বহুপথ অতিক্রম কৰি মৰীচবনত বিচৰণশীল হাৰিৎপক্ষিশোভিত মলয় পর্বতৰ উপত্যকাত বিশ্রাম ললে।

৪৭) ঘোঁৰাৰ খুৰাৰে চুর্ণীকৃত এলালতাৰ ফলৰেণু আহি তুল্যগন্ধশালী মত্তহাতীৰ গণ্ডস্থলত লগ লাগিল।

৪৮) হাতীবিলাকৰ ভৰিৰ শিকলি ছিঙিলেও, চন্দন গছৰ সর্পবেষ্টন ঠাইত আৰোপিত ডিঙিৰ বন্ধন ছিঙিব নোৱাৰিলে।

৪৯) দক্ষিণ দিশে গমন কৰিলে সূর্যৰো তেজ কমি আহে। কিন্তু ৰঘু দক্ষিণ দিশে গমন কৰাত পাণ্ডুদেশীয় ৰজাসকলে ৰঘুৰ প্রতাপ সহ্য কৰিব নোৱাৰিলে।

৫০) তেওঁলোকে ৰঘুৰ চৰণত প্রণিপাত কৰি তেওঁক তাম্রপর্ণী নদী আৰু মহাসাগৰৰ সংগমকূলৰ পৰা সঞ্চিত উৎকৃষ্ট মুক্তা প্রদান কৰি যেন নিজৰ সঞ্চিত যশৰাজি প্রদান কৰিলে।

৫১-৫২) তটদেশ চন্দন গছৰ দ্বাৰা পৰিব্যাপ্ত দক্ষিণ দিশৰ স্তনদ্বয়ৰ নিচিনাকৈ শোভমান মলয় আৰু দর্দূৰ নামৰ পর্বতদ্বয় যথেচ্ছা উপভোগ কৰি দুঃসহ বিক্রমশালী ৰঘুই সমুদ্র দূৰলৈ আঁতৰি যোৱাত মেদিনীৰ নিতম্বৰ নিচিনা দৃশ্যমান সহ্য পর্বত অতিক্রম কৰিলে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ 'লাজ' শব্দৰ এটি প্রতিশব্দ লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ প্রাচীনবর্হিষা বুলিলে কাক বুজা যায়?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ সুহ্মদেশীয় ৰজাসকলে কি বৃত্তি অৱলম্বন কৰি আত্মৰক্ষা কৰিছিল?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ কাকুৎস্থ শব্দই কাক বুজাইছে?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ কপিশা নদীৰ বর্তমান নাম কি?

.....

.....

১১.৪ ব্যাকৰণগত টোকা

২৬ নং শ্লোক

সমাস

গুপ্তমূল প্রত্যন্ত ঃ মূলঞ্চ প্রত্যঞ্চ (দ্বন্দ্ব) = মূল প্রত্যন্তৌ। গুপ্তৌ মূলপ্রত্যন্তৌ যেন সঃ (বহুব্রীহি)।

শুদ্ধপার্ষ্ণি = শুদ্ধঃ পার্ষ্ণিঃ যস্য সঃ (বহুব্রীহি)।

দিগজিগীষয়া = দিশাং জিগীষা (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তয়া। = হেতৌ তৃতীয়া।

২৭ নং শ্লোক

বুৎপত্তি

অবাকিৰন্ = অব - কৃ + লঙ্ অন্।

বিভক্তি নির্ণয়

লাজৈ ঃ = কৰণে তৃতীয়া।

সমাস

পৌৰ ঘোষিত ঃ = পুৰে ভব ইতি পুৰ + অন্ = পৌৰাঃ পৌৰা ঘোষিত ঃ (কর্মধাৰয়)।

মন্দৰোদ্ধুতৈ ঃ = মন্দৰেন উদ্ধুতাঃ (তৃতীয়া তৎ পুৰুষ) তৈঃ

অচ্যুতম্ = নাস্তি চ্যুতং স্খলনং স্বপদাৎযস্য (বহুব্রীহি)

২৮ নং শ্লোক

বিভক্তি নির্ণয়

প্রাচীনবর্হিষা = তুল্যশব্দযোগে তৃতীয়া।

কেতুভি ঃ = কৰণে তৃতীয়া।

সমাস

অনিলোদ্ধুতৈঃ = অনিলেন উদ্ধুতাঃ (তৃতীয় তৎ পুৰুষ) তৈঃ।

২৯ নং শ্লোক

সমাস

স্যন্দনোদ্ধুতৈঃ = স্যন্দনৈ ঃ উদ্ধতানি (তয়া তৎপুৰুষ) তৈঃ।

৩০ নং শ্লোক

সমাস

তদনন্তৰম্ = অবিদ্যমানম্ অন্তৰং যস্মিম্ তদা যথা স্যাৎ = অনন্তৰম্। তস্মাৎ অনন্তৰম্ (পঞ্চমী তৎপুৰুষ)।

৩১ নং শ্লোক

সমাস

উদম্ভাংসি = উদ্গতানি অম্ভাংসি যেষাং (বহুব্রীহি) তানি।

৩২ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

বভৌ = ভা + লিট্ অ।

সমাস

হৰজটা ভ্রষ্টাম্ = হৰস্য জটা ঃ (ষষ্ঠী অপুৰুষ) তাভ্য ঃ ভ্রষ্টা ঃ (পঞ্চমী তৎপুৰুষ) তাম্

৩৩ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

ত্যজিতৈ ঃ = √ত্যজ্ + ণিচ্ + ক্ত, তৃতীয় বহুবচন।

বিভক্তি নির্ণয়

পাদপৈ ঃ = কৰণে তৃতীয়া।

৩৪ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

আক্রামন্ = আ - √ক্রম্ + শতৃ প্রথমা একবচন।

প্রাপ = প্র - √আপ্ + লিট্ ণল্।

সমাস

তালীবন শ্যামম্ = তালীনাং বনানি (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তৈঃ শ্যামম্ (তৃতীয়া তৎপুৰুষ)। মহোদধে = মহান্ উদধিঃ (কর্মধাৰয়), তস্য।

৩৫ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

সমুদ্ধর্ত্তুং = সম্ - উৎ - হৃ + তৃচ্ পঞ্চমী একবচন।

সংৰক্ষিতঃ = সম্ - ৰক্ষ + ক্ত (কর্মনি)।

বিভক্তি নির্ণয়

অনম্রানাম্ = কর্মনি ষষ্ঠী।

তস্মাৎ = অপাদানে পঞ্চমী।

৩৬ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

উৎখায় - উৎ - √খন্ + ল্যপ্।

নিচখান - নি - √খন্ + লিট্ অ।

সমাস

নৌসাধনোদ্যতান্ = নাৱ ঃ এব সাধনানি (কর্ম্মধাৰয়) তৈঃ, উদ্যতা ঃ (তৃতীয় তৎপুৰুষ) তান্। গংগাস্রোতোহন্তৰেষু = গংগায়া ঃ স্রোতাংসি (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ), তেষাম্ অন্তৰানি (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তেষু।

৩৭ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

সংবর্দ্ধয়ামাসু ঃ = সম্ - √বৃধ্ + ণিচ্ + লিট্ উস্।

৩৮ নং শ্লোক

সমাস

উৎকলাদর্শিত পথ - উৎকলৈঃ আদর্শিত ঃ উৎকলাদর্শিতঃ পন্থা ঃ যস্য (বহুব্রীহি) সঃ। কলিঙ্গাভিমুখঃ = অভিগতং মুখং যস্য সঃ (বহুব্রীহি), কলিঙ্গস্য অভিমুখ ঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)।

৩৯ নং শ্লোক

সমাস

গম্ভীৰবেদিনঃ - গম্ভীৰ বেদিতুং শীলমস্য ইতি উপপদসমাসে গম্ভীৰ - বিদ্ + ণিনি

৪০ নং শ্লোক।

ব্যুৎপত্তি

প্রতিজগ্রাহ - প্রতি গ্রহ্ + লিট্ অ। কালিংগ - কলিঙ্গানাং ৰাজা ইতি কলিঙ্গ + অন্ = কালিঙ্গঃ।

সমাস

গজসাধনঃ = গজাঃ সাধনং যস্য সঃ (বহুব্রীহি)। শিলাবর্ষীঃ = শিলাঃ সাধু বর্ষতীতি উপপদসমাসে। শিলা - বৃষ্ + ণিনি।

৪১ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

দ্বিষাম্ - দ্বিষ + ক্বিপ্। শেষে ষষ্ঠী। কাকুৎস্থঃ = ককুৎস্থস্য গোত্রাপত্যং পুমান্ ইতি ককুৎস্থ + অন্।

সমাস

জয়শ্রিয়ম্ - জয়লক্ষিতাঃ শ্রীঃ (শাকপার্থিবাদিবত্ সমাসঃ)

৪২ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

শাত্রবম্ - শত্রোৰিদম্ ইতি শত্রু + অন্।

পপুঃ - √পা + লিট্ উস্।

সমাস

নাৰিকেলাসবম্ = নাৰিকেলস্য আসবঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তম্।

৪৩ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

জহাৰ = হৃ + লিট্ + ণল্।

সমাস

ধর্ম বিজয়ী - ধর্মার্থঃ বিজয়ঃ (শোকপার্থিবাদিবৎ সমাসঃ) ধর্ম বিজয়ঃ। স অস্য অস্তীতি ধর্মবিজয় + ইনি।

৪৪ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি = যযৌ = যা + লিট্ ণল্।

সমাস

বেলাতটেন = বেলায়াঃ তটম্ (ষষ্ঠী অপুৰুষ) তেন।

অগস্ত্যাচৰিতাম্ = অগস্ত্যেন আচৰিতা (তৃতীয়া তৎপৰুষ) তাম্।

অনাশাস্যজয়ঃ = ন আশাস্যঃ (নঞ তৎ পুৰুষ) অনাশাস্যঃ জয় ঃ যস্য যেন বা (বহুব্রীহি)

৪৫ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

শংকনীয়াম্ = শংক্ + অনীয়ৰ্ + টাপ্।

সমাস

সৈন্যপৰিভোগেন - সৈন্যানাং পৰিভোগঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তেন।

গজদানসুগন্ধিনা - গজানাং দানম্ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তেন সুগন্ধিঃ। (তৃতীয় তৎপুৰুষ) তেন। সু শোভনঃ গন্ধঃ যস্য (বহুব্রীহি) তেন।

৪৬ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

অধ্যুষিতাঃ - অধি-বস্ + ক্ত (কর্মনি)।

বিজিগীষোঃ - বি- √জি + সন্ + উ, ষষ্ঠী একবচন।

সমাস

গতাধ্বন ঃ - গত ঃ (অতিক্রান্তঃ) অধ্বা যেন (বহুব্রীহি) তস্য।

৪৭ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

সসঞ্জু ঃ - √সঞ্জ্ + লিট্ উস্।

উৎপতিষ্ণব ঃ - উৎ - √পত্ + ইষ্ণুচ্।

বিভক্তি নির্ণয়

মত্তেভকটেষু - অধিকৰণে সপ্তমী।

সমাস

অশ্বক্ষুন্নানাম্ - অশ্বৈঃ ক্ষুণ্ণাঃ (তৃতীয়া তৎপুৰুষ) তেষাম্।

৪৮ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

সমর্পিতম = সম্ - √অর্পি + ক্ত (কর্মনি)।

অস্রসৎ = √স্রনস্ + লুঙ্ দ্।

গ্রৈৱম্ = গ্রীৱায়াং ভৱম্ গ্রীৱা + অন্।

সমাস

ভোগিষ্টেনমার্গেষু = ভোগিনাং বেষ্টনানি (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ), তেষাং মার্গাঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) ভোগঃ অস্য অস্তীতি ভোগ + ইনি = ভোগী।

ত্রিপদীচ্ছেদিনাম্ = ত্রিপদীং ছেত্তুং শীলমেষাম্ ইত্যুপপদ সমাসে ত্রিপদী + √ছিদ্ + ণিনি।

৪৯ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

মন্দায়তে - মন্দং ভৱতি ইতি মন্দ + ক্যষ্ = মন্দায় + লট্ তে।

বিষেহিৰে - বি - √সহ্ + লিট্ ইৰে।

৫০ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি

দদুঃ = দা + লিট উস্। সঞ্চিতম্ = সম্ - √চি + ক্ত (কর্মণি)।

সমাস

তাম্রপর্ণীসমেতস্য = তাম্রপর্ণ্যাঃ সমেতঃ (তৃতীয় তৎপুৰুষ) তস্য।

মহোদধেঃ = মহান্ উদধি ঃ (কর্মধাৰয়) তস্য সম্বন্ধে ষষ্ঠী।

৫১-৫২ নং শ্লোক

সমাস

যথাকামম্ = কামম্ অনতিক্রম্য (অব্যয়ীভাৱ)।

আলীনচন্দনৌ = আলীনং চন্দনং যযোঃ (বহুব্রীহি) তৌ।

অসহ্যবিক্রমঃ = অসহ্যঃ ৱিক্রম যস্য (বহুব্রীহি) সঃ।

ব্যুৎপত্তি

উদন্বতা = উদক্ + মতুপ্ (নিপাতনে) অনুক্তে কর্তৰি তৃতীয়া।

১১.৫ সংক্ষিপ্ত ৰূপত শ্লোকসমূহৰ বিষয়বস্তু

মহাকবি কালিদাস ৰচিতৰঘুবংশম্ মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গৰ আৰম্ভণিতে শৰৎ কালৰ বর্ণনা পোৱা যায়। লগতে ৰজা ৰঘুৰ গুণসমূহো মহাকবিয়ে বৰ সুন্দৰকৈ প্রতিফলিত কৰিছে। শৰৎকাল উপস্থিত হোৱাৰ লগে লগে ৰঘুই দিগ্বিজয়ৰ বাবে যাত্রা আৰম্ভ কৰিছিল। কিন্তু ৰাজধানী আৰু ৰাজ্যপ্রান্ত সুৰক্ষিত কৰিহে ৰঘুৱে অনুকূল দৈৱবলৰ সহায়ত ছয়প্রকাৰ সৈন্য লৈ দিগ্বিজয়ৰ বাবে যাত্রা আৰম্ভ কৰিছিল (২৬ নং শ্লোক)। বয়োবৃদ্ধ পুৰ নাৰীসকলে চাৰিওফালৰ পৰা লাজবর্ষণ কৰাৰ ফলত ৰঘুক মন্দৰ পর্বতৰদ্বাৰা ক্ষীৰ সমুদ্র মন্থন কৰাৰ ফলত তৰঙ্গমালাৰ দ্বাৰা সিক্ত হোৱা বিষ্ণু যেন দেখা গৈছিল (২৭ নং শ্লোক)। ইন্দ্রতুল্য ৰজা ৰঘুৱে পোন প্রথমেই পূবদিশৰ ফালে যাত্রা আৰম্ভ কৰিলে। অনুকূল বায়ুৰ বাবে ৰঘুৰ ৰণ পতাকা কম্পিত হ'ল। তেতিয়া এনে বোধ হ'ল যেন সেই পতাকাৰদ্বাৰা শত্রুবিলাককহে তর্জন কৰি গৈছে (২৮ নং শ্লোক)। ৰথত উত্থিত

ধূলিৰাশিৰ দ্বাৰা আকাশ আচ্ছন্ন কৰি যেন আকাশক ভূতলত আৰু মেঘোপম গজবৃন্দৰ দ্বাৰা পৃথিৰী সমাবৃত কৰি পৃথিৰীক আকাশত পৰিণত কৰালে (২৯ নং শ্লোক)। প্ৰথমেই প্ৰতাপ, তাৰ পিছত কোলাহল, তাৰ পিছত ধূলি, শেষত ৰথাদি এইদৰে চাৰিটি অংগত বিভক্ত হৈ ৰঘুৰ সৈন্যবাহিনী আগবাঢ়িছিল (৩০ নং শ্লোক)। ৰঘুৱে শক্তিৰ প্ৰভাৱত মৰুপৃষ্ঠক জলময়, নৌকা অবিহনে পাৰ হ'ব নোৱাৰা নদীসমূহক সহজে পাৰ হব পৰা কৰি আৰু অৰণ্যসমূহ বৃক্ষহীন কৰি আগবাঢ়িছিল (৩১ নং শ্লোক) ইয়াৰ পিছত ৰঘুক ভগীৰথৰ লগত তুলনা কৰিছে মহাকবিয়ে। পূৰ্ব পুৰুষসকলক উদ্ধাৰৰ বাবে হৰুজটা পৰিভ্ৰষ্ট গংগানদীক আকৰ্ষণ কৰি লৈ যাওঁতে ভগীৰথে যিদৰে শোভা পাইছিল, পূৰ্বসাগৰ গামিনী বিশাল সৈন্যবাহিনীক লৈ যাওঁতেও ৰঘুৱেও তেনেদৰে শোভাপ্ৰাপ্ত হৈছিল (৩২ নং শ্লোক)। হাতীয়ে যিদৰে কোনো বৃক্ষক ফলহীন, কোনো বৃক্ষক উন্মূলিত কৰি বা কোনোবাটোক ছিন্ন ভিন্ন কৰি তাৰ গমনপথ নিষ্কণ্টক কৰে সেইদৰে ৰঘুয়ো কোনো ৰজাক ধনহীন, কাৰোবাক ৰাজ্যহীন আৰু কাৰোবাক ছিন্নভিন্ন কৰি নিজৰ গমনপথ নিষ্কণ্টক কৰিলে (৩৩ নং শ্লোক)। ৰণজয়ী ৰঘুৱে এইদৰে সমস্ত ৰাজ্য জয় কৰি তালীবনৰ দ্বাৰা শ্যামল বৰ্ণ ধাৰণ কৰা মহাসাগৰৰ উপকণ্ঠত উপস্থিত হ'ল (৩৪ নং শ্লোক)। সুহ্মদেশৰ ৰজাসকলে ৰঘুৰ প্ৰতাপত ভয় খালে আৰু তেওঁলোকে বেতগছৰ বৃত্তি স্বীকাৰ কৰি অবিনীতসকলৰ উচ্ছেদকাৰী নদীস্ৰোতৰ দৰে ৰঘুৰ পৰা আত্মৰক্ষা কৰিলে (৩৫ নং শ্লোক)। বঙ্গীয় ৰজাসকলে নৌবাহিনী সজ্জিত কৰি ৰঘুৰ লগত যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হ'ল। সেনানায়ক ৰঘুই সেই ৰজাসকলক উন্মূলিত কৰি গংগানদীৰ মাজৰ দ্বীপসমূহত নিজৰ বিজয় স্তম্ভ স্থাপন কৰিলে (৩৬ নং শ্লোক)। যিদৰে শালিধান প্ৰথমে উভালি পিছত পুনৰ ৰুলে প্ৰচুৰ শস্য প্ৰদান কৰে তেনেদৰে বংগীয় ৰজাসকলেও ৰঘুৰ দ্বাৰা প্ৰথমে উন্মূলিত হৈ পিছত পুনৰ সংস্থাপিত হোৱাত ৰঘুৰ পাদপদ্মত নত হৈ প্ৰচুৰ ধনদানৰ দ্বাৰা তেওঁক সংবৰ্ধিত কৰিলে (৩৭ নং শ্লোক)। বংগীয়ৰজাসকলক পৰাস্ত কৰাৰ পাছত ৰঘুৱে সসৈন্যে গজসেতু নিৰ্মাণ কৰি কপিশা নদী পাৰ হ'ল। তাৰ পিছত তেওঁ উৎকলবাসী ৰজাসকলক দেখুৱাই দিয়া পথেৰে কলিংগ অভিমুখে যাত্ৰা কৰিলে (৩৮ নং শ্লোক)। যাত্ৰাপথত মহেন্দ্ৰ পৰ্বত অতিক্ৰমণ কৰিবলগীয়া হ'ল। মাউতে গম্ভীৰবেদী নামৰ শক্তিশালী হাতীৰ মূৰত যিদৰে সুতীক্ষ্ণ অংকুশ নিবেশিত কৰে ৰঘুৱেও সেইদৰে মহেন্দ্ৰ পৰ্বতৰ শিৰত নিজৰ দুঃসহ প্ৰতাপ নিবেশিত কৰিলে (৩৯ নং শ্লোক)। কলিংগ ৰজায়ো ৰঘুক প্ৰতিৰোধ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। পৰ্বতে যিদৰে পাখি কাটিবলৈ উদ্যত হোৱা ইন্দ্ৰক শিলাবৰ্ষণৰ দ্বাৰা আক্ৰমণ কৰিছিল, কলিংগৰ ৰজায়ো গজাৰোহী সৈন্য লৈ অস্ত্ৰবৰ্ষণৰ দ্বাৰা ৰঘুক প্ৰতিৰোধ কৰিলে (৪০ নং শ্লোক)। ককুৎস্থবংশীয় ৰঘুৱে মহেন্দ্ৰ পৰ্বতবাসী শত্ৰুসকলৰ অসংখ্য শৰবৰ্ষণ সহ্য কৰি যেন যথাশাস্ত্ৰ পবিত্ৰ জলধাৰাত মঙ্গলস্নাত হৈ জয়শ্ৰী লাভ কৰিলে (৪১ নং শ্লোক)। ৰঘুৰ সৈন্যবিলাকে মহেন্দ্ৰ পৰ্বতত পানভূমি ৰচনা কৰি তামোলৰ পাতত নাৰিকলৰ পৰা তৈয়াৰ কৰা সুৰা পান কৰিলে। মদ্যৰ ছলেৰে যেন শত্ৰুৰ যশহে পান কৰিলে (৪২ নং শ্লোক)। মহেন্দ্ৰ নাথক ৰঘুই পৰাস্ত কৰি বন্দী কৰিলে। কিন্তু ৰজা ৰঘু ধৰ্মবিজয়ী হোৱা হেতুকে বন্ধনমুক্ত কৰিলে। ৰঘুৱে তেওঁৰ ৰাজশ্ৰী হৰণ কৰিলে কিন্তু ৰাজ্য অধিকাৰ নকৰিলে (৪৩ নং শ্লোক)। ইয়াৰ পিছত ৰঘুৰ দক্ষিণ দিশৰ যাত্ৰা আৰম্ভ হ'ল।

জয়লাভ সহজেই কৰা বাবে জয়ৰ বাবে অনিচ্ছুক হৈ ৰঘুৱে আগস্ত্য নক্ষত্ৰ উদিত হোৱা দিশলৈ গমন কৰিলে (৪৪ নং শ্লোক)। হাতী আৰু সৈন্যবিলাকে স্বচ্ছন্দে কাবেৰী নদীত বিহাৰ কৰি কাবেৰী নদীক সুবাসিত কৰাত সৰিৎপতি সমুদ্ৰৰ কাবেৰীৰ চৰিত্ৰ সম্বন্ধে সংশয় জন্মাই দিলে (৪৫ নং শ্লোক)। জয়লাভত ইচ্ছুক ৰঘুৰ সৈন্যবিলাকে বহুপথ অতিক্ৰম কৰি মৰীচবনত বিচৰণশীল হাৰীতপক্ষি সুশোভিত মলয়পর্বতৰ উপত্যকাত আশ্রয় ল'লে (৪৬ নং শ্লোক)। ঘোৰাৰ খুৰাৰে এলালতাবিলাক চূর্ণিত হোৱাত ৰেণু উৰি আহি একেই গন্ধযুক্ত মত্ত হাতীৰ গণ্ডস্থলত সংলগ্ন হ'ল (৪৭ নং শ্লোক)। চন্দন গছৰ সর্পবেষ্টন স্থানসমূহত হাতীবিলাকক বন্ধন কৰাত, ভৰিৰ শিকলি চিঙিব পাৰিলেও কণ্ঠবন্ধন খুলিব নোৱাৰিলে (৪৮ নং শ্লোক)। দক্ষিণ দিশত সূর্যৰ প্রখৰতাও কমি যায় কিন্তু দক্ষিণ দিশত ৰঘুৰ প্রতাপ পাণ্ডুদেশীয় ৰজাসকলে সহ্য কৰিব নোৱাৰিলে (৪৯ নং শ্লোক)। পাণ্ডুদেশীয় নৃপতিসকলে ৰঘুৰ চৰণত প্রণিপাত কৰি তাম্রপর্ণী নদী আৰু মহাসমুদ্রৰ সঙ্গমস্থলৰ পৰা সঞ্চিত মুক্তাৰাশি নিজৰ আজীৱন আর্জিত যশৰ নিচিনাকৈ প্রদান কৰিলে ৰঘুৱে (৫০ নং শ্লোক)। দক্ষিণ দিশৰ চন্দনবৃক্ষৰে পৰিব্যাপ্ত মলয় পর্বত আৰু দর্দূৰ পর্বত দক্ষিণ দিগ্ বধূৰ চন্দন চর্চিত স্তনযুগলৰ নিচিনা প্রতীয়মান হ'ল। বিক্রমশালী ৰঘুৱে এই দুয়োখন পর্বততে যথেচ্ছা বিহাৰ কৰি সহ্য পর্বত অতিক্রম কৰিলে। সমুদ্র দূৰলৈ আঁতৰি যোৱাত সহ্য পর্বতক পৃথিৱীৰ বসন উন্মুক্ত নিতম্বযুগলৰ দৰে দেখা গ'ল (৫১-৫২ নং শ্লোক)।

১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ৰঘুবংশম্ মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গৰ মূল বিষয়বস্তুৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলে।
- শ্লোকসমূহ পঢ়ি প্রাচীনকালৰ ভাৰতৰ স্থানসমূহৰ বিষয়েও জ্ঞানলাভ কৰিলে।
- ৰজা হিচাপে ৰঘুৰ বীৰত্ব আৰু শক্তিৰ বিষয়েও জানিব পাৰিলে।
- নির্দিষ্ট অংশৰ সংস্কৃত পাঠৰ লগতে শব্দার্থ আৰু অসমীয়া অনুবাদো জানিলে।
- কিছুমান কঠিন শব্দৰ ব্যাকৰণগত টোকাও জানিবলৈ পালে।

১১.৭ অধিক জানিবলৈ

১) নন্দর্গিকাৰ, গোপাল ৰঘুনাথ, ১৯৮২, *দি ৰঘুবংশম্ অব্ কালিদাস* (এডিটেড), দিল্লী ঃ মোতিলাল বানাৰসীদাস।

২) কালে, এম, আৰ্, *দি ৰঘুংশম্ অব্ কালিদাস,* (কেণ্টো-১ৰ পৰা ৪), দিল্লী ঃ মতিলাল বানাৰসীদাস।

৩) *সংস্কৃত সাহিত্য সম্ভাৰ* (Vol-X), ১৯৮১, নবপত্র প্রকাশন।

১১.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ লাজ শব্দৰ প্রতিশব্দ অক্ষতঃ।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্রাচীনবর্হিষ্ বুলিলে ইন্দ্রক বুজা যায়।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সুহ্মদেশীয় ৰজাসকলে বেতসগছৰ বৃত্তি অৱলম্বন কৰি আত্মৰক্ষা কৰিছিল।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কাকুৎস্থ শব্দই ৰঘুক বুজাইছে।

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কপিশা নদীৰ বর্তমান নাম সুবর্ণৰেখা।

১১.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

ক) বস্তুধর্মী প্রশ্ন (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন নং ১ ঃ চেন্নাইৰ দুখন প্রাচীন জিলাৰ নাম লিখক।

প্রশ্ন নং ২ ঃ 'সংৰক্ষিতঃ' শব্দটোৰ বুৎপত্তি ভাঙি দেখুৱাওক।

খ) চুটি প্রশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন নং ১ ঃ তলত উল্লেখ কৰা শব্দবোৰৰ ব্যাকৰণগত টোকা লিখক—

শুদ্ধপার্ষ্ণিঃ, হৰজটাভ্রষ্টাম্, আক্রামন্, প্রাপ, মহোদধেঃ, নিচখান।

গ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন নং ১ ঃ ৰঘুৰ দিগ্বিজয়ৰ পূর্ব দিশ অভিযানৰ বিষয়ে লিখক।

প্রশ্ন নং ২ ঃ 'অগস্ত্যাচৰিতামাশামনাশাস্যজয়ৌ যযৌ' ওপৰোক্ত শ্লোকাংশৰ আলমত ৰঘুৰ দক্ষিণ দিশ বিজয়ৰ ওপৰত এটি টোকা লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১২ ঃ ৰঘুবংশম্— চতুর্থ সর্গ (শ্লোক ৫৩-৮০)

অধ্যায় গাঁথনি

১২.১ উদ্দেশ্য

১২.২ পৰিচয়

১২.৩ চতুর্থসর্গৰ (৫৩-৮০) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ

১২.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ

১২.৩.২ শ্লোকসমূহৰ শব্দার্থ

১২.৩.৩ সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ

১২.৪ ব্যাকৰণগত টোকা

১২.৫ সংক্ষিপ্তৰূপত শ্লোকসমূহৰ বিষয়বস্তু

১২.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১২.৭ অধিক জানিবলৈ

১২.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১২.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গৰ বিষয়বস্তুৰ কিছু আভাস পাব
- চতুর্থসর্গৰ শ্লোকসমূহৰ (৫৩-৮০) সংস্কৃত পাঠৰ লগতে গদ্যপাঠ, শব্দার্থ আৰু অসমীয়া অনুবাদো অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব
- শ্লোকসমূহৰ কঠিন শব্দবোৰৰ ব্যাকৰণগত বিশ্লেষণ জানিব পাৰিব
- ৰঘুৰ দিগ্বিজয়ৰ একাংশ পঢ়িবলৈ পাব।

১২.২ পৰিচয়

আপুনি ইতিমধ্যে 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গৰ (১-৫২) শ্লোকসমূহ অধ্যয়ন কৰিলে। শ্লোকসমূহত ইতিমধ্যে ৰজা হিচাপে ৰঘুৰ বৈশিষ্ট্য, শৰৎকাল আৰু ৰঘুৰ পূব আৰু দক্ষিণ দিশ বিজয়ৰ বর্ণনাও পঢ়িবলৈ পালে। এই অধ্যায়ত আপুনি পৰৱর্তী শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠৰ লগতে প্রতিটো শব্দৰ অর্থ আৰু অসমীয়া অনুবাদো পঢ়িবলৈ পাব। শ্লোকসমূহৰ কঠিন শব্দসমূহৰ ব্যাকৰণগত টোকাও জানিব পাৰিব। ইয়াৰ উপৰিও ৰঘুৰ অন্যদিশ বিজয়ৰ বিষয়েও অবগত হ'ব।

১২.৩ চতুর্থসর্গ (৫৩-৮০) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ

এতিয়া আপুনি 'ৰঘুবংশম' মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গৰ শ্লোকসমূহৰ (৫৩-৮০) সংস্কৃত পাঠ পঢ়িবলৈ পাব। শ্লোকসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

তস্যানীকৈৰিসর্পদ্ভিৰপৰান্তজয়োদ্যতৈঃ।
ৰামাস্ত্রোত্সাৰিতোহপ্যাসীত মহ্যলগ্ন ইবার্ণবঃ।। ৫৩

ভয়োৎসৃষ্ট বিভূষাণাং তেন কেৰলযোষিতাম্।
অলকেষু চমূৰেনুশ্চূর্ণপ্রতিনিধীকৃতঃ।। ৫৪

মুৰলামাৰুতোদ্ধূতগম্য কৈতকং ৰজঃ।
তদ্যোধবাৰৰাণানামযত্ন পটবাসতাম্।। ৫৫

অভ্যভূয়ত্ বাহানাং চৰতাং গাত্রশিঞ্জিতৈঃ।
বর্মভিঃ পবনোদ্ধূতৰাজতালীবন ধ্বনিঃ।। ৫৬

খর্জুৰীস্কন্ধনদ্ধানাং মদোদ্গাৰসুগন্ধিষু।
কটেষু কৰিণাং পেতুঃ পুন্নাগেভ্যঃ শিলীমুখাঃ।। ৫৭

অবকাশ কিলোদন্বান্ ৰামায়াভ্যর্থিতো দদৌ।
অপৰান্তমহীপালব্যাজেন ৰঘবে কৰম্।। ৫৮

মত্তেভৰদনোৎকীর্ণ ব্যক্ত বিক্রমলক্ষণম্।
ত্রিকূটমেব তত্রোচ্চৈর্জয়স্তম্ভং চকাৰ সঃ।। ৫৯

পাৰসীকাংস্ততো জেতুং প্রতস্থে স্থলবর্ত্মনা।
ইন্দ্রিয়াখ্যানিব ৰিপুং স্তত্ত্বজ্ঞানেন সংযমী।। ৬০

যবনীমুখপদ্মানাং সেহে মধুমদং ন সঃ।
বালাতপমিবাব্জানামকালজলদোদয়ঃ।। ৬১

সংগ্রামস্তুমুলস্তস্য পাশ্চাত্যৈৰশ্বসাধনৈঃ।
শার্ঙ্গকূজিত বিজ্ঞেয় প্রতিযোধে ৰজস্যভূত্।। ৬২

ভল্লাপবর্জিতৈস্তেষাং শিৰোভিঃ শ্মশ্রুলৈর্মহীম্।
তস্তাৰ সৰযাব্যাপ্তৈঃ স ক্ষৌদ্রপটলৈৰিব।। ৬৩

অপনীতশিৰস্ত্রানঃ শেষাস্তং শৰণং যযুঃ।
প্রণিপাত প্রতীকাৰঃ সংৰম্ভো হি মহাত্মনাম্।। ৬৪

বিনয়ন্তে স্ম তদ্যোধা মধুভির্বিজয়শ্রমম্।
আস্তীর্ণাজিনৰত্নাসু দ্রাক্ষাবলয়ভূমিষু।। ৬৫

ততঃ প্রতস্থে কৌবেৰীং ভাস্বানিব ৰঘুর্দিশম্।
শৰৈৰুস্ত্রৈৰিবোদীচ্যানুদ্ধৰিষ্যন্ ৰসানিব।। ৬৬

বিনীতাধ্বশ্রমাস্তস্য সিন্ধুতীৰচেষ্টনৈঃ।
দুধুবুর্বাজিনঃ স্কন্ধাল্লগ্ন কুঙ্কুমকেসৰান্।। ৬৭

তত্র হুনাবৰোধানাং ভর্ত্তৃষু ব্যক্ত বিক্রমম্।
কপোলপাটলাদেশি বভূব ৰঘুচেষ্টিতম্।। ৬৮

কাম্বোজাঃ সমৰে সোঢুং তস্য বীর্যমনীশ্বৰাঃ।
গজালানপৰিক্লিষ্টৈৰক্ষোটৈঃ সার্ধিমানতাঃ।। ৬৯

তেষাং সদশ্বভূয়িষ্ঠাস্তুংগা দ্রবিণৰাশয়ঃ।
উপদা বিবিশুঃ শশ্বন্নোৎসেকাঃ কোশলেশ্বৰম্।। ৭০

ততো গৌৰীগুৰুং শৈলমাৰুৰোহাশ্বসাধনঃ।
বর্ধয়ন্নিব তৎকূটানুদ্ধূতৈর্ধাতুৰেণুভিঃ।। ৭১

শশংস তুল্যসত্বানাং সৈন্যযোষেহপ্যসংভ্রমম্।
গুহাশয়ানাং সিংহানাং পৰিবৃত্যাবলোকিতম্।। ৭২

ভূর্জেষু মমর্ৰীভূতাঃ কীচকধ্বনিহেতবঃ।
গংগাশীকৰিণো মার্গে মৰুতস্তং সিষেবিৰে।। ৭৩

বিশশ্রমুর্নমেৰুণাং ছায়াস্বধ্যাম্য সৈনিকাঃ।
দৃষদো বাসিতোৎসংগা নিষন্নমৃগনাভিভি।। ৭৪

সৰলাসক্তমাতঙ্গগ্রৈবেয়স্ফুৰিতত্বিষঃ।
আসন্নোষধয়ো নেতুর্নক্তমস্নেহদীপিকাঃ।। ৭৫

তস্যোৎসৃষ্টনিবাসেষু কণ্ঠৰজ্জুক্ষতত্বচঃ।
গজবর্ত্ম কিৰাতেভ্যঃ শশংসুর্দেবদাৰবঃ।। ৭৬

তত্র জন্যং ৰঘোঘোৰং পর্বতীয়ৈর্গণৈৰভূত্।
নাৰাচক্ষেপনীয়া ১ম নিষ্পেষোৎপতিতানলম্।। ৭৭

শৰৈৰুৎসবসংকেতান্ স কৃত্বা বিৰতোৎসৱান্।
জয়োদাহৰন বাহ্যৌর্গাপয়ামাস কিন্নৰাত্।। ৭৮

পৰস্পৰেন বিজ্ঞাতস্তেষূপায়নপাণিষু।
ৰাজ্ঞা হিমবতঃ সাৰো ৰাজ্ঞ ঃ সাৰো হিমাদ্রিণা।। ৭৯

তত্রাক্ষোভ্যং যশোৰাশিং নিবেশ্যাবৰুৰোহ সঃ।
পৌলস্ত্যতুলিতস্যাদ্রেৰাদ ধান ইব হ্রিয়ম্।। ৮০

১২.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ

এতিয়া আপুনি ওপৰত উল্লেখ কৰা 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গৰ শ্লোকসমূহৰ (৫৩-৮০) গদ্যপাঠ পঢ়িবলৈ পাব।

৫৩) অপৰান্তজয়োদ্যতৈঃ বিসর্পদ্ভিঃ তস্য অনীকৈঃ অর্ণবঃ ৰামাস্ত্রোৎসাৰিতঃ অপি সহ্য লগ্নঃ ইব আসীৎ।

৫৪) তেন ভয়োৎসৃষ্টবিভূষাণাং কেৰলযোষিতাম্ অলকেষু চমূৰেনুঃ চূর্ণপ্রতিনিধীকৃতঃ।

৫৫) মুৰলামাৰুতোদ্ধূতং কৈতকং ৰজঃ তদ্‌যোধবাৰবাণানাম্ অযত্নপটবাসতাম্ অগমৎ।

৫৬) চৰতাং বাহানাং গাত্রশিঞ্জিতৈঃ বর্মভিঃ পৰনোদ্ধূতৰাজ তালীবন ধ্বনিঃ অভ্যভূয়ৎ।

৫৭) খর্জুৰীস্কন্ধনদ্ধানাং কৰিণাং মদোদ্‌গাৰসুগন্ধিষু কটেষু পুন্নাগেভ্যঃ শিলীমুখাঃ পেতুঃ।

৫৮) উদন্বান্ ***অভ্যর্থিতঃ*** ৰামায় অৱকাশং দদৌ কিল ৰঘৱে অপৰান্তমহী পালব্যাজেন কৰম দদৌ।

৫৯) তত স মত্তেভৰদনোৎকীর্ণ ব্যক্ত বিক্রমলক্ষণম্ ত্রিকূটম্ এৱ উচ্চৈঃ জয়স্তম্ভং চকাৰ।

৬০) ততঃ সংযমী তত্বজ্ঞানেন ইন্দ্রিয়াখ্যান্ ৰিপূন্ ইব পাৰসীকান্ জেতুং স্থলবর্ত্মনা প্রতস্থে।

৬১) অকালজলোদয়ঃ অজ্ঞানাং বালাতপম্ ইব সঃ যৱনী মুখপদ্মানাং মধুমদং ন সেহে।

৬২) তস্য অশ্বসাধনৈঃ পাশ্চাত্যৈঃ শার্ঙ্গকূজিতবিজ্ঞেয় প্রতিযোধে ৰজসি তুমুলঃ সংগ্রামঃ অভূৎ।

৬৩) সঃ সৰঘাব্যাপ্তৈঃ ক্ষৌদ্রপটলৈঃ ইব ভল্লাপবর্জিতৈঃ শ্মশ্রুলৈঃ তেষাং শিৰোভিঃ মহীং তস্তাৰ।

৬৪) শেষাঃ অপনীতশিৰস্ত্রাণাঃ তং শৰনং যযুঃ। হি মহাত্মনাং সংৰম্ভঃ প্রণিপাত প্রতীকাৰঃ।

৬৫) তদ্‌যোধাঃ আস্তীর্ণাজিনৰত্নাসু দ্রাক্ষাবলয়ভূমিষু মধুভিঃ বিজয়শ্রমং বিনয়ন্তে স্ম।

৬৬) ততঃ ভাস্বান্ ইব ৰঘুঃ উস্ত্রেঃ ইব শৰৈঃ ৰসান্ ইব উদীচ্যান্ উদ্ধৰিষ্যন্ কৌবেৰীং দিশং প্রতস্থে।

৬৭) সিন্ধুতীৰবিচেষ্টনৈঃ বিনীতাধ্বশ্রমাঃ তস্য বাজিনঃ লগ্নকুঙ্কুমকেসৰান্ স্কন্ধান্ দুধুবুঃ।

৬৮) তত্র ভর্ত্তৃষু ব্যক্তবিক্রমং ৰঘুচেষ্টিতম্ হুনাবৰোধানাম্ কপোলপাটলাদেশি বভূৱ।

৬৯) কাম্বোজাঃ সমৰে তস্য বীর্যং সোঢুম্ অনীশ্বৰাঃ গজালানপৰিক্লিষ্টৈঃ অক্ষৌটৈঃ সার্দ্ধম্ আনতাঃ।

৭০) তেষাং সদশ্বভূয়িষ্ঠাঃ তুঙ্গাঃ দ্রবিনৰাশয়ঃ উপদাঃ শশ্বৎ কোশলেশ্বৰম্ বিবিশুঃ উৎসেকাঃ ন।

৭১) ততঃ অশ্বসাধনঃ গৌৰীগুৰুং শৈলং উদ্ধৃতৈঃ ধাতুৰেণুভিঃ তৎকূটান্ বর্ধয়ন্ ইব আৰুৰোহ।

অভ্যর্থিতঃ = অভি + অর্থিতঃ

৭২) তুল্যসত্বানাং গুহাশয়ানাং সিংহানাং পৰিবৃত্য অৱলোকিতম্ সৈন্যঘোষে অপি অসংভ্রমম্ শশংস।

৭৩) ভূর্জেষু মর্মৰীভূতাঃ কীচকধ্বনিহেতবঃ গংগাশীকাৰিনঃ মৰুতঃ মার্গে তং সিষেবিৰে।

৭৪) সৈনিকাঃ নমেৰুণাং ছায়াসু নিষন্নমৃগনাভিভিঃ ব্যাসিতোৎসঙ্গাঃ দৃষদঃ অধ্যাস্য বিশশ্রমুঃ।

৭৫) সৰলাসক্তমাতঙ্গ গ্রৈবেয়স্ফুৰিতত্বিষঃ ঔষধয়ঃ নক্তং নেতুঃ অস্নেহদীপিকা আসন্।

৭৬) তস্য উৎসৃষ্টনিবাসেষু কণ্ঠৰজ্জুক্ষতত্বচঃ দেৱদাৰবঃ কিৰাতেভ্যঃ গজবর্ত্ম শশংস।

৭৭) তত্র ৰঘোঃ পর্বতীয়ৈঃ গণৈঃ সহ নাৰাচক্ষেপনীয়াশ্মনিষ্পেষোৎপতিতানলম্ ঘোৰং জন্যং অভূৎ।

৭৮) স শৰৈঃ উৎসৱসংকেতান্ বিৰতোৎসৱান্ কৃত্বা কিন্নৰান্ বাহ্বোঃ জয়োদাহৰনং গাপয়ামাস।

৭৯) তেষু উপায়নপানিষু পৰস্পৰেন ৰাজ্ঞা হিমবতঃ সাৰো বিজ্ঞাতঃ, হিমাদ্রিনা চ ৰাজ্ঞঃ সাৰো বিজ্ঞাতঃ।

৮০) সঃ তত্র অক্ষোভ্যং যশোৰাশিং নিবেশ্য পৌলস্ত্যতুলিতস্য অদ্রেঃ হ্রিয়ম্ আদধান ইব অবৰুৰোহ।

১২.৩.২ শ্লোকসমূহৰ শব্দার্থ

৫৩) অপৰান্তজয়োদ্যত্যৈঃ = অপৰান্তানাং পাশ্চাত্যানাং জয়ে উদ্‌যুক্তৈঃ (পশ্চিমদেশ জয় কৰিবলৈ উদ্যত) বিসর্পদ্ভিঃ = গচ্ছদ্ভিঃ (গৈ থকা) তস্য = ৰঘোঃ (ৰঘুৰ) অনীকৈঃ = সৈন্যৈঃ (সৈন্যবিলাক) অর্ণবঃ = সমুদ্রঃ (সাগৰ) ৰামাস্ত্রোপসাৰিতঃ অপি = ৰাম পৰশুৰামস্য অস্ত্রৈঃ পৰিসাৰিতঃ (পৰশুৰামৰ অস্ত্রৰ দ্বাৰা অপসাৰিত হ'লেও) সহ্য লগ্নঃ ইব = সহ্য ইতি পর্বত সংলগ্ন ইব (সহ্যনামৰ পর্বতত সংলগ্নৰ দৰে) আসীৎ = অভৱৎ (হৈছিল)।

৫৪) তেন = ৰঘুণা (ৰঘুই) ভয়োৎসৃষ্টবিভূষাণাম্ = ভয়েন পৰিহৃতবিভূষাণাং (ভয়ত অলংকাৰ আদি ত্যাগ কৰা) কেৰলযোষিতাং = কেৰলাঙ্গনানাম্ (কেৰলদেশৰ নাৰীসকলৰ) অলকেষু = চূর্ণকুন্তলেষু (চূর্ণকুন্তলত) চমূৰেনু = সৈন্যৰজঃ (সৈন্যৰ দ্বাৰা উৰা ধূলি) চূর্ণপ্রতিনিধিকৃত = চূর্ণস্য কুঙ্কুমাদিৰজসঃ প্রতিনিধীকৃতঃ (কুঙ্কুমাদিচূর্ণৰ প্রতিনিধি কৰাইছিল)।

৫৫) মুৰলামাৰুতোদ্ধূতং = মুৰলানামক কেৰলপ্রদেশেষু কস্যাশ্চিত নদ্যাঃ মাৰুতেন অর্থাৎ বায়ুনা উত্থাপিতং (মুৰলানদীৰ বায়ুবেগে উত্থিত) কৈতকং ৰজঃ = কেতকীসম্বন্ধী পৰাগঃ (কেতেকী ফুলৰ পৰাগ) তদ্‌যোধবাৰবাণানাম্ = ৰঘুভটককঞ্চুকানাম্ (ৰঘুৰ সৈন্যৰ বর্মৰ ওপৰত) অযত্নপটবাসতাম = অযত্নসিদ্ধ বস্ত্রবাসনাদ্রব্যত্বম্ (অযত্নলব্ধ সুগন্ধি চূর্ণৰ কার্য্য) অগমৎ = সম্পাদিতবান্ (সম্পন্ন কৰিলে)।

৫৬) চৰতাং = গচ্ছতাং (গৈ থকা) বাহানাং = বাজিনাম্ (ঘোঁৰাবিলাকৰ) গাত্রশিঞ্জিতৈঃ = গাত্রেষু শব্দায়মানৈঃ (গাত শব্দায়মান) বর্মভিঃ = কবচৈঃ (বর্মসমূহৰ) পরনোদ্ধূতৰাজ তালীবন ধ্বনিঃ = পরনেন কম্পিতানাং ৰাজতালীবনানাং ধ্বনি (বতাহত কম্পিত তালগছৰ মর্মৰধ্বনি) অভ্যভূয়ত্ = তিৰস্কৃতঃ (তিৰস্কৃত হ'ল অর্থাৎ ঢাকখাই গ'ল)।

৫৭) খর্জুৰীস্কন্ধনদ্ধানাং = খর্জুৰী ইতি তৃণদ্রুমবিশেষানাম্ প্রকাণ্ডেষু বদ্ধানাং (খর্জুৰ গছৰ কাণ্ডত বদ্ধ) কৰিণাং = হস্তীনাং (হাতীবিলাকৰ) মদোদ্গাৰসুগন্ধিষু = মদস্রাৱেন সুগন্ধিষু (মদস্রাৱ সুগন্ধি) কটেষু = গণ্ডেষু (গণ্ডস্থলত) পুন্নাগেভ্যঃ = পুন্নাগপুষ্পানি বিহায় (নাগকেশৰ ফুল ত্যাগ কৰি) শিলীমুখাঃ = অলয়ঃ (ভোমোৰাবিলাকে) পেতুঃ = সংলগ্নঃ অভৱৎ (পৰিব ধৰিছিল)।

৫৮) উদন্বান্ = সমুদ্রঃ (সাগৰ) অভ্যর্থিতঃ = যাচিতঃ সন্ (প্রার্থিত হৈ) ৰামায় = পৰশুৰামায় (পৰশুৰামক) অৱকাশং = স্থানম্ (স্থান) দদৌ = দত্তবান্ (দিছিল) কিল = ইতি প্রসিদ্ধঃ (এইদৰে শুনা যায়) ৰঘৱে = মহাৰাজ ৰঘুক। অপৰান্তমহীপালব্যাজেন = পাশ্চাত্যৰাজ্ঞঃ কৰদানছলেন (পাশ্চাত্য ৰজাসকলৰ কৰদানৰ ছলেৰে) কৰম্ দদৌ = বলিং দত্তবান্ (কৰ প্রদান কৰিছিল)

৫৯) তত্র (তাত) সঃ = ৰঘুঃ (তেওঁ) মত্তেভৰদনোৎকীর্ণ ব্যক্তবিক্রমলক্ষণম্ = মত্তানাং গজানাং দন্তক্ষতানি পৰাক্রমচিহ্নানি এব পৰিস্ফুটম্ (মদমত্ত হাতীবিলাকৰ দন্তক্ষতবোৰ সেই পর্বতৰ গাত সুব্যক্ত বিজয়লিপিৰূপে প্রতীত হ'ল) ত্রিকূটম্ এৱ = ত্রিকূটপর্বতমেৰ (ত্রিকূটপর্বতকেই) উচ্চৈঃ = উন্নতৈঃ (উচ্চ) জয়স্তম্ভং = (জয়স্তম্ভ) চকাৰ = কৃতবান (কৰিলে)।

৬০) ততঃ = তৎপশ্চাৎ (তাৰপিছত) সংযমী = যোগী (সংযমী) তত্বজ্ঞানেন = শাস্ত্রজ্ঞানেন (তত্বজ্ঞানৰ দ্বাৰা) ইন্দ্রিয়াখ্যান্ = ইন্দ্রিয়নামকান্ (ইন্দ্রিয়নামৰ) ৰিপূন্ ইব = শত্রূন্ ইব (যেন শত্রুবোৰক) পাৰসীকান্ = সিন্ধুতটবাসিনো ম্লেচ্ছৰাজান্ (পার্চী ৰজাসকলক) জেতুং = বিজয়ং প্রাপ্তুং (জয় কৰিবলৈ) স্থলবর্ত্মনা = ভূমিমার্গেন (স্থলপথেৰে) প্রতস্থে = যাত্রায়ামাস (প্রস্থান কৰিছিল)।

৬১) অকালজলদোদয়ঃ = প্রাবৃঙব্যতিৰিক্তকালে মেঘোদয়ঃ (অকালত মেঘোদয়) অব্জানাং = পদ্মানাং (পদুমফুলৰ) বালাতপম্ = প্রাতঃ সূর্যকিৰণম্ (ৰাতিপুৱাৰ সূর্যৰ কিৰণ) ইব = (নিচিনা) সঃ = ৰঘুঃ (তেওঁ অর্থাৎ ৰঘুই) যৱনীমুখপদ্মানাং = যবনদেশীয়স্ত্রীণাং মুখানাং (যবনৰমনীসকলৰ মুখ) মধুমদং = মদ্যপানজনিতঃ ৰাগঃ (মদ্যপানজনিত ৰক্তিমা) ন সেহে = সোঢুং শক্তবান্ (সহিব নোৱাৰিলে)।

৬২) তস্য = ৰঘোঃ (তেওঁৰ অর্থাৎ ৰঘুৰ) অশ্বসাধনৈঃ = বাজিসৈন্যৈঃ (অশ্বাৰোহী) পাশ্চাত্যৈঃ = পশ্চাদ্ভবৈঃ যবনৈঃ সহ (পাশ্চাত্যসকলৰ সৈতে) শার্ঙ্গকূজিতবিজ্ঞেয় প্রতিযোধে = ধনুর্সম্বন্ধিভিঃ শব্দেন অনুমেয় প্রতিভটে (কেৱল ধনুৰ শব্দৰেই প্রতিপক্ষ অনুমান কৰি ল'লে) ৰজসি = পৰাগে (ধূলিত) তুমুলঃ সংগ্রামঃ = সংকুলং

যুদ্ধম্ (তুমুল সংগ্রাম) অভূৎ = অভৱৎ (হ'ল)।

৬৩) সঃ = ৰঘু (তেওঁ অর্থাৎ ৰঘুই) সৰঘাব্যাপ্তৈঃ = মধুমক্ষিকাব্যাপ্তৈঃ (মৌমাখি পৰিব্যাপ্ত) ক্ষৌদ্রপটলৈঃ ইব = মধুচদ্রৈঃ ইব (মৌচাকৰ দৰে) ভল্লাপবর্জিতৈঃ = বানবিশেষকৃত্যৈঃ (ভল্লচ্ছিন্ন) শ্মশ্রুলৈঃ = প্রবৃদ্ধমুখৰোমবদ্ভিঃ (শ্মশ্রুযুক্ত) তেষাং = যৱনানাং (যৱনসকলৰ) শিৰোভিঃ = মুণ্ডৈঃ (শিৰেৰে) মহীং = ভূমিং (ৰণভূমি) তস্তাৰ = আচ্ছাদয়ামাস (আচ্ছাদিত কৰিছিল)।

৬৪) শেষাঃ = হতাবশিষ্টাঃ (অৱশিষ্ট যৱনসকলে) অপনীতশিৰস্ত্রানাঃ = অপসাৰিত শীর্ষণ্যাঃ সন্তঃ (শিৰস্ত্রান অপনীত কৰি) তং = ৰঘোঃ (ৰঘুৰ) শৰণং যযুঃ = শৰনাপন্নমভৱত্ (শৰণাপন্ন হ'ল), হি = তথাহি (যিহেতু) মহাত্মনাং = মনিষীনাং (মহাত্মাসকলৰ) সংৰম্ভঃ= ক্রোধঃ (ক্রোধ) প্রণিপাত প্রতীকাৰঃ = প্রণতিৰেৰ প্রতীকাৰঃ (প্রণতিৰ দ্বাৰাই উপশমিত হয়)।

৬৫) তদ্যোধাঃ = তস্য ৰঘোঃ ভটাঃ (তেওঁৰ সৈন্যবিলাকে) আস্তীর্ণজিনৰত্নাসু = প্রসাৰিতচর্মশ্রেষ্ঠেষু (উৎকৃষ্ট মৃগচর্মৰ ওপৰত বহি) দ্রাক্ষাবলয়ভূমিষু = মধুৰসবলয়ানাং ভূমিষু (দ্রাক্ষাকুঞ্জত) মধুভিঃ = দ্রাক্ষাফলপ্রকৃতিকৈঃ মদ্যৈঃ (মদ্যপানেৰে) বিজয়শ্রমং= যুদ্ধখেদং (যুদ্ধশ্রম) বিনয়ন্তে স্ম = অপনীতবন্তঃ (দূৰ কৰিছিল)।

৬৬) ততঃ = তৎপশ্চাৎ (তাৰপিছত) ৰঘুঃ = ৰঘুই ভাস্বান্ ইব = সূর্য্যঃ ইব (সূর্য্যৰ দৰে) উস্রৈঃ ইব = কিৰণৈঃ ইব (কিৰণৰ দৰে) শৰৈঃ = বাণৈঃ (শৰেৰে) ৰসান্ ইব = উদকানি ইব (ৰসশোষনৰ নিমিত্তে) উদীচ্যান্ = উদগৃভবান্নৃপান্ (উত্তৰ পিনৰ ৰজাসকলৰ) উদ্ধৰিষ্যন্ = উন্মুলিতুং (উন্মুলিত কৰিবৰ বাবে) কৌবেৰীং দিশং = কুবেৰসম্বন্ধিনীং দিশম্ উদীচীং (কুবেৰৰ দিশ উত্তৰ পিনে) প্রতস্থে = অগচ্ছৎ (গমন কৰিছিল)।

৬৭) সিন্ধুতীৰবিচেষ্টনৈঃ = সিন্ধুর্নাম কাশ্মীৰদেশেষু কশ্চিন্নদবিশেষস্যতীৰে অঙ্গপৰিবর্তনৈঃ (সিন্ধুনদীৰ পাৰত পার্শ্বপৰিবর্তন কৰি) বিনীতাধ্বশ্রমাঃ = পথশ্রমাঃ অপনয়নেন (পথশ্রম অপনয়ন কৰি) তস্য = ৰঘোঃ (তেওঁৰ অর্থাৎ ৰঘুৰ) বাজিনঃ = অশ্বাঃ (ঘোঁৰাবিলাকে) লগ্নকুঙ্কুমকেসৰান্ = কুঙ্কুমকেশৰসংযুক্তান্ (কুঙ্কুম ফুলৰ কেশৰ যুক্ত) স্কন্ধান্ = কায়ান্ (স্কন্ধদেশ) দুধুবুঃ = কম্পয়ন্তি স্ম (কঁপাব ধৰিছিল)।

৬৮) তত্র = উদীচ্যা দিশ (তাত অর্থাৎ উত্তৰফালে) ভর্ত্তৃষু = স্বামিষু (পতিসকলত) ব্যক্তবিক্রমম্ = স্ফুটপৰাক্রমম্ (পৰাক্রম প্রকাশ কৰিলে) ৰঘুচেষ্টিতম্ = ৰঘুব্যাপাৰঃ (ৰঘুৰ কার্যাৱলীয়ে) হুনাবৰোধানাং = হুন জনপদখ্যায়াঃ ক্ষত্রিয়ৰমণীনাং (হুনৰমণীসকলৰ) কপোল পাটলাদেশি = ৰক্তবর্ণঃ কপোলঃ (কপাল ৰঙা) বভূৱ = অভৱৎ (হৈছিল)

৬৯) কাম্বোজাঃ = কাম্বোজদেশীয় ৰাজানঃ (কাম্বোজদেশীয় ৰজাসকল) সমৰে = যুদ্ধে (যুদ্ধত) তস্য = ৰঘোঃ (তেওঁৰ অর্থাৎ ৰঘুৰ) বীর্যং = প্রভাবম্ (বিক্রম) সোঢুম্ = সহনং কর্তুং (সহ্য কৰিবলৈ) অনীশ্বৰাঃ = অসক্তাঃ সন্তঃ (নোৱাৰি) গজালানপৰিক্লিষ্টৈঃ = হস্তীবন্ধনপৰিক্ষিপ্তৈঃ (হাতী বান্ধোতে ভগা) অক্ষোটৈঃ সার্দ্ধম্ = বৃক্ষবিশেষৈঃ সহ (অক্ষোটগছৰ সৈতে) আনতাঃ = অৱনতাঃ (অৱনত হৈ পৰিল)।

৭০) তেষাং = কাম্বোজানাং (কম্বোজৰজাসকলৰ) সদশ্বভূয়িষ্ঠাঃ = সদ্ভিঃ অশ্বৈঃ বহুলাঃ (উৎকৃষ্ট ঘোঁৰাসমূহ) তুঙ্গাঃ = উন্নতাঃ (উন্নত) দ্রৱিনৰাশয়ঃ = হিৰন্যসমূহঃ (ধনৰাশি) উপদাঃ = উপায়নানি (উপহাৰৰূপে) শশ্বদ্ = অসকৃৎ (সদায়) কোসলেশ্বৰং = কোসলদেশাধিপতিং ৰঘুং (কোসল দেশৰ অধিপতি ৰঘুক) বিবিশুঃ = প্রাপ্য (পাই) উৎসেকাঃ ন = গর্বাঃ ন (গর্বিত নহ'ল)।

৭১) ততঃ = অনন্তৰম্ (তাৰ পিছত) অশ্বসাধনঃ = অশ্বাৰোহীসৈন্যাঃ (অশ্বাৰোহী সৈন্য লৈ) গৌৰীগুৰুং শৈলং = গৌর্য্যাঃ পিতৰং হিমবন্তম্ (হিমালয় পর্বতত) উদ্ধৃতৈঃ = অশ্বখুৰোত্থিতৈঃ (উত্থিত) ধাতুৰেণুভিঃ = গৈৰিকাদীনাং ধাতুণাং ৰেনুভিঃ (গৈৰিকাদি ধাতুৰ ৰেণুৰ দ্বাৰা) তৎকূটান্ = তস্য শৃংগাণি (শৃংগসমূহক) বর্ধয়ন্ ইব = বর্দ্ধিতং কৃত্বা (আৰু যেন বর্দ্ধিত কৰি) আৰুৰোহ = আৰোহনং কৃতবান্ (আৰোহন কৰিছিল)।

৭২) তুল্যসত্বানাং = সমানবলানাম্ (তুল্যবলশালী) গুহাশয়ানাং = গুহাসু শয়নকর্তানাম্ (গুহাশায়ী) সিংহানাং = হৰীণাম্ (সিংহবিলাকৰ) পৰিবৃত্য = পৰাবৃত্য (ডিঙি ঘূৰাই) অৱলোকিতং = অৱলোকনং কৃতম্ (চালে), সৈন্যঘোষে অপি = সেনাকলকলে অপি (সৈন্যৰ কোলাহলতো), অসংভ্রমম্ = অন্তঃ ক্ষোভবিৰহিত্বম্ (নির্ভীকভাবে) শশংস = কথয়ামাস (সূচনা কৰিছিল)।

৭৩) ভূর্জেষু = ভূর্জপত্রেষু (ভূর্জপত্রত) মর্মৰীভূতাঃ = শুষ্কপর্ণধ্বনিযুক্তাঃ (মর্মৰ ধ্বনিযুক্ত) কীচকধ্বনিহেতবঃ = কীচক ইতি বেণুবিশেষানাং ধ্বনিহেতবঃ (বংশবিশেষে শব্দ উৎপাদক) গংগাশীকাৰিণো = গংগাশীকৰবাহিনঃ অর্থাৎ শীতলা (গংগাশীকৰবাহী) মৰুতঃ = বাতাঃ (বতাহ) মার্গে = পথি (পথত) তং = (তেওঁক অর্থাৎ ৰঘুক) সিষেবিৰে = সেবিতবন্তঃ (সেৱা কৰিব ধৰিছিল)।

৭৪) সৈনিকাঃ = সেনায়াং সমবেতাঃ (সৈন্যবিলাকে) নমেৰুণাং = সুৰপুন্নাগানাং (সুৰপুন্নাগ গছৰ) ছায়াসু = (ছায়াত) নিষন্নমৃগনাভিভিঃ = দৃষদুপবিষ্টানাং কস্তুৰীমৃগানাং নাভিভিঃ (সমাসীন মৃগসমূহৰ নাভিসংস্পর্শত বাসিতোৎসঙ্গাঃ = সুৰভিততলাঃ (সুবাসিত তল) দৃষদঃ = শিলাঃ (শিল) অধ্যাস্য = অধিষ্ঠায় (বহি) বিশশ্রমুঃ = বিশ্রান্তাঃ (বিশ্রাম কৰিলে)।

৭৫) সৰলাসক্তমাতঙ্গ গ্রৈবেয়স্ফুৰিতত্বিষঃ = দেৱদাৰুবিশেষেসু আসক্তানাং গজানাং গ্রীৱাযুক্তেষু কণ্ঠশৃংখলেষু প্রতিফলিতভাসঃ (দেৱদাৰু গছত বন্ধা হাতীবিলাকৰ ডিঙিত থকা শিকলিৰ) ঔষধয়ঃ = জ্বলন্তো জ্যোতির্লতাবিশেষাঃ (ঔষধিসমূহে) নক্তং = ৰাত্রৌ (ৰাতি) নেতুঃ = ৰঘোঃ (ৰঘুৰ) অস্নেহদীপিকাঃ = তৈলনিৰপেক্ষাঃ প্রদীপাঃ (তেলবিহীন প্রদীপ) আসন্ = অভৱন্ (হৈছিল)।

৭৬) তস্য = ৰঘোঃ (তেওঁৰ অর্থাৎ ৰঘুৰ) উৎসৃষ্টনিবাসেষু = উজ্জিতেষু সেনানিবেশেষু (যি ঠাইৰ পৰা শিবিৰ উঠাই গুছি যায়) কণ্ঠৰজ্জুক্ষতত্বচঃ = গজগ্রৈবৈঃ নিষ্পিষ্ঠাস্ত্বচঃ (কণ্ঠৰুজ্জুৰ ঘঁহনিৰ চিনৰ দ্বাৰা) দেবদাৰবঃ = বৃক্ষবিশেষাঃ (দেৱদাৰু গছবোৰ) কিৰাতেভ্যঃ = বনেচৰেভ্যোঃ (কিৰাতবিলাকক) গজবর্ত্ম = গজানাং দেহপ্রমাণম্ (হাতীবিলাকৰ দেহ প্রমান) শশংস = কথিতবন্তঃ (পৰিচয় প্রদান কৰিছিল)।

৭৭) তত্র = হিমাদ্রৌ (হিমালয়পর্বতত) ৰঘোঃ = ৰঘুৰ পর্বতীয়ৈঃ গনৈঃ = পর্বতে ভৱৈঃ উৎসৱসংকেতাখ্যৈঃ সপ্তভিঃ সম্প্রদায়ৈঃ (পার্বত্যসকলৰ লগত) নাৰাচসেক্ষপনীয়াশ্মনিষ্পেষোৎপতিতানলম্ = নাৰচানাং বাণবিশেষাণাং ক্ষেপনীয়ানাং ভিন্দিপালানামশ্মনাং চ সংঘর্ষেন উৎপতিতা অনলম্ (নাৰাচ, ভিন্দিপাল আদি অস্ত্র আৰু শিলাবর্ষণৰ সংঘর্ষত অগ্নি প্রজ্জ্বলিত হ'ল) ঘোৰং = ভীমং (ভয়ানক) জন্যং = যুদ্ধং (যুদ্ধ) অভূৎ = অভৱৎ (হ'ল)।

৭৮) স = ৰঘুঃ (তেওঁ অর্থাৎ ৰঘুই) শৰৈঃ = বাণৈঃ (বানেৰে) উৎসৱসংকেতান্ = উৎসৱসংকেতান্ নাম গণান্ (উৎসৱসংকেত নামৰ পার্বত্য জাতিক) বিৰতোৎসৱান্ কৃত্বা = উৎসৱবিৰহিতান্কৃত্বা অর্থাৎ জিত্বা = নিৰুৎসাহ কৰি(কিন্নৰান্ = কিন্নৰ ইতি গণান্ (কিন্নৰসকলক) বাহ্বোঃ = ভূজবলেন (বাহুবলেৰে) জয়োদাহৰনং = জয়খ্যাপকং গীতম্ (জয়গান) গাপয়মাস = গায়ন্তং প্রেৰয়ামাস (গোৱালে)।

৭৯) তেষু = গণেষু (তেওঁলোক অর্থাৎ পার্বত্যজাতি) উপায়নপাণিষু = উপায়নহস্তেষু = (উপহাৰ লৈ উপস্থিত হ'ল) পৰস্পৰেণ = অন্যোন্যং (পৰস্পৰে) ৰাজ্ঞা = ৰঘুনা (ৰজাই) হিমবতঃ = হিমালয় পর্বতস্য (হিমালয়ৰ) সাৰঃ = ধনৰূপো (ৰত্নসমৃদ্ধি), হিমাদ্রিনা = হিমবতা (হিমালয়ে) ৰাজ্ঞা = ৰঘোঃ (ৰজা ৰঘুৰ) সাৰঃ = বলৰূপঃ (বীর্যবর্ত্তা) বিজ্ঞাতঃ = জ্ঞাতবান্ (জানিছিল)।

৮০) স = ৰঘুঃ (তেওঁ অর্থাৎ ৰঘুৰে) তত্র = হিমাদ্রৌ (হিমালয়ত) অক্ষোভ্যং = অধৃষ্যং (স্থিৰ) যশোৰাশিং = কীর্তিং (যশৰাশি) নিবেশ্য = নিধায় (স্থাপন কৰি) পৌলস্ত্যতুলিতস্য = ৰাৱনেন চালিতস্য (ৰাৱন উত্তোলিত) অদ্রেঃ = কৈলাসস্য (কৈলাস পর্বতৰ) হ্রিয়ম্ = লজ্জাম্ (লাজ) আদধান ইব = জনয়ন্ ইব (যেন উৎপাদন কৰি) অবৰুৰোহ = অবততাৰ (অৱতৰন কৰিছিল)।

জানি থোৱা ভাল

৫৩) অপৰান্তাঃ = পশ্চিম দেশীয় বিশেষকৈ কোংকন প্রদেশ।

৫৪) কেৰল = দক্ষিণে কুমাৰিকা অন্তৰীপ আৰু উত্তৰে গোৱা পর্যন্ত বিস্তাৰিত মালাবাৰ, ত্রিবাঙ্কুৰ আৰু কানাড়া প্রদেশ প্রাচীন কেৰল নামে পৰিচিত আছিল।

৫৫) মুৰলা = কেৰলদেশত প্রবাহিত নদী। মতান্তৰে নর্মদা নদীৰ অন্য নাম।

৫৯) ত্রিকূট = কেৰল প্রদেশৰ ত্রিশৃংগ পর্বতৰ অন্য নাম।

৬০) পাৰসীক = পাৰস্যদেশৰ অধিবাসীসকল।

৬৮) হুন = পঞ্চনদৰ অন্তর্গত শাকল বা শিয়ালকোট জিলাৰ চতুর্দিশৰ ভূভাগৰ প্রাচীন নাম হুন।

৬৯) কম্বোজ = বর্তমান আফগানিস্তানৰ উত্তৰাংশ।

৭৬) কিৰাত = পর্বতৰ কাষৰীয়া অঞ্চলত বাস কৰা এটা জাতি।

৭৮) উৎসৱ সংকেত = এটি পার্বত্যজাতি। প্রাচীনকালৰ পৰাই সাতটা সম্প্রদায়ত বিভক্ত।

১২.৩.৩ সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ

৫৩) অপৰান্ত অর্থাৎ পশ্চিমদেশ জয় কৰিবলৈ উদ্যত হৈ তেওঁৰ (ৰঘুৰ) সৈন্যদল যেতিয়া গমন কৰিব ধৰিলে, তেতিয়া বোধ হ'ল যেন সমুদ্র পৰশুৰামৰ অস্ত্রত দূৰলৈ অপসাৰিত হ'লেও পুনৰ যেন সহ্য পর্বতত লগ লাগিছে।

৫৪) কেৰল ৰমনীসকলে ভয়ত বেশভূষা পৰিত্যাগ কৰিলেও ৰঘুই তেওঁলোকৰ চূর্ণকুন্তলত সৈন্যৰ দ্বাৰা উৰা ধূলিকেই কুঙ্কুমাদিচূর্ণৰ প্রতিনিধি কৰাইছিল।

৫৫) মুৰলা নদীৰ বায়ুবেগে উত্থিত কেতেকীফুলৰ পৰাগে ৰঘুৰ সৈন্যৰ বর্মৰ ওপৰত স্বাভাৰিক সুগন্ধি চূর্ণৰ কার্য সম্পাদন কৰিলে।

৫৬) ধাৱমান ঘোঁৰাবিলাকৰ দেহ আৱৰণ বর্মৰ ধ্বনিত পৱনকম্পিত তালগছৰ মর্মৰ ধ্বনি আভিভূত হ'ল।

৫৭) ভোমোৰাবিলাকে নাগকেশৰ ফুল পৰিত্যাগ কৰি খেজুৰ গছৰ কাণ্ডত বন্ধা হাতীবোৰৰ মদধাৰা সুবাসিত গণ্ডস্থলত পৰিব ধৰিলে।

৫৮) সমুদ্রই পৰশুৰামৰ প্রার্থনানুসাৰেই তেওঁক বাসস্থান দিছিল। সেই সমুদ্রই পাশ্চাত্য ৰজাসকলৰ ছলেৰে মহাৰাজ ৰঘুক কৰদান কৰিলে।

৫৯) তেওঁ (ৰঘুৱে) তাত ত্রিকূট পর্বতকেই নিজৰ উচ্চ জয়স্তম্ভত পৰিণত কৰিলে। তেওঁৰ মদমত্ত হাতীবোৰৰ দন্তক্ষতবোৰেই সেই পর্বতৰ গাত সুব্যক্ত বিজয়লিপিৰূপে প্রতীত হ'ল।

৬০) তাৰ পিছত সংযমী ব্যক্তিয়ে যিদৰে ইন্দ্রিয়ৰূপ ৰিপুবিলাকক জয় কৰিবৰ বাবে তত্ত্বজ্ঞান অৱলম্বন কৰে, ৰঘুৱেও তেনেকৈ পাৰসীকসকলক জয় কৰিবলৈ স্থলপথেৰে অগ্রসৰ হ'ল।

৬১) অকালত মেঘৰ উদয়ে যিদৰে পদুমফুলৰ ওপৰত পৰা প্রভাতসূৰ্যৰ প্রভা নষ্ট কৰে। সেইদৰে তেৱেঁ (ৰঘুই) যৱন ৰমনীসকলৰ মদ্যপানজনিত ৰক্তিম আভা দূৰ কৰিলে।

৬২) তেতিয়া অশ্বসৈন্যসম্পন্ন যৱনসকলৰ সৈতে তেওঁৰ (ৰঘুৰ) তুমুল সংগ্রাম হ'ল। ধূলিয়ে ৰণস্থল আচ্ছন্ন কৰি পেলোৱাত প্রতিপক্ষীয় যোদ্ধাৰ উপস্থিতি ধনুৰ শব্দৰ দ্বাৰাই অনুমান কৰি ল'লে।

৬৩) তেওঁ (ৰঘুৱে) ভল্লনামৰ অস্ত্রৰ দ্বাৰা যৱনসকলৰ মুণ্ডচ্ছিন্ন কৰি ভূতল আচ্ছন্ন কৰাত এনে লাগিল যেন মৌমাখি পৰিব্যাপ্ত মৌচাকেৰে তেওঁ পৃথিৱী আচ্ছাদিত কৰিলে।

৬৪) অৱশিষ্ট যৱনসকলে শিৰস্ত্রাণ উন্মোচন কৰি তেওঁৰ শৰণাপন্ন হ'ল। কিয়নো মহাত্মাসকলৰ ক্রোধ প্রণতিৰ দ্বাৰাই উপশম হয়।

৬৫) তেওঁৰ (ৰঘুৰ) সৈন্যবিলাকে দ্রাক্ষালতাপৰিবেষ্টিত ভূমিত উৎকৃষ্ট চর্মাসন পৰিবেষ্টিত কৰি সুৰাপানৰ দ্বাৰা যুদ্ধশ্রম দূৰ কৰিলে।

৬৬) ইয়াৰ পিছত সূৰ্যই যিদৰে নিজৰ কিৰণৰ দ্বাৰা পৃথিৱীৰ ৰস শোষণ কৰিবলৈ উত্তৰায়ন অৱলম্বণ কৰে। সেইদৰে ৰঘুয়ো শৰৰ দ্বাৰা উত্তৰ দিশৰ ৰজাসকলক উন্মুলিত কৰিবৰ বাবে উত্তৰ দিশ অভিমুখে যাত্রা কৰিলে।

৬৭) তেওঁৰ (ৰঘুৰ) ঘোঁৰাবিলাক সিন্ধু নদীৰ পাৰত পার্শ্বপৰিবর্তন কৰি পথশ্রম দূৰ কৰি কুংকুমফুলৰ কেশৰ সংযুক্ত স্কন্ধদেশ কঁপাব ধৰিলে।

৬৮) তাত ৰঘুৰ পৰাক্রম হুন ৰজাসকলৰ ওপৰত এনেভাৱে পৰিল যে তেওঁলোকৰ অন্তঃপুৰচাৰিণী ৰমণীসকলৰ কপাল পর্যন্ত ৰঙা হ'ল।

৬৯) কম্বোজদেশীয় ৰজাসকলে ৰণক্ষেত্রত তেওঁৰ বিক্রম সহ্য কৰিব নোৱাৰি হাতী বান্ধোতে ভঙা অক্ষোট গছৰ সৈতে অৱনত হৈ পৰিল।

৭০) তেওঁলোকৰ উৎকৃষ্ট ঘোঁৰাসমূহ আৰু পর্য্যাপ্ত ধনৰাশি উপহাৰৰূপে পালেও কোসলেশ্বৰ ৰঘু অলপো গর্বিত নহ'ল।

৭১) তাৰ পিছত ৰঘুই অশ্বাৰোহী সৈন্য লৈ ঘোঁৰাৰ খুৰাত ওপৰলৈ উঠা গৈৰিকাদি ধাতুৰ ৰেনুৰ দ্বাৰা শৃংগসমূহক যেন আৰু বর্দ্ধিত কৰি হিমালয় পর্বতত আৰোহন কৰিলে।

৭২) তুল্যবলশালী গুহাশায়ী সিংহবিলাকে সৈন্যকোলাহল শুনিও ভীত নহ'ল কেৱল ডিঙি ঘূৰাই সেইফালে অৱলোকন কৰিলে।

৭৩) ভুর্জপত্রত মর্মৰ ধ্বনিযুক্ত আৰু বংশবিশেষে শব্দ উৎপাদক গংগাশীকৰবাহী সমীৰণে বাটত তেওঁক (ৰঘুক) সেৱা কৰিব ধৰিলে।

৭৪) তেওঁৰ (ৰঘুৰ) সৈন্যসকলে নমেৰুগছৰ ছায়াত মৃগবিলাকৰ কস্তুৰী গন্ধত সুবাসিত শিলত উপবেশন কৰি বিশ্রাম কৰিব ধৰিলে।

৭৫) দেৱদাৰু গছত বন্ধা হাতীবিলাকৰ ডিঙিত থকা ঔষধিসমূহৰ জ্যোতি প্রতিফলিত হৈ ৰাতি অধিনায়কৰ (ৰঘুৰ) তৈলহীন প্রদীপৰ কাম কৰিছিল।

৭৬) তেওঁ (ৰঘুৱে) যি ঠাইৰ পৰা শিবিৰ উঠাই লৈ যায়, তাতে দেবদাৰু গছবিলাকত হাতীবিলাকৰ ডিঙিৰ ৰচীৰ ঘঁহনিৰ চিনৰ দ্বাৰা ৰাজহস্তীৰ উচ্চতাৰ পৰিচয় দিছিল।

৭৭) সেই ঠাইত ৰঘুৰ পার্বত্যসকলৰ লগত নাৰাচ, ভিন্দিপাল আদি অস্ত্র আৰু শিলাবর্ষণৰ সংঘর্ষত অগ্নি প্রজ্জ্বলিত হৈ ভয়ানক যুদ্ধ হ'ল।

৭৮) তেওঁ (ৰঘুৱে) শৰেৰে সেই উৎসৱ সংকেত নামৰ পার্বত্যজাতিক পৰাজয় কৰি কিন্নৰসকলক বাহুবলেৰে জয়গানত নিযুক্ত কৰিলে।

৭৯) তেওঁলোকে (অর্থাৎ পার্বত্য জাতিসমূহে) উপহাৰ লৈ উপস্থিত হোৱাত মহাৰাজ ৰঘুই যেনেকৈ হিমালয়ৰ ৰত্নসমৃদ্ধি বুজিব পাৰিলে, হিমালয়েও তেনেকৈ ৰঘুৰ বীর্য্যবত্তা বুজিব পাৰিলে।

৮০) হিমালয়ে নিজৰ স্থিৰ যশোৰাশি স্থাপন কৰি আৰু ৰাৱণে উত্তোলিত কৈলাসপর্বতক যেন লজ্জিত কৰি তেওঁ (ৰঘুই) অৱতৰণ কৰিলে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ মুৰলা নদীৰ বর্তমান নাম কি?

.....

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ ৰঘুৰ দ্বাৰা বিজিত পশ্চিম দিশৰ এখন পর্বতৰ নাম লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ ৰঘুৱে পশ্চিম দিশৰ পাছত কোন দিশলৈ দিগ্বিজয়ৰ বাবে আগবাঢ়িছিল?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ কম্বোজ দেশৰ বর্তমানৰ অৱস্থিতি ক'ত?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ উৎসৱ সংকেত কি?

.....

.....

১২.৪ ব্যাকৰণত টোকা

৫৩ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

বিসর্পদ্দ্ভি = বি -√ সৃপ্ + শতৃ ৩য়া বহুবচন।

সমাস—

অপৰান্তজয়োদ্যতৈঃ = অপৰান্তানাং জয়ঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ), তস্মিন্ উদ্যতঃ (সুপ্সুপা), তৈঃ।

ৰামাস্ত্রোৎসাৰিতঃ = ৰামস্য অস্ত্রং (ষষ্ঠীতৎপুৰুষ) তেন উৎসাৰিতঃ (তৃতীয়া তৎপুৰুষ)

৫৪ নং শ্লোক

বিভক্তি নির্ণয়—

অলকেষু = বিষয়াধিকৰণে ৭মী

ব্যুৎপত্তি—

উৎসৃষ্ট = উৎ -√সৃজ + ক্ত (কর্মনি)

সমাস—

ভয়োৎসৃষ্ট বিভূষানাম্ = ভয়েন উৎসৃষ্টঃ (তৃতীয়া তৎপুৰুষ)

তাদৃশাঃ বিভূষাঃ যাসাম্ (বহুব্রীহি) তাসাম্।

৫৫ নং শ্লোক

অযত্নপটবাসতাম্ = অবিদ্যমানঃ যত্নঃ যস্য (বহুব্রীহি) সঃ = অযত্নঃ অযত্নঃ পটবাসঃ (কর্মধাৰয়) তস্য ভাবঃ ইতি অযত্নপটবাস + তল্, স্ত্রিয়াম্ টাপ্।

৫৬ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

অভ্যভূয়ত্ = অভি-√ভূ + লঙ্ ত কর্মনি।

সমাস—

গাত্রশিঞ্জিতৈঃ = গাত্রেষু শিঞ্জিতৈঃ (সপ্তমী তৎপুৰুষ)

পবনোদ্ধূতৰাজতালীবনধ্বনিঃ = পবনেন উদ্ধূতং (তৃতীয়া তৎপুৰুষ)।

তাদৃশং ৰাজতালীবনম্ (কর্মধাৰয়) তস্য ধ্বনিঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)।

৫৭ নং শ্লোক

সমাস—

খর্জুৰীস্কন্ধনদ্ধানাম্ = খর্জুৰীনাম্ স্কন্ধাঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ),

তত্র নদ্ধাঃ (সপ্তমী তৎপুৰুষ) তেষাম্

মদোদ্গাৰসুগন্ধিষু— মদানাম্ উদ্গাৰঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তেন সুগন্ধিঃ (তৃতীয়া

তৎপুৰুষ) তেষু।

শিলীমুখাঃ = শিলী শল্যং মুখে যস্য (বহুব্রীহি)।

৫৮ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

অৱকাশম্ = অৱ-√কাশ্ + ঘঞ্।

সমাস—

অপৰাহ্নমহীপালব্যাজেন = অপৰাহ্নাঃ মহীপালাঃ (কর্মধাৰয়) তেষাং ব্যাজঃ (ষষ্ঠীধা= তৎপুৰুষ) তেন। কৰণে তৃতীয়া।

৫৯ নং শ্লোক

সমাস—

মত্তভৰদনোৎকীর্ণব্যক্তি বিক্রমলক্ষণম্ = মত্তাঃ ইভা (কর্মধাৰয়) তেষাং ৰদনানি (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ), তৈঃ উৎকীর্ণানি (তৃতীয়া তৎপুৰুষ) তৈঃ ব্যক্তম্ (তৃতীয়া তৎপুৰুষ), তাদৃশং বিক্রমলক্ষণং যস্মিন্ (বহুব্রীহি) তম্, বিক্রমস্য লক্ষণম্ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)।

৬০ নং শ্লোক

সমাস—

ইন্দ্রিয়াখ্যান্ = ইন্দ্রিয়ানি আখ্যা যেষাম্ (বহুব্রীহি) তান্।

ব্যুৎপত্তি—

জেতুম্ = √জি + তুমুন্

প্রতস্থে = প্র-√স্থা + লিট্ এ

৬১ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

সেহে = √সহ্ + লিট্ এ

সমাস—

যৱনীমুখপদ্মানাম্ = মুখানি পদ্মানীৱ (উপমিত কর্মধাৰয়) যৱনীনাং মুখপদ্মানি (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তেষাম্।

অকালজলোদয়ঃ — ন কালঃ (নঞ্ তৎপুৰুষ)। জলদানাম্ উদয়ঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) অকালে জলদোদয়ঃ (সপ্তমী তৎপুৰুষ)।

৬২ নং শ্লোক

বিভক্তি নির্ণয়—

পাশ্চাত্যৈঃ = সহার্থে তৃতীয়া

সমাস—

অশ্বসাধনৈঃ = অশ্বাঃ সাধনানি যেষাম্ (বহুব্রীহি)

শার্ঙ্গকূজিতবিজ্ঞেয়প্রতিযোধে-শাঙ্গানাং কূজিতানি (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)

তৈঃ বিজ্ঞেয়াঃ (তৃতীয়া তৎপুৰুষ) তাদৃশাঃ প্রতিযোধাঃ যস্মিন্ (বহুব্রীহি) তস্মিন্।

৬৩ নং শ্লোক

সমাস—

ভল্লাপবর্জিতৈঃ = ভল্লৈঃ অপবর্জিতানি (তৃতীয়া তৎপুৰুষ) তৈঃ।

৬৪ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

সংৰম্ভত = সম্- √ৰম্ভ + ঘঞ্

সমাস—

প্রণিপাত প্রতীকাৰঃ = প্রণিপাতঃ প্রতীকাৰঃ যস্য (বহুব্রীহি) সঃ।

মহাত্মানাম্— মহান্ আত্মা যেষাং (বহুব্রীহি) তেষাম্। শেষে ষষ্ঠী।

৬৫ নং শ্লোক

বিভক্তি নির্ণয়—

দ্রাক্ষাবলয়ভূমিষু— অধিকৰণে সপ্তমী

সমাস—

আস্তীর্ণাজিনৰত্নাসু = অজিনানাং ৰত্নানি (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)

আস্তীর্ণানি অজিনৰলানি যাসু (বহুব্রীহি) তাসু।

দ্রাক্ষাবলয়ভূমিষু— দ্রাক্ষানাং বলয়ানি (ষষ্ঠীতৎপুৰুষ) তেষাং ভূময়ঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)

তাসু।

৬৬ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

কৌবেৰীম্ = কুবেৰস্য ইয়ম্ ইতি কুবেৰ + অন্ + ঙীপ্

ভাস্বান্ = ভাসঃ অস্য সন্তীতি √ভাস্ + মতুপ্

৬৭ নং শ্লোক

সমাস—

সিন্ধুতীৰবিচেষ্টনৈঃ = সিন্ধোঃ তীৰম্ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)।

তত্র বিচেষ্টনানি (সপ্তমী তৎপুৰুষ) তৈঃ।

লগ্নকুঙ্কুমকেশৰান্ = কুংকুমস্য কেশৰাঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)

লগ্নাঃ কুঙ্কুমকেশৰাঃ যেষু (বহুব্রীহি) তান্।

৬৮ নং শ্লোক

সমাস—

হুনাবৰোধানাম্ = হুণানাম্ অৱৰোধাঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তেষাম্

ব্যক্তবিক্রমম্— ব্যক্তঃ বিক্রমঃ যসৎ তৎ (বহুব্রীহি)।

ব্যুৎপত্তি—

বভূব— √ভূ + লিট্ আ।

৬৯ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

সোঢুম্ঃ — √সহ্ + তুম্ ।

সমাস—

গজালানপৰিক্লিষ্টঃ = গজানাম্ আলানম্ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ), তেন পৰিক্লিষ্টাঃ (তৃতীয়া তৎপুৰুষ) তৈঃ।

৭০ নং শ্লোক

সমাস—

কোসলেশ্বৰম্— কোসলানাং তদ্দেশবাসিনাম্ ঈশ্বৰঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তম্

৭১ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

আৰুৰোহ = আ-√ৰুহ্ + লিট অ, বর্দ্ধয়ন্— √বৃধ + ণিচ্ + শতৃ প্রথমা একবচন।

সমাস—

ধাতুৰেণুভিঃ = ধাতুনাং ৰণবঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তৈঃ, কৰনে তৃতীয়া।

৭২ নং শ্লোক

সমাস—

তুল্যসত্ত্বানাম্— তুল্যং সত্বং যেষাম্ (বহুব্রীহি) তেষাম্।

সৈন্যঘোষে— সৈন্যানাং ঘোষঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তস্মিন্। ভাবে সপ্তমী।

গুহাশয়ানাম্ = গুহাসু শেৰতে ইতি উপপদসমাসে গুহা — √শী + অচ্।

৭৩ নং শ্লোক

সমাস—

কীচকধ্বনিহেতবঃ = কীচকানাং ধ্বনিঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তেষাং হেতবঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)

গংগাশীকৰিনঃ = গংগায়াঃ শীকৰাঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) গংগাশীকৰাঃ সন্তি এষাম্ ইতি গংগাশীকৰ + ইনি।

ব্যুৎপত্তি—

সিষেবিৰে— √সেৱ্ + লিট্ ইৰে

৭৪ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

বিশশ্রমুঃ = বি-√শ্রম্ + লিট উস্, অধ্যাস্য = অধি- √আস্ + ল্যপ্

সমাস—

বাসিতোৎসঙ্গাঃ = বাসিতা উৎসঙ্গাঃ যাসাম্ তাঃ (বহুব্রীহি)।

নিষন্নমৃগনাভিভিঃ = নিষন্নাঃ মৃগাঃ (কর্মবীৰয়) তেষাং নাভয়ঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তৈঃ।

৭৫ নং শ্লোক

সমাস—

সৰলাসক্তমাতঙ্গগ্রৈৱয়স্ফুৰিতত্বিষঃ = সৰলেষু আসক্তাঃ (সপ্তমী তৎপুৰুষ)

তাদৃশাঃ মাতঙ্গা (কর্মধাৰয়) তেষা উগ্রৱয়ানি (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)

তেষু স্ফুৰিতাঃ (সপ্তমী তৎপুৰুষ) তাদৃশাঃ ত্বিষঃ যাসাম্ (বহুব্রীহি) তাঃ।

অস্নেহদীপিকা = অবিদ্যমানঃ স্নেহঃ যাসু (নঞগর্ভ বহুব্রীহি) তাঃ

তাদৃশ্যাঃ দীপিকাঃ (কর্মবীৰয়)।

৭৬ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

শশংসু = √শন্স্ + লিট্ উস্

সমাস—

উৎসৃষ্টনিৱাসেষু = উৎসৃষ্টাঃ নিৱাসাঃ (কর্মবীৰয়) তেষু। অধিকৰণে সপ্তমী।

৭৭ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

অভূত্ = √ভূ + লুঙ্ দ।

পর্বতীয়ৈঃ = পর্বতে ভৱাঃ ইতি পর্বত + ছ।

৭৮ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

গাপয়ামাস— √গৈ + ণিচ্ + লিট্ অ।

কৃত্বা - √কৃ + ক্ত্বাচ্।

৭৯ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

বিজ্ঞাতঃ = বি- √জ্ঞা + ক্ত (কর্মণি)।

বিভক্তি নির্ণয়—

পৰস্পৰেণ = অনুক্তে কর্তৰি তৃতীয়া।

সমাস—

উপায়নপাণিষু = উপায়নানি পাণিষু যেষাম্ (ব্যাধিকৰণ বহুব্রীহি) তেষু।

৮০ নং শ্লোক

ব্যুৎপত্তি—

নিৰ্দেশ্য = নি- √ৱিশ + ণিচ্ + ল্যপ্।

অৱৰুৰোহ = অৱ- √ৰুহ্ + লিট্ অ।

আদধানঃ = আ- √ধা + শানচ্।

সমাস—

যশোৰাশিম্— যশসাং ৰাশিঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ) তম্।

১২.৫ সংক্ষিপ্তৰূপত শ্লোকসমূহৰ বিষয়বস্তু

ৰঘুৱে দিগ্বিজয় কৰি পূব আৰু দক্ষিণ দিশসমূহ জয় কৰাৰ পাছত পশ্চিম দিশলৈ গমন কৰিলে। পশ্চিম দিশ জয় কৰিবলৈ উদ্যত হৈ ৰঘুৰ সৈন্যদলে সহ্যপর্বত আৰু সমুদ্রৰ মধ্যবর্তী তটভূমি আছন্ন কৰি যোৱাত এনে লাগিল যেন পৰশুৰামৰ অস্ত্রচালনাত অপসাৰিত সমুদ্র সহ্য পর্বত সংলগ্ন হৈছে (৫৩ নং শ্লোক)। ৰঘুৰ ভয়তেই কেৰল দেশৰ নাৰীসকলে অলংকাৰ পৰিত্যাগ কৰিলে। কিন্তু ৰঘুৰ বিশাল সৈন্যদলৰ পদাঘাতত উৰি ফুৰা ধুলিসমূহ সেই নাৰীসকলৰ কুন্তলৰাজিত পৰাত তেওঁলোকৰ বাবে প্রসাধনচূর্ণৰ কাম কৰিছিল (৫৪ নং শ্লোক)। মুৰলা নদীৰ ওপৰৰে প্রবাহিত বায়ুত কেতেকী ফুলৰ ৰেনু ৰঘুৰ সৈন্যসকলৰ বর্মত গৈ সংলগ্ন হোৱাত অনায়াসে লাভ কৰা বস্ত্রসুগন্ধিৰ দৰে হৈছিল (৫৫ নং শ্লোক)। ৰঘুৰ সৈন্যদল ইমানেই বিশাল আছিল যে ধাৱমান ঘোঁৰাবিলাকৰ বর্মধ্বনিৰ শব্দই হাবিৰ প্রকাণ্ড তালপাতৰ মর্মৰ ধ্বনিকো চেৰ পেলাইছিল (৫৬ নং শ্লোক)। ৰঘুৰ হাতীসমূহক খেজুৰ গছৰ কাণ্ডত বন্ধা হৈছিল। ভোমোৰাবিলাকে সুগন্ধিত নাগকেশৰে ফুল পৰিত্যাগ কৰি সেই মদস্রাবী হাতীবিলাকৰ গণ্ডস্থলত আহি পৰিছিল (৫৭ নং শ্লোক)। শুনা যায় যে পৰশুৰামৰ অনুৰোধত সাগৰে পৰশুৰামক স্থান দিছিল। কিন্তু সেই সমুদ্রক অনুৰোধ নকৰা সত্ত্বেও পশ্চিমৰ ৰজাসকলৰ ছলেৰে ৰঘুক কৰ প্রদান কৰিলে (৫৯ নং শ্লোক)। সংযমী পুৰুষসকলে যিদৰে ইন্দ্রিয় নামৰ ৰিপুক দমন কৰিবৰ বাবে তত্ত্বজ্ঞানৰ পথত বিচৰণ কৰে, সেইদৰে ৰঘুৱেও পাৰসীকসকলক জয় কৰিবৰ নিমিত্তে স্থলপথেৰে প্রস্থান কৰিলে (৬০ নং শ্লোক)। অকালতে মেঘৰ উদয়ে পদুমফুলৰ ওপৰত পৰা প্রভাতসূর্য্যৰ প্রভা নষ্ট কৰে, সেইদৰে ৰঘুৱেও মৰূনীসকলৰ মুখপদ্মৰ মদ্যপানজনিত ৰক্তিম আভা দূৰ কৰিলে (৬১ নং শ্লোক)। অশ্বাৰোহী পশ্চিমদেশীয় সৈন্যৰ সৈতে ৰঘুৰ তুমুল যুদ্ধ হ'ল। এই যুদ্ধত ইমান ধূলি উৰিছিল যে ধনুৰ শব্দৰ দ্বাৰাহে প্রতিপক্ষৰ যোদ্ধাসকলৰ অৱস্থিতি অনুমান কৰিব পৰা হৈছিল (৬২ নং শ্লোক)। ভল্ল নামৰ শৰৰ আঘাতত

পাৰসীকসকলৰ মুণ্ডসমূহ বিচ্ছিন্ন হৈ সমগ্ৰ ভূমি আচ্ছাদিত হৈছিল। ফলত এনে দৃশ্যমান হৈছিল যেন মৌমাখিভৰা মৌচাকেৰে পৃথিৱী পৰিব্যাপ্ত হৈছে (৬৩ নং শ্লোক)। জীৱিত থকা পাৰসীকসকলে শিৰস্ত্ৰান ত্যাগ কৰি ৰঘুৰ শৰণাপন্ন হৈছিল কিয়নো মহানুভৱসকলৰ ক্ৰোধৰ উপশম প্ৰণিপাতৰ দ্বাৰাহে সম্ভৱ (৬৪ নং শ্লোক)। ৰঘুৰ সৈন্যবিলাকে দ্ৰাক্ষালতা পৰিবেষ্টিত ভূমিত মৃগচৰ্মৰ আসনত বহি মদ্যপান কৰি যুদ্ধশ্ৰম দূৰ কৰিলে (৬৫ নং শ্লোক)।

ইয়াৰ পিছত ৰঘু উত্তৰ দিশলৈ গমন কৰিলে। সূৰ্যই যিদৰে কিৰণজাল বিস্তাৰ কৰি পৃথিৱীৰ ৰস শোষণ কৰিবলৈ উত্তৰায়ণলৈ গমন কৰে, সেইদৰে ৰঘুৱেও নিজৰ শৰজাল নিক্ষেপ কৰি উত্তৰ দেশীয় ৰজাসকলক উৎখাত কৰি উত্তৰ ফাললৈ গমন কৰিলে (৬৬ নং শ্লোক)। ৰঘুৰ ঘোঁৰাবিলাকে সিন্ধুনদীৰ তীৰত আশ্ৰয় লৈ পথশ্ৰম দূৰ কৰিলে আৰু কুংকুমকেশৰ সযুক্ত স্কন্ধদেশ কঁপাব ধৰিলে (৬৭ নং শ্লোক)। উত্তৰ দেশৰ হুন পুৰুষসকলৰ ওপৰত ৰঘুৱে এনেদৰে বিক্ৰম প্ৰকাশ কৰিলে যে তেওঁলোকৰ অন্তঃপুৰবাসিনী ৰমনীসকলে পতিশোকত কৰাঘাত কৰি নিজৰ নিজৰ কপোলদেশ ৰক্তবৰ্ণ কৰি তুলিলে (৬৮ নং শ্লোক)। কম্বোজদেশীয় ৰজাসকলো ৰঘুৰ বীৰ্য্য সহ্য কৰিব নোৱাৰিলে। ৰঘুৰ হাতী বান্ধিৰখা অক্ষোটবৃক্ষসমূহ যিদৰে নত হৈছিল তেনেদৰে কম্বোজৰজাসকলো ৰঘুৰ ওচৰত নতি স্বীকাৰ কৰিছিল (৬৯ নং শ্লোক)। কম্বোজ ৰজাসকলে ৰঘুক উৎকৃষ্ট ঘোঁৰা আৰু সুবৰ্ণ সম্ভাৰ প্ৰদান কৰিলে থিকেই কিন্তু ৰঘুৰ মনত অলপো গৰ্বভাব উৎপন্ন নহ'ল (৭০ নং শ্লোক)। ইয়াৰ পিছত ৰঘুই অশ্বাৰোহী সৈন্যসহ হিমালয় পৰ্বতত আৰোহণ কৰিলে। তাত গৈৰিকাদি ধাতুসমূহ অশ্বখুৰাৰে বিদলিত আৰু আকাশত উত্থিত হোৱাত এনে লাগিল যেন হিমালয় পৰ্বতৰ শৃংগসমূহহে বৃদ্ধি পাইছে (৭১ নং শ্লোক)। তুল্যবলশালী সিংহবিলাকে সৈন্যবিলাকৰ কোলাহল শুনিও ভীত নহ'ল। কেৱল মাত্ৰ ডিঙি ঘূৰাই দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি নিজৰ নিভীকতাই প্ৰকাশ কৰিলে (৭২ নং শ্লোক)। ভূৰ্জপত্ৰত মৰ্মৰধ্বনি আৰু বংশবিশেষত বীণাৰ নিচিনা মধুৰ শব্দ সৃষ্টি কৰি গংগাৰ জলকনা সঞ্চাৰিত কৰি সমীৰণে হিমালয় পথত ৰঘুক সেৱা কৰিব ধৰিলে (৭৩ নং শ্লোক)। সৈন্যবিলাকে নমেৰুগছৰ ছাঁত মৃগসমূহৰ অৱস্থানৰ বাবে সুবাসিত শিলাতলত বহি বিশ্ৰাম কৰিলে (৭৪ নং শ্লোক)। ঔষধিবিলাকে, নিশাৰভাগত দেবদাৰু গছত বন্ধা হাতীৰ ডিঙিৰ বান্ধোনত জ্যোতি প্ৰতিফলিত কৰি তৈলহীন ভাবেই সেনানায়ক ৰঘুৰ প্ৰদীপৰ কাৰ্য্য কৰিলে (৭৫ নং শ্লোক)। ৰঘুৱে যি স্থানৰ পৰাই শিবিৰ তুলি লৈ যায়। সেই ঠাইত দেবদাৰু গছত হাতীবিলাকৰ কণ্ঠৰজ্জুৰ ঘৰ্ষণ চিহ্ন দেখি, কিৰাতবিলাকে হাতীবিলাকৰ উচ্চতা অনুমান কৰিব পাৰিছিল (৭৬ নং শ্লোক)। পৰ্বতবাসী উৎসৱ-সংকেতাদি সপ্তগনৰ সৈতে সেই ঠাইত ৰঘুৰ তুমুল যুদ্ধ হ'ল। সেই যুদ্ধত নাৰাচ, ভিন্দিপাল প্ৰভৃতি অস্ত্ৰ আৰু শিলাখণ্ডসমূহৰ পৰস্পৰ সংঘৰ্ষত অগ্নি প্ৰজ্জ্বলিত হৈ ভয়ানক যুদ্ধ হ'ল (৭৭ নং শ্লোক)। শৰৰ দ্বাৰা উৎসৱ-সংকেতসকলক নিৰুৎসৱ কৰি অৰ্থাৎ পৰাজিত কৰি, কিন্নৰসকলক বাহুবলেৰে জয়গানত নিয়োজিত কৰিলে (৭৮ নং শ্লোক)। পাৰ্বত্য ৰজাসকলে উপঢৌকন লৈ ৰঘুৰ ওচৰত উপস্থিত হ'ল। মহাৰাজ ৰঘুই হিমালয়ৰ কিমান ঐশ্বৰ্য্য বুজিব পাৰিলে আৰু হিমালয়েও ৰঘুৰ পৰাক্ৰম জানিব পাৰিলে (৭৯ নং শ্লোক)। তেওঁ হিমালয়ত নিজৰ অক্ষয়কীৰ্তি স্থাপন কৰিলে। ৰাৱন উত্তোলিত কৈলাস পৰ্বতৰ লজ্জা উৎপাদন কৰিয়েই যেন তেওঁ অৱতৰণ কৰিলে (৮০ নং শ্লোক)।

১২.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- 'ৰঘুবংশম্' মহাকাব্যৰ চতুর্থসর্গৰ বিষয়বস্তুৰ একাংশ জানিব পাৰিলে।
- শ্লোকসমূহৰ মাজেৰে বিভিন্ন দিশৰ দেশসমূহৰ প্ৰাচীন অৱস্থিতিৰ বিষয়েও আপুনি অবগত হ'ল।
- বিভিন্ন অধিবাসীসকলৰ লগতো পৰিচিত হ'ল।
- নির্দিষ্ট শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠৰ লগতে শব্দার্থ আৰু অসমীয়া অনুবাদো জানিলে।
- শ্লোকসমূহৰ সাধাৰণ আলোচনাও পঢ়িবলৈ পালে।
- অধ্যায়টিত থকা পাঠ্যাংশত ব্যৱহাৰ হোৱা কিছুমান কঠিন সংস্কৃত পদৰ ব্যাকৰণগত টোকাও আপুনি জানিলে।

১২.৭ অধিক জানিবলৈ

১) কালে, এম্ আৰ্, *ৰঘুবংশম্ অব্ কালিদাস* (১-৫) (সম্পাদিত), দিল্লী ঃ মতিলাল বানাৰসীদাস।

২) *সংস্কৃত সাহিত্য সম্ভাৰ* (Vol-X), ১৯৮১, নবপত্ৰ প্ৰকাশন।

৩) নন্দৰগিকাৰ, গোপাল ৰঘুনাথ, ১৯৮২, *ৰঘুবংশম্ অব কালিদাস* (সম্পাদিত), দিল্লী ঃ মতিলাল বানাৰসীদাস।

১২.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ নর্মদা।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সহ্য পর্বত।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ উত্তৰ দিশ।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ আফগানিস্তানৰ উত্তৰাংশ।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ এটি পার্বত্য জাতি।

১২.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ উৎসৱ সংকেত মানে কি?

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ 'কেৰল'ৰ বিষয়ে এটি চমুটোকা লিখক।

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ তলত দিয়া শব্দবোৰৰ ব্যাকৰণগত টোকা লিখক।

অভ্যভূয়ৎ, শিলীমুখাঃ, ভল্লাপবর্জিতৈঃ, সংৰম্ভঃ, আৰুৰোদ, বাসিতোৎসঙ্গা, আদধানঃ।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ৰঘুৰ পশ্চিম দিশ অভিযানৰ বিষয়ে এটা টোকা লিখক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ৰঘুৰ উত্তৰ দিশ যাত্ৰাৰ বিষয়ে এটি বিৱৰণ দাঙি ধৰক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১৩ ঃ কিৰাতার্জুনীয়ম্— সাধাৰণ আলোচনা

অধ্যায় গাঁথনি

১৩.১ উদ্দেশ্য
১৩.২ পৰিচয়
১৩.৩ 'কিৰাতার্জুনীয়ম্' মহাকাব্যৰ চমু পৰিচয়
১৩.৪ শিৰোনামৰ তাৎপর্য্য
১৩.৫ কিৰাতার্জুনীয়ম্ মহাকাব্যৰ সর্গসমূহৰ সাৰাংশ
১৩.৬ মহাকবি ভাৰবিৰ পৰিচয়
১৩.৬.১ ভাৰবিৰ সময়
১৩.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৩.৮ অধিক জানিবলৈ
১৩.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১৩.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

১৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- কিৰাতার্জুনীয়ম্ মহাকাব্যৰ বিষয়ে এটি চমু আভাস লাভ কৰিব পাৰিব।
- মহাকবি ভাৰৱিৰ বিষয়ে সম্যক জ্ঞান লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।
- কিৰাতার্জুনীয়ম্ মহাকাব্যৰ প্রতিটো সর্গৰ বিষয়বস্তুৰ সাৰাংশ আয়ত্ব কৰিব পাৰিব।

১৩.২ পৰিচয়

আপুনি ইতিমধ্যে সংস্কৃত নাটকৰ লগত পৰিচিত হৈছে। এতিয়া আপুনি মহাকাব্যৰ বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰিব। এই অধ্যায়টিত ভাৰৱি ৰচিত 'কিৰাতার্জুনীয়ম্' মহাকাব্যৰ এটি সাধাৰণ আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। এই অধ্যায়টিৰ জৰিয়তে আপুনি কিৰাতার্জুনীয়ম্ মহাকাব্যৰ উৎস, বিষয়বস্তু, শিৰোনামৰ তাৎপর্য্য আদিৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব। ইয়াৰ উপৰিও মহাকবি ভাৰবিৰ বিষয়েও অৱগত হ'ব।

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি "কিৰাতার্জুনীয়ম্" মহাকাব্যৰ প্রতিটো **সর্গ**ৰ বিষয়বস্তুৰ লগতো পৰিচিত হ'ব পাৰিব।

সর্গ-মহাকাব্যৰ বিভিন্ন অধ্যায়সমূহক সর্গ বোলা হয়।

১৩.৩ কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্ মহাকাব্যৰ চমু পৰিচয়

'কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্'-ৰ ৰচক হৈছে মহাকবি ভাৰবি। ই এখন মহাকাব্য। সংস্কৃত সাহিত্যৰ **পঞ্চমহাকাব্য**ৰ ভিতৰত অন্যতম হৈছে কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্। ইয়াৰ কাহিনীভাগ মহাভাৰতৰ "বনপৰ্ব"ৰ পৰা লোৱা হৈছে। ইয়াত ১৮ টা সৰ্গ আছে। এই কাব্যৰ প্ৰধান ৰস হৈছে 'বীৰ'। বনবাস কালত পাণ্ডৱসকলে কিছুদিন দ্বৈতবনত বাস কৰিছিল। সেই সময়তে ঋষি ব্যাসদেৱ আহি তাত উপস্থিত হয়। তেওঁ তৃতীয় পাণ্ডৱ অৰ্জুনক ভগৱান শিৱৰ পৰা অস্ত্ৰলাভ কৰাৰ বাবে **ইন্দ্ৰকীল** নামৰ পৰ্বতত তপস্যা কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিয়ে। ব্যাসদেৱৰ নিৰ্দেশ অনুসৰি অৰ্জুনে, ইন্দ্ৰকীল পৰ্বতলৈ গৈ কঠোৰ তপস্যা কৰে। অৰ্জুনৰ কঠোৰ তপস্যা দেখি ভীত হৈ দেৱতাসকল ভগৱান শিৱৰ শৰণাপন্ন হয়। দেৱতাসকলৰ প্ৰাৰ্থনা শুনি শিৱই এজন কিৰাত বা চিকাৰীৰ বেশ ধাৰণ কৰি অৰ্জুনৰ ওচৰত উপস্থিত হয়। তেওঁৰ লগত পাৰ্বতীও যায়। তাতে এটি গাহৰি বা বৰাহক তীৰবিদ্ধ কৰাক লৈ শিৱ আৰু অৰ্জুনৰ মাজত মতানৈক্য হয়। শেষত দুয়োজনৰ মাজত যুদ্ধ আৰম্ভ হয়। যুদ্ধত অৰ্জুনৰ বীৰত্বত সন্তুষ্ট হৈ কিৰাতৰূপী শিৱই তেওঁক পাশুপাত অস্ত্ৰ প্ৰদান কৰে। এয়ে "কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্" মহাকাব্যৰ বিষয়বস্তুৰ থুলমূল পৰিচয়।

পঞ্চ মহাকাব্যঃ - কালিদাস ৰচিত ৰঘুবংশম্ আৰু কুমাৰ সম্ভৱম্, ভাৰবি ৰচিত কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্, মাঘ ৰচিত শিশুপালবধম্ আৰু শ্ৰীহৰ্ষ ৰচিত নৈষধচৰিতম্।

ইন্দ্ৰকীলঃ - হিমালয় পৰ্বতৰাশিৰ মাজত অৱস্থিত এখন পৰ্বত।

১৩.৪ শিৰোনামৰ তাৎপর্য্য

গ্ৰন্থ এখনৰ 'শিৰোনাম' বিষয়বস্তুৰ লগত সংগতি থকা হ'ব লাগে। সেই অনুসৰি মহাকবি ভাৰবিয়েও উক্ত গ্ৰন্থত "কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্" এই বিশেষ শিৰোনাম ব্যৱহাৰ কৰিছে।

"কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্" গ্ৰন্থৰ নামটো এনেদৰে বিশ্লেষণ কৰিব পৰা যায়—

কিৰাতশ্চ অৰ্জুনশ্চ ইতি কিৰাতাৰ্জুনৌ (দ্বন্দ্ব সমাস)। তৌ অধিকৃত্য কৃতং কাব্যম্ ইতি বাক্যে কিৰাতাৰ্জুন + ছ (ঈয়) = কিৰাতাৰ্জু নীয়ম্। অৰ্থাৎ কিৰাত আৰু অৰ্জুনৰ কাহিনী সম্বলিত গ্ৰন্থখনৰ নামেই "কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্"।

এই বাক্যত অৰ্জুনক ধীৰোদাত্ত নায়ক ৰূপে আৰু কিৰাতবেশী শিৱক প্ৰতিনায়ক ৰূপে চিত্ৰিত কৰা হৈছে। বিভিন্ন ঘটনাৰ মাজেৰে কাব্যৰ কাহিনীভাগে অগ্ৰগতি লাভ কৰিছে। কাব্যৰ পৰিসমাপ্তি ঘটিছে অৰ্জুনৰ লগত শিৱৰ বিবাদ আৰু যুদ্ধৰে। যুদ্ধত অৰ্জুনৰ বীৰত্ব দেখি শিৱই নিজৰ প্ৰকৃত ৰূপ দেখুৱায়। শেষত অৰ্জুনে ভগৱানৰ পৰা অভীষ্ট দিব্য পাশুপাত অস্ত্ৰ লাভ কৰে। গতিকে কাব্যৰ মূল ঘটনাৰ লগত গভীৰ সম্বন্ধ থকা বাবে উক্ত শিৰোনাম যথার্থ আৰু সফল বুলি ক'ব পৰা যায়।

জানি থোৱা ভাল

- সংস্কৃত সাহিত্যত নায়কক চাৰিভাগত ভগোৱা হৈছে। যেনে, ধীৰোদাত্ত, ধীৰোদ্ধত, ধীৰললিত আৰু ধীৰ প্ৰশান্ত। ধীৰোদাত্ত নায়ক হৈছে অৰ্জুন। এই নায়কৰ লক্ষণ হৈছে - আত্মশ্লাঘাহীন, ক্ষমাশীল,

অতি গম্ভীৰ, সুখ-দুখত অভিভূত নোহোৱা, স্বভাৱতে ধীৰ, স্বাভিমানী অথচ বিনয়ী, দৃঢ় সংকল্পযুক্ত। (সাহিত্য দর্শন, তৃতীয় পৰিচ্ছেদ)

- এখন কাব্যৰ আত্মা হৈছে ৰস। ৰস অবিহনে কোনো ৰচনাই কাব্য হোৱাৰ যোগ্যতা অর্জন নকৰে। এই ৰস ন প্ৰকাৰৰ। যেনে = শৃঙ্গাৰ, হাস্য, কৰুণ, ৰৌদ্ৰ, বীৰ, ভয়ানক, বীভৎস, অদ্ভুত আৰু শান্ত।
- **মহাকাব্য** = বিশ্বনাথ কবিৰাজে তেওঁৰ "সাহিত্য দর্পন" নামৰ গ্ৰন্থত মহাকাব্যৰ লক্ষণসমূহ এনেদৰে বাখ্যা কৰিছে - যি পদ্যকাব্য বিভিন্ন সর্গত বিভক্ত হৈ ৰচিত হয়, সেয়ে মহাকাব্য। এই মহাকাব্যত এজন নায়কৰ চৰিত্ৰ বর্ণনা কৰা হয়। সেই নায়কজন ধীৰোদাত্ত প্ৰকৃতিৰ কোনো দেৱতা বা কোনো অভিজাত বংশত ওপজা ক্ষত্ৰিয় হ'ব লাগে। মহাকাব্যত শৃংগাৰ, বীৰ আৰু শান্ত এই তিনিবিধ ৰসৰ যিকোনো এটা ৰস প্ৰধান ৰস ৰূপে থাকিব লাগে। অৱশ্যে তাৰ লগতে অন্যান্য ৰসসমূহো থকাটো বাঞ্ছনীয়। কোনো ঐতিহাসিক ঘটনা নাইবা কোনো মহাপুৰুষৰ বিষয়ে লোক প্ৰসিদ্ধ ঘটনা বর্ণনাৰ বিষয় হ'ব লাগে। ইয়াৰ সর্গৰ সংখ্যা আঠোটাতকৈ বেছি হ'ব লাগে। সর্গবোৰ বেছি চুটি বা দীঘল হ'ব নালাগে। এখন মহাকাব্যৰ নাম কবিৰ নাম অনুসৰি, বর্ণনা কৰা ঘটনাৰ ইতিবৃত্ত অনুসৰি, নায়কৰ নাম অনুসৰি অথবা কোনো বিষয়ৰ নাম অনুসৰি ৰাখিব লাগে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ 'কিৰাতার্জুনীয়ম্' মহাকাব্যৰ ৰচয়িতা কোন?

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ 'কিৰাতার্জুনীয়ম্' মহাকাব্যৰ কাহিনীভাগৰ উৎস কি?

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ 'কিৰাতার্জুনীয়ম্' মহাকাব্যত কেইটা সর্গ আছে?

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ কিৰাতার্জুনীয়ম্ৰ প্ৰধান ৰস কি?

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ 'কিৰাতার্জুনীয়ম্' মহাকাব্যৰ নায়ক কোন?

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ কিৰাতার্জুনীয়ম্ এখন ..... । (খালী ঠাই পূৰ কৰক)

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ 'পঞ্চমহাকাব্য' বুলিলে কি বুজে?

.....

১৩.৫ কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্ মহাকাব্যৰ সৰ্গসমূহৰ সাৰাংশ

" কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্"-ত সৰ্বমুঠ ১৮ টা সৰ্গ আছে। এতিয়া আপুনি প্ৰতিটো সৰ্গৰ বিষয়বস্তুৰ সাৰাংশ পঢ়িবলৈ পাব। সৰ্গসমূহৰ সাৰাংশ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল

১ ম সৰ্গ ঃ- প্ৰথম সৰ্গৰ সাৰাংশ এনে ধৰণৰ - যুধিষ্ঠিৰে দুৰ্যোধনৰ ৰাজ্য শাসন প্ৰণালীৰ বিষয়ে জানিবলৈ এজন বনেচৰক দূত ৰূপে হস্তিনাপুৰলৈ পঠাইছিল। দূতৰূপে নিয়োজিত বনেচৰে দ্বৈতবনলৈ উভতি আহি দুৰ্যোধনৰ ৰাজ্যশাসন সম্পৰ্কীয় সকলো কথা যুধিষ্ঠিৰক জনালেহি। সকলোবোৰ কথা শুনিও যুধিষ্ঠিৰক নিৰুৎসাহ দেখি দ্ৰৌপদী ক্ৰোধিত হৈ পৰে। যুধিষ্ঠিৰক যুদ্ধৰ বাবে প্ৰস্তুত হ'বলৈ পৰামৰ্শ দি দৌপদীয়ে অগ্নিগৰ্ভ বাণীৰে তেওঁক উৎসাহিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।

২ য় সৰ্গঃ- দ্বিতীয় পাণ্ডৱ ভীমে পত্নী দৌপদীৰ কথা সমৰ্থন কৰে। কিন্তু যুধিষ্ঠিৰে সকলোকে ধৈৰ্য্য আৰু সহনশীল হ'বলৈ নিৰ্দেশ দিয়ে। এনে সময়তে ঋষি ব্যাসদেৱ সেই স্থানত উপস্থিত হয়।

৩ য় সৰ্গঃ- ব্যাসদেৱে অৰ্জুনক মহাবিদ্যা দান কৰে। লগতে শক্তি আৰু অস্ত্ৰ লাভৰ বাবে তেওঁ অৰ্জুনক ইন্দ্ৰকীল পৰ্বতলৈ গৈ শিৱৰ তপস্যা কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিয়ে।

৪র্থ সৰ্গঃ- অৰ্জুনে ইন্দ্ৰকীল পৰ্বতলৈ তপস্যা কৰিবৰ বাবে যাত্ৰা কৰে। যাত্ৰাপথত তেওঁ শৰৎকালৰ শোভা দৰ্শন কৰে। ভাৰৱিৰ বৰ্ণনাত শৰৎকালৰ শোভা অনন্য সুন্দৰ হৈ উঠিছে এই সৰ্গত।

৫ ম সৰ্গঃ- অৰ্জুনৰ ইন্দ্ৰকীল পৰ্বতলৈ আগমন এই সৰ্গৰ মূল বিষয়বস্তু। তাতে তেওঁ **যক্ষ**ৰ উপদেশ লাভ কৰে। লগতে তেওঁ হিমালয় পৰ্বতমালাৰ শোভা দৰ্শন কৰে।

৬ ষ্ঠ সৰ্গঃ- অৰ্জুনে তপস্যা আৰম্ভ কৰে। তেওঁৰ কঠোৰ তপস্যাত গুহ্যকসকল ভীত হৈ পৰে। তেওঁলোকে অৰ্জুনৰ তপস্যা ভঙ্গৰ বাবে ইন্দ্ৰক অনুৰোধ কৰে। সেই অনুৰোধ ৰক্ষা কৰি ইন্দ্ৰই অপ্সৰাসকলক অৰ্জুনৰ তপস্যা ভাঙিবলৈ পঠায়।

৭ ম সৰ্গঃ- ইন্দ্ৰৰ আদেশ ৰক্ষা কৰি অপ্সৰাসকলে ইন্দ্ৰকীল পৰ্বতলৈ যাত্ৰা আৰম্ভ কৰে। অপ্সৰাসকলৰ ৰক্ষণাবেক্ষণৰ কাৰণে ইন্দ্ৰই বহুতো হাতী, ঘোৰাৰ লগতে ভৃত্যসকলকো পঠিয়ায়। ইন্দ্ৰৰ ৰাজ্যৰ পৰা ইন্দ্ৰকীল পৰ্বত পৰ্যন্ত অপ্সৰাসকলে কৰা যাত্ৰাৰ মনোৰম বৰ্ণনা এই সৰ্গত পোৱা যায়।

৮ ম সৰ্গঃ- ইন্দ্ৰকীল পৰ্বতত অপ্সৰাসকলৰ বনত বিহাৰ বা বিচৰণ আৰু জলকেলি বা জলক্ৰীড়াৰ কথা ইয়াত সুন্দৰকৈ বৰ্ণনা কৰা হৈছে।

৯ ম সৰ্গঃ- সূৰ্য্যাস্তৰ মনোমুগ্ধকৰ বৰ্ণনাৰে আৰম্ভ হৈছে এই সৰ্গ। লগতে বৰ্ণনা কৰা হৈছে চক্ৰবাক চৰাইৰ বিৰহবিধুৰ অৱস্থা। নিশা গভীৰ হৈ অহাৰ লগে লগে অপ্সৰাসকলে মদিৰাপান কৰিবলৈ

যক্ষ ঃ অৰ্ধ দেৱতা, অৰ্ধ মানৱ। কুবেৰৰ ধন ৰখীয়াৰূপে কাম কৰে।

ধৰে আৰু কামক্রীড়াত মত্ত হয়। বৈতালিকসকলে কৰা স্তুতিগীতেৰে মুখৰিত হোৱা প্রভাত বর্ণনাৰে এই সর্গ শেষ কৰা হৈছে।

১০ ম সর্গঃ- অপ্সৰাসকলে বিভিন্ন উপায়েৰে অর্জুনৰ কঠোৰ তপস্যা ভঙ্গ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। কিন্তু তেওঁলোকৰ সকলো চেষ্টা ব্যর্থ হয়। ফলত অপ্সৰাসকলে সেই স্থানৰ পৰা প্রস্থান কৰে।

১১ শ সর্গ ঃ- ইয়াৰ পিছত ইন্দ্রই এজন মুনিৰ বেশ ধাৰণ কৰি অর্জুনৰ ওচৰলৈ আহে। অর্জুনক আর্শীবাদ দি ভগৱান শিৱৰ তপস্যা কৰিবলৈ উপদেশ দিয়ে।

১২ শ সর্গঃ- অর্জুনৰ কঠোৰ তপস্যা দেখি ঋষিমুনিসকল ভীত হৈ পৰে। তেওঁলোকে শিৱক আৰাধনা কৰিবলৈ ধৰে। তেতিয়া শিৱই তেওঁলোকক আশ্বাস দিয়ে যে তেওঁ কিৰাত বা চিকাৰীৰ বেশ ধাৰণ কৰি অর্জুনৰ লগত যুদ্ধ কৰিব।

১৩ শ সর্গঃ- শিৱই কিৰাতৰ বেশ ধাৰণ কৰি অর্জুনৰ ওচৰলৈ যায়। তাতে অর্জুনৰ ফালে দৌৰি যোৱা এটা বৰাহ বা গাহৰিক অর্জুন আৰু কিৰাতৰূপী শিৱই একে সময়তে শৰবিদ্ধ কৰে। বৰাহটোৰ মৃত্যু হয়। অর্জুনে তেওঁৰ বান বৰাহটোৰ শৰীৰৰ পৰা উলিয়াবলৈ লয়। সেই সময়তে কিৰাতৰূপী শিৱ আহি সেই স্থানত উপস্থিত হয় আৰু অর্জুনক ভৎর্সনা কৰে। কিৰাতৰ মতে তেওঁহে প্রথমে শৰবিদ্ধ কৰি বৰাহটো বধ কৰে।

১৪ শ সর্গঃ- কিৰাতৰূপী শিৱৰ লগত বহু কিৰাতসৈন্যও সেই স্থানলৈ আহে। অর্জুনৰ লগত সেই সৈন্যসকলৰ যুদ্ধ হয়। যুদ্ধত কিৰাত সৈন্য পৰাজিত হয়।

১৫ শ সর্গঃ- অর্জুনৰ বীৰত্বৰ আগত তিষ্ঠিব নোৱাৰি পলায়ন কৰা সৈন্যসকলক কার্তিকেয়ই পুনৰ বুজাই বঢ়াই ৰণভূমিলৈ ওভতাই আনে। পিছত ভগৱান শিৱ আৰু অর্জুনৰ প্রচণ্ড বাণযুদ্ধ হয়।

১৬ শ সর্গঃ- কিৰাতৰূপী শিৱ আৰু অর্জুনৰ মাজত যুদ্ধ হয়। যুদ্ধত দুয়োজনে দিব্যঅস্ত্র প্রয়োগ কৰিবলৈ ধৰে, এইবাৰ কিৰাতৰ হাতত অর্জুন পৰাস্ত হয়।

১৭ শ কার্যঃ- অস্ত্রৰে ব্যর্থ হৈ অর্জুনে শিল, গছৰ গুৰি আদিৰে কিৰাতৰূপী শিৱৰ লগত যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰে। কিন্তু সেইবাৰো তেওঁ ব্যর্থ হয়।

১৮ শ সর্গঃ- এইবাৰ কিৰাত আৰু অর্জুনৰ মাজত মল্লযুদ্ধ আৰম্ভ হয়। যুঁজৰ মাজত এবাৰ কিৰাতে ওপৰলৈ জপিয়ায়। সেই মূহুর্ততে অর্জুনে তেওঁৰ ভৰিত ধৰে। তেতিয়া কিৰাতে তেওঁৰ প্রকৃত ৰূপ প্রকাশ কৰে। অর্জুনৰ বীৰত্বত ভগৱান শিৱ অতিশয় সন্তুষ্ট হয়। শিৱই তেওঁক দিব্য "পাশুপাত অস্ত্র" প্রদান কৰাৰ লগতে ধনুর্বেদো প্রদান কৰে। অন্যান্য দেৱতাসকলেও অর্জুনক বিভিন্ন দিব্যঅস্ত্র প্রদান কৰে। অস্ত্রসমূহ লাভ কৰি অর্জুন যুধিষ্ঠিৰৰ ওচৰলৈ উভতি যায়।

এইখিনিতে "কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্" মহাকাব্যৰ সমাপ্তি ঘটে।

১৩.৬ মহাকবি ভাৰবিৰ পৰিচয়

"কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্" মহাকাব্যৰ ৰচক হৈছে মহাকবি ভাৰবি। ভাৰবিয়ে তেওঁৰ ৰচনাত তেওঁৰ ব্যক্তিগত জীৱন সম্বন্ধে কোনো কথাই উল্লেখ কৰি যোৱা নাই । বিভিন্ন উৎসৰ পৰাহে ভাৰবি সম্বন্ধে তথ্য জানিব পৰা যায়। দণ্ডী বিৰচিত "অবন্তিসুন্দৰী কথা" আৰু "অবন্তিসুন্দৰী কথাসাৰ" নামৰ দুখন গ্ৰন্থত ভাৰবিৰ বিষয়ে সামান্য তথ্য পোৱা যায়। এই দুখন গ্ৰন্থৰ মাধ্যমেৰে জনা যায় যে ভাৰবিৰ আন এটা নাম আছিল দামোদৰ। তেওঁৰ পিতৃৰ নাম আছিল নাৰায়ন স্বামী। তেওঁলোকৰ গোত্ৰ আছিল কৌশিক। ভাৰবিৰ পূৰ্বপুৰুষসকলে উত্তৰ-পশ্চিম ভাৰতৰ আনন্দপুৰ নামে ঠাইত বাস কৰিছিল। পিছত কোনো সময়ত তেওঁলোক দক্ষিণ ভাৰতলৈ গৈ বসবাস কৰিবলৈ ধৰিলে। ভাৰবিৰ বিষয়ে চমু পৰিচয় এইখিনিয়েই পোৱা যায়।

১৩.৬.১ ভাৰবিৰ সময়

ভাৰবিয়ে তেওঁৰ লিখনিত নিজৰ বিষয়ে কোনো কথা উল্লেখ কৰি যোৱা নাই। অৱশ্যে কিছুমান তথ্যৰ পৰা তেওঁৰ সৰ্বজন স্বীকৃত সময় নিৰ্ণয় কৰাটো সম্ভৱ হৈছে। ইয়াৰ ভিতৰত এটি প্ৰধান প্ৰমাণ হ'ল দক্ষিণ ভাৰতৰ আইহোল শিলালিপি। এই শিলালিপিৰ লেখক হৈছে ৰবিকীৰ্তি। ৰজা দ্বিতীয় পুলকেশীৰ আশ্ৰিত কবি আছিল এই ৰবিকীৰ্তি। দ্বিতীয় পুলকেশীৰ সময় ৬৪২ খৃষ্টাব্দৰ ওচৰা ওচৰি। এই আইহোল শিলালিপিত ভাৰবিৰ উল্লেখ আছে। গতিকে ভাৰবিৰ সময় ৰজা দ্বিতীয় পুলকেশীৰ আগতে হ'ব লাগিব। ইয়াৰ উপৰিও দক্ষিণ ভাৰতৰ মান্যপুৰ নামৰ নগৰত ৬৯৮ শকাব্দত লিখা এখন দানপত্ৰত 'কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্' গ্ৰন্থৰ উল্লেখ আছে। আনহাতেদি পাণিনিৰ বিখ্যাত "অষ্টাধ্যায়ী" গ্ৰন্থৰ টীকাকাৰ জয়াদিত্য বামনে তেওঁৰ "কাশিকাবৃত্তি" ত ভাৰবিৰ নাম উল্লেখ কৰি গৈছে। এই সকলোবোৰ তথ্যৰ ভিত্তিত ভাৰবিৰ সময় ৬০০ খৃষ্টাব্দৰ সমসাময়িক বুলি ক'ব পাৰি। পাশ্চাত্য সমালোচক কীথৰ মতে ভাৰবিৰ সময় ৫০০ - ৫০০ খৃষ্টাব্দৰ ভিতৰত।

জানি থোৱা ভাল

- আইহোল শিলালিপিত ভাৰবিক মহাকবি কালিদাসৰ লগত সমভাবে প্ৰতিষ্ঠিত কৰিছে। তাত লিখা আছে— "স বিজয়তাং ৰবিকীৰ্তিঃ কবিতাশ্ৰিত কালিদাস ভাৰবিকীৰ্তিঃ।।"
- **ধনুৰ্বেদ** = চাৰি উপবেদৰ এক বেদ। চাৰিখন বেদ হৈছে - ঋক্‌বেদ, যজুৰ্বেদ, সামবেদ আৰু অথৰ্ববেদ। এই চাৰিবেদৰ চাৰিখন উপবেদ হৈছে যথাক্ৰমে আয়ুৰ্বেদ, ধনুৰ্বেদ, গান্ধৰ্ববেদ আৰু স্থাপত্যশস্ত্ৰ বেদ।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৮ ঃ ভাৰবিৰ পিতৃৰ নাম কি আছিল?

.....

প্রশ্ন নং ৯ ঃ ভাৰবিৰ অন্য এটা নাম কি?

.....

প্রশ্ন নং ১০ ঃ দণ্ডী ৰচিত এখন গ্রন্থৰ নাম লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ১১ ঃ আইহোল শিলালিপিৰ লিখক কোন আছিল?

.....

প্রশ্ন নং ১২ ঃ পাণিনি বিৰচিত গ্রন্থখনৰ নাম কি?

.....

১৩.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি জানিব পাৰিলে যে—

- ভাৰবি বিৰচিত "কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্" এখন মহাকাব্য।
- সংস্কৃত সাহিত্যত পঞ্চমহাকাব্যৰ ভিতৰত ই অন্যতম।
- ইয়াত ১৮ টা সর্গ আছে। ইয়াৰ প্রধান নায়ক হৈছে অর্জুন।
- বীৰৰস ইয়াৰ মুখ্য ৰস।
- কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্ৰ মূল কাহিনীভাগ মহাভাৰতৰ বনপর্বৰ পৰা লোৱা হৈছে।
- এই কাব্যৰ ৰচক ভাৰবিৰ বিষয়েও জানিব পাৰিলে।
- "কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্"ৰ প্রতিটো সর্গৰ সাৰাংশও অধ্যয়ন কৰিলে।

১৩.৮ অধিক জানিবলৈ

১) বন্দোপাধ্যায়, শ্রীঅশোক কুমাৰ, *মহাকবি ভাৰবি ৰচিত কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্*, প্রথম সর্গ, কলিকতা ঃ সংস্কৃত পুস্তক ভাণ্ডাৰ।

২) Sastri, Prof. Ashoknath, 1996, *Bharavi's Kiratarjuniyam*, Canto I, Calcutta : Modern Book Agency Pvt. Ltd.

৩) *Kiratarjuniyam of Bharavi*; 1968, Varanasi : The Chowkhamba Sanskrit Series Office.

৪) শৰ্মা, ড° থানেশ্বৰ, ১৯৯৫, *সংস্কৃত সাহিত্যৰ ইতিবৃত্ত*, গুৱাহাটী, চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

১৩.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভাৰবি।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মহাভাৰতৰ বনপৰ্ব।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ১৮টা।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ বীৰৰস।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অৰ্জুন।

৬নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মহাকাব্য।

৭নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কুমাৰ সম্ভৱম্, ৰঘুবংশম্, কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্, শিশুপালবধম্ আৰু নৈষধচৰিতম্— এই কেইখন মহাকাব্যক একেলগে "পঞ্চমহাকাব্য" বোলা হয়।

৮নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ নাৰায়ন স্বামী।

৯নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দামোদৰ।

১০নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অৱন্তিসুন্দৰী কথা।

১১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰবিকীৰ্তি।

১২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অষ্টাধ্যায়ী।

১৩.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ চমুটোকা লিখক— পঞ্চমহাকাব্য, মহাকাব্য, ধনুৰ্বেদ

(খ) চুটি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ "কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্" মহাকাব্যৰ এটি চমু বিৱৰণ দাঙি ধৰক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ "কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্" মহাকাব্যৰ শিৰোনাম যথাৰ্থ হৈছেনে? চমুকৈ লিখক।

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ মহাকবি ভাৰবিৰ এটি চমু পৰিচয় লিখক।

(গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্ মহাকাব্যৰ সৰ্গসমূহৰ সাৰাংশ লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১৪ ঃ কিৰাতার্জুনীয়ম্— প্ৰথম সৰ্গ (শ্লোক ১-২৫)

অধ্যায় গাঁথনি

১৪.১ উদ্দেশ্য
১৪.২ পৰিচয়
১৪.৩ প্ৰথম সৰ্গৰ (১-২৫) - শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ
১৪.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ
১৪.৩.২ সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ শব্দাৰ্থ
১৪.৩.৩ সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ
১৪.৪ ব্যাকৰণগত টোকা
১৪.৫ বনেচৰৰ উক্তিৰ সাৰাংশ
১৪.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৪.৭ অধিক জানিবলৈ
১৪.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
১৪.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- "কিৰাতার্জুনীয়ম্" মহাকাব্যৰ প্ৰথম সৰ্গৰ বিষয়বস্তু জানিব পাৰিব
- প্ৰথম সৰ্গৰ শ্লোকসমূহৰ (১-২৫) সংস্কৃত পাঠ (শব্দাৰ্থ আৰু অসমীয়া অনুবাদ সহ) অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব
- শ্লোকসমূহত থকা মহত্বপূৰ্ণ শব্দবোৰৰ ব্যাকৰণত বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব
- বনেচৰৰ বক্তব্যৰ আলোচনা কৰিব পাৰিব।

১৪.২ পৰিচয়

আপুনি ইতিমধ্যে সংস্কৃত সাহিত্যৰ নাটক, ব্যাকৰণ আদিৰ সৈতে পৰিচিত হৈছে। এতিয়া এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি সংস্কৃত সাহিত্যৰ এখন বিখ্যাত মহাকাব্য "কিৰাতার্জুনীয়ম্" ৰ লগত পৰিচিত হ'ব। এই "কিৰাতার্জুনীয়ম্" মহাকাব্যৰ ৰচক হৈছে ভাৰৱি। ভাৰৱিৰ বিষয়ে চমুকৈ আপুনি আগৰ অধ্যায়ত জানিব পাৰিছে। সংস্কৃত সাহিত্যত "পঞ্চ মহাকাব্য" নামে জনাজাত পাঁচখন সংস্কৃত মহাকাব্যৰ ভিতৰত "কিৰাতার্জুনীয়ম্" অন্যতম। এই অধ্যায়ত আপুনি "কিৰাতার্জুনীয়ম্"ৰ প্ৰথম সৰ্গৰ (শ্লোক ১-২৫) বিষয়বস্তুৰ লগত পৰিচিত হ'ব। লগতে শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ, ইয়াৰ শব্দাৰ্থ আৰু অসমীয়া অনুবাদো অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব। ইয়াৰ উপৰিও

অৰ্থগৌৰৱ - অতি কম শব্দৰে অনেক আৰু গভীৰ অৰ্থ বুজোৱাকে ''অৰ্থ গৌৰৱ'' বোলা হয়।

ৱৰ্ণিলিঙ্গী = ব্ৰহ্মচাৰী বেশধাৰী
ৱনেচৰঃ = বনত যি বাস কৰে

শ্লোকসমূহত থকা কিছুমান গুৰুত্বপূৰ্ণ শব্দৰ ব্যাকৰণগত বিশ্লেষনো জানিব পাৰিব। সংস্কৃত সাহিত্যত ভাৰৱি তেওঁৰ ***অৰ্থগৌৰৱৰ*** বাবে জনাজাত। এই অধ্যায়ত ভাৰৱিৰ সেই বিশেষ অৰ্থ গৌৰৱৰো আভাস আপুনি পাব।

১৪.৩ প্ৰথম সৰ্গৰ (১-২৫) - শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ

এতিয়া আপুনি কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্ৰ প্ৰথম সৰ্গৰ শ্লোকসমূহৰ (শ্লোক ১-২৫) সংস্কৃত পাঠ পঢ়িবলৈ পাব। শ্লোকসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

শ্ৰিয়ঃ কুৰ্ৱাণামধিপস্য পালনীং
প্ৰজাসু বৃত্তিং যময়ুংক্ত বেদিতুম্।
স ***ৱৰ্ণিলিঙ্গী*** বিদিতঃ সমাযযৌ
যুধিষ্ঠিৰং দ্বৈতবনে ***ৱনেচৰঃ***।।১।।

কৃত প্ৰণামস্য মহীং মহীভুজে
জিতাং সপত্নেন নিবেদয়িষ্যতঃ।
ন বিব্যথে তস্য মনো ন হি প্ৰিয়ং
প্ৰবক্তুমিচ্ছন্তি মৃষা হিতৈষিণঃ।। ২।।

দ্বিষাং বিধাতায় বিধাতুমিচ্ছতো
ৰহস্যনুজ্ঞামধিগম্য ভূভৃতঃ।
স সৌষ্ঠৱৌদাৰ্য বিশেষশালিনীং
বিনিশ্চিতাৰ্থমিতিৱাচমাদদে।। ৩।।

ক্ৰিয়াসুযুক্তৈৰ্নৃপ চাৰচক্ষুষো
ন ৱঞ্চনীয়াঃ প্ৰভৱোহনুজীৱিভিঃ।
অতোহৰ্হসি ক্ষন্তুমসাধু সাধু ৱা
হিতং মনোহাৰি চ দুৰ্লভং ৱচঃ।। ৪।।

স কিংসখা সাধু ন শাস্তি যোঽধিপং
হিতান্ন যঃ সংশৃণুতে স কিম্প্ৰভুঃ।
সদানুকূলেষু হি কুৰ্ৱতে ৰতিং
নৃপেষ্ৱমাত্যেষু চ সৰ্বসম্পদঃ ।। ৫।।

নিসৰ্গদুৰ্ৱোধমৱোধৱিক্লৱাঃ
ক্ব ভূপতীনাং চৰিতং ক্ব জন্তৱঃ।
তৱানুভাৱোহয়মৱেদি যন্ ময়া

নিগূঢ়তত্ত্বং নয়বৰ্ত্ম বিদ্বিষাম্।। ৬।।

বিশঙ্ক মানো ভবতঃ পৰাঙবং
নৃপাসনস্থোঽপি বনাধিবাসিনঃ।
দুৰোদৰচ্ছদ্মজিতাং সমীহতে
নয়েন জেতুং জগতীং ***সুয়োধনঃ***।। ৭।।
তথাপি জিহ্মঃ স ভবজ্জিগীষয়া
তনোতি শুভ্রং গুণসম্পদা যশঃ।
সমুন্নয়ন্ ভূতিমনার্যসঙ্গমাদ্
বৰং বিৰোধোঽপি সমং মহাত্মভিঃ।। ৮।।

সুয়োধন = দুৰ্যোধন

কৃতাৰিষড়্বৰ্গজয়েন মানবীম্
অগম্যৰূপাং পদীবং প্ৰপিৎসুনা।
বিভজ্য নক্তন্দিবমস্তমন্দ্রিণা
বিতন্যতে তেন নয়েন পৌৰুষম্।। ৯।।

সখীনিব প্ৰীতি যুজোঽনুজীবিনঃ
সমানমানান্ সুহৃদশ্চ বন্ধুভিঃ।
স সন্ততং দৰ্শয়তে গতস্ময়ঃ
কৃতাধিপত্যামিব সাধু বন্ধুতাম্।। ১০।।

অসক্তমাৰাধয়তো যথাযথং
বিভজ্য ভক্ত্যা সমপক্ষপাতয়া।
গুণানুৰাগাদিব সখ্যমীয়িবান্
ন বাধতে হস্য ত্ৰিগণঃ পৰস্পৰম্।। ১১।।

নিৰত্যয়ং সাম ন দানবৰ্জিতং
ন ভূৰিদানং বিৰহয্য সৎক্ৰিয়াম্।
প্ৰবৰ্ততে তস্য বিশেষশালিনী
গুণানুৰোধেন বিনা ন সৎক্ৰিয়া।। ১২।।

বসূনি বাঞ্ছন্ ন বশী ন মন্যুনা
স্বধৰ্ম ইত্যেব নিবৃত্তকাৰণঃ।
গুৰূপদিষ্টেন ৰিপৌ সুতেঽপি বা
নিহন্তি দণ্ডেন স ধৰ্মবিপ্লবম্।। ১৩।।

বিধায় ৰক্ষান্ পৰিতঃ পৰেতৰান্
অশঙ্কিতাকাৰমুপৈতি শঙ্কিতঃ।
ক্ৰিয়াপবৰ্গেষবনুজীবিসাহকৃতাঃ
কৃতজ্ঞতামস্য বদন্তি সম্পদঃ।। ১৪।।

অনাৰতং তেন পদেষু লম্ভিতা
বিভজ্য সম্যগ্ বিনিয়োগ - সৎক্ৰিয়াঃ।
ফলন্ত্যপায়াঃ পৰিবৃংহিতায়তী
ৰুপেত্য সংঘৰ্ষমিবাৰ্থসম্পদঃ।। ১৫।।

অনেক ৰাজন্য - ৰথাশ্বসঙ্কুলং
তদীয়মাস্থান - নিকেতনাজিৰম্।
নয়ত্যযুগ্মচ্ছদ্গন্ধিৰাৰ্দ্ৰতাং
ভৃশং নৃপোপায়ন দন্তিনাং মদঃ।। ১৬।।

সুখেন লভ্যা দধতঃ কৃষীবলৈ
ৰকৃষ্টপচ্যা ইব শস্যসম্পদঃ।
বিতন্বতি ক্ষেমমদেবমাতৃকা -
শ্চিৰায় তস্মিন্ কুৰবশ্চকাসতি ।। ১৭।।

উদাৰকীৰ্তেৰুদয়ং দয়াবতঃ
প্ৰশান্তবাধং দিশতোহভিৰক্ষয়া।
স্বয়ং প্ৰদুগ্ধেহস্য গুণৈৰুপস্তুতা
বসূপমানস্য বসূনি মেদিনী।। ১৮ ।।

বসূপ = কুবেৰ

মহৌজসো মানধনা ধনাৰ্চিতা
ধনুৰ্ভৃতঃ সংযতি লব্ধকীৰ্তয়ঃ।
নসংহতাস্তস্য নভিন্নবৃত্তয়ঃ
প্ৰিয়াণি বাঞ্ছন্ত্যসুভিঃ সমীহিতুম্।। ১৯।।

মহীভৃতাং সচ্চৰিতৈশ্চৰৈঃ ক্ৰিয়াঃ
স বেদ নিঃশেষমশেষিতক্ৰিয়ঃ।
মহোদয়ৈস্তস্য হিতানুবন্ধিভিঃ
প্ৰতীয়তে ধাতুৰিবেহিতং ফলৈঃ।। ২০।।

ন তেন সজ্যং ৰুচিদুদ্যতং ধনুঃ

কৃতং ন বা কোপবিজিহ্মাননম্।
গুণানুৰাগেণ শিৰোভিৰুহ্যতে
নৰাধির্পৈমাল্যমিবাস্য শাসনম্।। ২১।।

স যৌবৰাজ্যে নবযৌবনোদ্ধতং
নিধায় দুঃশাসনমিদ্ধশাসনঃ।
মখেষ্বখিন্নোহনুমতঃ পুৰোধসা
ধিনোতি হব্যেন হিৰণ্যৰেতসম্।। ২২।।

প্রলীনভূপালমপি স্থিৰায়তি
প্রশাসদাবাৰিধি মণ্ডলং ভূবঃ।
স চিন্তয়ত্যেৰ ভিয়স্ত্বদেষ্যতী -
ৰহো দুৰন্তা বলবদ্ বিৰাধিতা।। ২৩।।

কথা প্রসঙ্গেন জনৈৰুদাহৃতা
দনুস্মৃতাখণ্ডলসুনুবিক্রমঃ।
তবাভিধানাদ্ ব্যথতে নতাননঃ
সুদুঃসহান্মন্ত্র পদাদিবোৰগঃ।। ২৪।।

তদাশু কর্তুং ত্বয়ি জিহ্মমুদ্যতে
বিধীয়তাং তত্র বিধেয়মুত্তৰম্।
পৰপ্রণীতানি বাচাংসি চিন্বতাং
প্রবৃত্তিসাৰাঃ খলু মাদৃশাং গিৰঃ।। ২৫।।

১৪.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ

ওপৰত উল্লেখ কৰা "কিৰাতার্জুনীয়ম্" ৰ প্রথম সর্গৰ শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ এতিয়া আপুনি পঢ়িবলৈ পাব।

গদ্যপাঠ ১ ঃ- কুৰ্ৱণাম্ অধিপস্য শ্রিয়ঃ পালনীম্ প্রজাসু বৃত্তিম্ বেদিতুম্ যম্ অযুংক্ত সঃ বর্ণিলিঙ্গী বনেচৰঃ বিদিতঃ (সন্) দ্বৈতবনে যুধিষ্ঠিৰং সমাযযৌ।

গদ্যপাঠ ২ ঃ- কৃত প্রণামস্য সপত্নেন জিতাং মহীং মহীভুজে নিবেদয়িষ্যতঃ তস্য মনঃ ন বিব্যথে। হি হিতৈষিণঃ মৃষা প্রিয়ম্ বক্তুম্ ন ইচ্ছন্তি।

গদ্যপাঠ ৩ ঃ- সঃ ৰহসি দ্বিষাম্ বিধাতায় বিধাতুম্ ইচ্ছতঃ ভূভৃতঃ অনুজ্ঞাম্ অধিগম্য সৌষ্ঠৱৌদার্য বিশেষশালিনীং বিনিশ্চিতার্থাম্ ইতি আদদে।

গদ্যপাঠ ৪ ঃ- নৃপ! ক্ৰিয়াসুযুক্তৈঃ অনুজীবিভিঃ চাৰচক্ষুষঃ ন বঞ্চনীয়াঃ। অতঃ সাধু অসাধু বা ক্ষন্তুম্ অৰ্হসি। হিতং মনোহাৰি চ বচঃ দুৰ্লভম্।

গদ্যপাঠ ৫ ঃ- যঃ অধিপং সাধু ন শাস্তি স কিংসখা, যঃ হিতাৎ ন সংশৃনুতে সঃ কিম্প্ৰভুঃ। হি নৃপেষু অনুকূলেষু সৰ্বসম্পদঃ সদা ৰতিং কুৰ্বতে।

গদ্যপাঠ ৬ ঃ- নিসৰ্গ দুৰ্বোধম্ ভূপতীনাং চৰিতম্ ক্ব? অবোধবিক্লবাঃ জন্তবঃ ক্ব? ময়া বিদ্বিষাম্ যৎ নিগূঢ়তত্ত্বং নয়বৰ্ত্ম অবেদি, অয়ং তব অনুভাবঃ।

গদ্যপাঠ ৭ ঃ- সুয়োধনঃ নৃপাসনস্থঃ অপি বনাধিবাসিনঃ ভবতঃ পৰাভবং বিশঙ্কমানঃ দুৰোদৰ ছদ্মজিতাং জগতীং নয়েন জেতুং সমীহতে।

গদ্যপাঠ ৮ ঃ-তথাপি সঃ জিষ্ণঃ ভবজ্জিগীষয়া গুণসম্পদা শুভ্রম্ যশঃ তনোতি। ভূতিং সমুন্নয়ন মহাত্মভিঃ সমং বিৰোধঃ অনাৰ্যসঙ্গমাৎ বৰম্।

গদ্যপাঠ ৯ ঃ- কৃতাৰিষড়্ৰৰ্গজয়েন অগম্যৰূপাং মানবীম্ পদবীম্ প্ৰপিৎসুনা অস্ততন্দ্ৰিনা তেন পৌৰুষং নক্তন্দিবং বিভজ্য নয়েন বিতন্যতে।

গদ্যপাঠ ১০ ঃ- গতস্ময়ঃ সঃ সন্ততং সাধু অনুজীবিনঃ প্ৰীতিযুজঃ সখীন্ ইব, সুহৃদঃ বন্ধুভিঃ সমানমানান্, বন্ধুতাম্ চ কৃতাধিপত্যাম্ ই'ব দৰ্শয়তে।

গদ্যপাঠ ১১ ঃ- যথাযথং বিভজ্য সমপক্ষপাতয়া ভক্ত্যা অসক্তম্ আৰাধয়তঃ অস্য ত্ৰিগণঃ গুণানুৰাগাৎ সখাম্ ঈয়িবান্ ইব পৰস্পৰম্ ন বাধতে।

গদ্যপাঠ ১২ ঃ- তস্য নিৰত্যয়ং সাম দানবৰ্জিতম্ ন প্ৰবৰ্ততে। ভূৰিদানং সৎক্ৰিয়াম্ বিৰহস্য ন (প্ৰবৰ্ততে)। বিশেষশালিনী সৎক্ৰিয়া গুণানুৰোধেন বিনা ন (প্ৰবৰ্ততে)।

গদ্যপাঠ ১৩ ঃ- বশী স বসূনি বাঞ্ছন্ ন, মন্যুনা ন, কিন্তু নিবৃত্তকাৰণঃ স্বধৰ্ম ইত্যেব গুৰূপদিষ্টেন দণ্ডেন ৰিপৌ সুতে অপি বা ধৰ্মবিপ্লবম্ নিহন্তি।

গদ্যপাঠ ১৪ ঃ- শঙ্কিতঃ পৰিতঃ পৰেতৰান্ ৰক্ষান্ বিধায় অশঙ্কিতাকাৰম্ উপৈতি ক্ৰিয়াপবৰ্গেষু অনুজীবিসাৎকৃতাঃ, সম্পদঃ অস্য কৃতজ্ঞতাম্ বদন্তি।

গদ্যপাঠ ১৫ ঃ- তেন সম্যক বিভজ্য পদেষু বিনিয়োগ সৎক্ৰিয়াঃ লম্ভিতাঃ উপায়াঃ সংঘৰ্ষম্ উপেত্য ইব পৰিবৃংহিতায়তী অৰ্থসম্পদঃ অনাৰতং ফলন্তি।

গদ্যপাঠ ১৬ ঃ- অযুগ্মচ্ছদগন্ধিঃ নৃপোপায়নদন্তিনাম্ মদঃ অনেকৰাজন্য ৰথাশ্বসংকুলং তদীয়ম্ আস্থাননিকেতনাজিৰং ভূশম্ আৰ্দ্রতাং নয়তি।

গদ্যপাঠ ১৭ ঃ- তস্মিন্ চিৰায় ক্ষেমম্ বিতন্বতি অদেবমাতৃকাঃ কুৰবঃ অকৃষ্টপচ্যাঃ ইব কৃষীবলৈঃ সুখেন লভ্যা ঃ শস্যসম্পদঃ দধতঃ চকাসতি।

গদ্যপাঠ ১৮ ঃ- উদাৰকীৰ্তেঃ দয়াবতঃ প্ৰশান্তবাধম্ অভিৰক্ষয়া উদয়ং দিশতঃ বসূপমানস্য

অস্য গুণৈঃ উপস্নুতা মেদিনী স্বয়ং বসূনি প্রদুগ্ধে।

গদ্যপাঠ ১৯ ঃ- মহৌজসঃ মানধনা ধনার্চিতা সংযতি লব্ধকীর্তয়ঃ নসংহতঃ ন ভিন্নবৃত্তয়ঃ ধনুর্ভৃতঃ তস্য প্রিয়ানি অসুভিঃ সমীহিতুং বাঞ্ছন্তি।

গদ্যপাঠ ২০ ঃ- অশেষিতক্রিয়ঃ সঃ সচ্চৰিতৈঃ চৰৈঃ মহীভৃতাং ক্রিয়াঃ নিঃশেষম্ বেদ। ধাতুঃ ইব তস্য ঈহিতং মহোদয়ৈঃ হিতানুবন্ধিভিঃ প্রতীয়তে।

গদ্যপাঠ ২১ ঃ- তেন ক্বচিৎ সজ্যং ধনুঃ ন উদ্যতম্, আননম্ বা কোপবিজিহ্মম্ ন কৃতম্। গুণানুৰাগেণ নৰাধিপৈঃ অস্য শাসনম্ মাল্যম্ ইব শিৰোভিঃ উহ্যতে।

গদ্যপাঠ ২২ ঃ- ইদ্ধশাসনঃ সঃ নবযৌবনোদ্ধতং দুঃশাসনম্ যৌবৰাজ্যে নিধায় পুৰোধসা অনুমতঃ অখিন্নঃ মখেষু হব্যেন হিৰণ্যৰেতসং ধিনোতি।

গদ্যপাঠ ২৩ ঃ- প্রলীনভূপালম্ স্থিৰায়তি ভুবঃ মণ্ডলম্ আবাৰিধি প্রশাসৎ অপি স ত্বৎ এষ্যতীঃ ভিয়ঃ চিন্তয়তি এব। অহো বলবদ্ বিৰোধিতা দুৰন্তা।

গদ্যপাঠ ২৪ ঃ- কথা প্রসঙ্গেন জনৈৰুদাহৃতাৎ তবাভিধানাৎ অনুস্মৃতাখণ্ডল সূনুবিক্রমঃ নতাননঃ সুদুঃসহাৎ মন্ত্রপদাৎ উৰগঃ ইব ব্যথতে।

গদ্যপাঠ ২৫ ঃ- তৎ ত্বয়ি জিহ্মম্ উদ্যতে তত্র বিধেয়ম্ উত্তৰম্ আশু বিধীয়তাম্। পৰ প্রণীতানি বাচাংসি চিন্বতাং মাদৃশাং গিৰঃ প্রবৃত্তিসাৰাঃ খলু।

১৪.৩.২ সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ শব্দার্থ

ইতিমধ্যে আপুনি "কিৰাতার্জুনীয়ম্" ৰ প্রথম সর্গৰ সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ লগতে গদ্যপাঠো পঢ়িলে। এতিয়া আপুনি শ্লোকসমূহত থকা সংস্কৃত শব্দসমূহৰ অসমীয়া অর্থ পঢ়িবলৈ পাব।

শ্লোক ১ ঃ- কুৰ্বনাম্ (কুৰুদেশৰ) অধিপস্য (ৰজাৰ) শ্রিয়ঃ পালনীম্ (ৰাজ লক্ষ্মী প্রতিষ্ঠাৰ হেতুস্বৰূপ) প্রজাসু (প্রজাসকলৰ প্রতি) বৃত্তিম্ (ব্যৱহাৰ) বেদিতুম্ (জনাৰ বাবে) যম্ (যাক) অযুংক্ত (নিয়োগ কৰিছিল) সঃ (সেই) বর্ণিলিঙ্গী (ব্রহ্মচাৰীৰ বেশধাৰী) বনেচৰঃ বিদিতঃ (জানি) দ্বৈতবনে (দ্বৈত নামৰ বনত) যুধিষ্ঠিৰম্ (যুধিষ্ঠিৰৰ ওচৰত) সমাযযৌ (উপস্থিত হ'ল)।

শ্লোক ২ ঃ- কৃত প্রণামস্য (প্রণাম কৰি) সপত্নেন (শত্রুৰ দ্বাৰা) জিতাং (জয় কৰিছে) মহীং (পৃথিৰী) মহীভুজে (ৰজাক) নিবেদয়িষ্যতঃ (জনোৱাৰ সময়ত) তস্য (তেওঁৰ) মনঃ (মন) ন (নহ'ল) বিব্যথ (দুঃখিত)। হি (যিহেতু) হিতৈষিণঃ (শুভাকাংক্ষীসকলে) মৃষা (মিছা) প্রিয়ম্ (প্রিয়বাক্য বা কথা) বক্তুম্ (ক'বলৈ) ন ইচ্ছন্তি (ইচ্ছা নকৰে)।

কিৰাত - বনত বাস কৰা এক জাতিৰ মানুহ যি চিকাৰ কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰে।

শ্লোক ৩ ঃ- সঃ (তেওঁ অৰ্থাৎ ***কিৰাতে***) ৰহসি (অকলশৰে) দ্বিষাম্ (শত্ৰু সকলক) বিঘাতায় (বিনাশৰ বাবে) বিধাতুম্ (উপায় ল'ৰ বাবে) ইচ্ছতঃ (ইচ্ছুক) ভূ ভৃতঃ (ৰজাৰ) অনুজ্ঞাম অধিগম্য (অনুমতি লৈ) সৌষ্ঠবৌদার্য (সুন্দৰ সুন্দৰ শব্দযুক্ত) বিশেষ শালিনীম্ (বিশেষ অৰ্থযুক্ত) বিনিশ্চিতাৰ্থাম্ (সন্দেহহীন) বাচম্ (কথাবোৰ) আদদে (ক'লে)।

শ্লোক ৪ ঃ- নৃপ (হে মহাৰাজ) ক্ৰিয়াসু (কামত) যুক্তেঃ (নিয়োজিত) অনুজীবিভিঃ (অনুচৰসকল) চাৰচক্ষুষঃ (চাৰি চকুৰ) প্ৰভবঃ (গৰাকীসকলক) ন বাঞ্চনীয়াঃ (প্ৰতাৰণা কৰা উচিত নহয়।) অতঃ (গতিকে) সাধু (প্ৰিয়) অসাধু বা (বা অপ্ৰিয়ই হওঁক) ক্ষন্তুম্ (ক্ষমা) অৰ্হসি (কৰিব)। হিতং (হিতকৰ) মনোহাৰি (মনোহৰ) বচঃ (বাক্য) দুৰ্লভম্ (দুৰ্লভ)।

শ্লোক ৫ ঃ- যঃ (যিজনে) অধিপং (ৰজাক) সাধু (সৎ) ন শাস্তি (উপদেশ নিদিয়ে) সঃ (তেওঁ) কিংসখা (কুৎসিত সখা) যঃ (যিজনে) হিতাৎ (শুভাকাঙ্খীৰ পৰা) ন সংশৃনুতে (কথা নুশুনে) সঃ (তেওঁ) কিম্প্রভুঃ (কুৎসিত গৰাকী)। হি (যিহেতু) নৃপেষু (ৰজা) অমাত্যেষু চ (আৰু মন্ত্ৰী) সদা (সদায়) অনুকূলেষু (একমত হ'লে) সৰ্বসম্পদঃ (সকলো প্ৰকাৰৰ সম্পদে) ৰতি ং (অনুৰাগ) কুৰ্বতে (প্ৰকাশ কৰে)।

শ্লোক ৬ ঃ- নিসৰ্গদুৰ্বোধম্ (সাধাৰণতে বুজিব নোৱাৰা) ভূপতীনাং (ৰজাসকলৰ) চৰিতং (চৰিত্ৰ) ক্ব (ক'ত) অবোধবিক্লবাঃ (অজ্ঞানতাৰে ভৰা) জন্তবঃ (প্ৰাণীবোৰ) ক্ব (ক'ত) ময়া (মই) বিদ্বিষাম্ (শত্ৰুসকলৰ) নিগূঢ়তত্ত্বং (গোপনতত্ত্ব) নয়বৰ্ত্ম (নীতিৰ প্ৰয়োগ বিধি) অবেদি (জানিছো) অয়ং (এইটো) তব (আপোনাৰ) অনুভাবঃ (মহিমা)।

শ্লোক ৭ ঃ- সুয়োধনঃ (দুৰ্যোধন) নৃপাসনস্থ অপি (ৰাজসিংহাসনত বহি থাকিলেও) বনাধিবাসিনঃ (বনত বাস কৰা) ভবতঃ (আপোনাৰ) পৰাভবং (পৰাজয়ৰ) বিশঙ্কমানঃ (আশংকা কৰি) দুৰোদৰ- ছদ্মজিতাং (কপট পাশাখেলৰ দ্বাৰা জয় কৰা) জগতীং (জগতখনক) নয়েন (নীতিৰ দ্বাৰা) জেতুং (জয় কৰিবলৈ) সমীহতে (চেষ্টা কৰিছে)।

শ্লোক ৮ ঃ- তথাপি (তথাপি) সঃ (তেওঁ) জিহ্মঃ (কুটিল) ভবজ্জিগীষয়া (আপোনাক জয় কৰাৰ ইচ্ছাত) গুণসম্পদা (গুণগৰিমাৰ দ্বাৰা) শুভ্রং (নিৰ্মল) যশঃ (খ্যাতি) তনোতি (বিস্তাৰ কৰিছে)। ভূতিম্ সমুন্নয়ন্ (শুভাকাঙ্খী) মহাত্মভিঃ (মহাত্মাসকলৰ) সমম্ (লগত) বিৰোধঃ (শত্ৰুতা) অনাৰ্য (দুষ্টলোকৰ) সঙ্গমাৎ (সংগতকৈ) বৰম্ (ভাল)।

শ্লোক ৯ ঃ- কৃতাৰিষড়্বৰ্গজয়েন (ষড়ৰিপুক জয় কৰি) অগম্যৰূপং (অত্যন্ত দুৰ্লভ) মানৱীম্ (মনুৰ দ্বাৰা নিৰ্দ্দেশিত) পদবীম্ (পদ্ধতি) প্ৰপিৎসুনা (পাবলৈ ইচ্ছা কৰা) অস্তন্দ্ৰিনা (নিৰলসভাৱে) তেন (তেওঁৰ দ্বাৰা) পৌৰুষং (প্ৰতাপক) নক্তন্দিবং (ৰাতি আৰু দিনক) বিভজ্য (ভাগ কৰি) নয়েন (নীতিৰ দ্বাৰা) বিতন্যতে (প্ৰয়োগ কৰিছে)।

শ্লোক ১০ ঃ- গতস্ময়ঃ (অহংকাৰহীন) সঃ (তেওঁ) সন্ততম্ (সদায়) সাধু (ভাল)

অনুজীবিনঃ (অনুচৰসকলক) প্ৰীতিযুজঃ (প্ৰিয়) সখীন ইব (মিত্ৰৰ দৰে) সুহৃদঃ (মিত্ৰসকলক) বন্ধুভিঃ (আত্মীয়ৰ) সমানমানান (সমান সন্মান) বন্ধুতাম্ (আত্মীয়সকলক) চ (আৰু) কৃতাধিপত্যাম্ ইব (ৰজাৰ দৰে) দৰ্শয়তে (দেখে)।

শ্লোক ১১ ঃ- যথাযথম্ (যথাযথভাবে) বিভজ্য (বিবেচনা কৰি) সমপক্ষপাতয়া (পক্ষপাতশূন্যহৈ) ভক্ত্যা (শ্ৰদ্ধা বা ভক্তি সহকাৰে) অসক্তম্ (অনাসক্তভাবে) আৰাধয়তঃ (আৰাধনা কৰি) অস্য (দুৰ্যোধনৰ) ত্ৰিগণঃ (ত্ৰিবৰ্গ অৰ্থাৎ ধৰ্ম, অৰ্থ, কাম) গুণানুৰাগাৎ (গুণৰ প্ৰতি অনুৰাগ বশতঃ) সখ্যম্ (বন্ধুত্ব) ইব (যেন) ঈয়িবান্ (প্ৰাপ্ত হৈ) পৰস্পৰম্ (এজনে আনজনক) ন বাধতে (বাধা নিদিয়ে)।

শ্লোক ১২ ঃ- তস্য (সেই দুৰ্যোধনৰ) নিৰত্যয়ম্ (অমায়িক) সাম (সামনীতি - মধুৰ বচন) দানবৰ্জিতং (দানৰহিত) ন প্ৰৰৰ্ততে (প্ৰদৰ্শিত নহয়)। ভূৰি (প্ৰচুৰ) দানম্ (দান) সৎক্ৰিয়াম্ (সমাদৰ) বিৰহয্য ন (ৰহিত নহয়)। বিশেষশালিনী (অতিশয়) সৎক্ৰিয়া (সমাদৰ) গুণানুৰোধেন (গুণ অনুসাৰে) বিনা (ৰহিত) ন প্ৰবৰ্ততে (প্ৰদৰ্শিত নহয়)।

শ্লোক ১৩ ঃ- বশী (জিতেন্দ্ৰিয়) বসূনি (ধনসমূহ) বাঞ্ছন ন (ইচ্ছা নকৰে) মন্যুনা ন (ক্ৰোধবশতঃ নহয়) নিবৃত্তকাৰণং (লোভ আদিৰ পৰা আঁতৰি থাকিবৰ বাবে) স্বধৰ্মঃ (নিজৰ ধৰ্ম) ইত্যেব (এয়ে) গুৰুপদিষ্টেন (গুৰুৰ দ্বাৰা প্ৰদৰ্শিত) দণ্ডেন (শাসনৰ দ্বাৰা) ৰিপৌ (শত্ৰুৰ ওপৰত) সুতে অপি বা (অথবা পুত্ৰৰ ওপৰত) ধৰ্মবিপ্লবম্ (অধৰ্মক) নিহন্তি (নাশ বা দমন কৰে)।

শ্লোক ১৪ ঃ- শঙ্কিতঃ (ভীত হয়) পৰিতঃ (চাৰিওদিশে) পৰেতৰান্ (আত্মীয়সকলক) ৰক্ষান্ (ৰক্ষক) বিধায় (নিয়োগ কৰি) অশঙ্কিতাকাৰম্ (নিৰ্ভীকৰ দৰে) উপৈতি (হৈ থাকে)। ক্ৰিয়াপবৰ্গেষু (কাৰ্য শেষ হ'লে) অনুজীবিসাৎকৃত্য (ভৃত্য বা অনুচৰসকলক দিয়া) সম্পদঃ (সম্পদসমূহ) অস্য (তেওঁৰ) কৃতজ্ঞাম্ (কৃতজ্ঞতা) বদন্তি (প্ৰকাশ কৰে)।

শ্লোক ১৫ ঃ- তেন (তেওঁৰ দ্বাৰা) সম্যক্ (যথাযথভাবে) বিভজ্য (বিবেচনা কৰি) পদেষু (কামবোৰ) বিনিয়োগ (প্ৰয়োগ) সৎক্ৰিয়া (সমাদৰ) লম্ভিতাঃ (কৰে বুলি) উপায়াঃ (নীতিবোৰ) সংঘৰ্ষম্ (প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা) উপেত্য হ'ব (কৰি যেন) পৰিবৃংহিতায়তীঃ (পিছৰ সময়ত) অৰ্থসম্পদঃ (বহু অৰ্থ-সম্পদ) অনাৱতম্ (সদায়) ফলন্তি (দান কৰে বা উৎপাদন কৰে)

শ্লোক ১৬ ঃ- অযুগ্মচ্ছদগন্ধিঃ (সপ্তপূৰ্ণ ফুলৰ সুবাস থকা) নৃপোপায়নদন্তিনাং (ৰজাসকলে উপহাৰ ৰূপে দিয়া) মদঃ (মদবাৰি) অনেকৰাজন্য (বহু ৰজাৰ) ৰথাশ্ব (ৰথ আৰু অশ্বৰে) সংকুলম্ (পৰিপূৰ্ণ) তদীয়ম্ (তেওঁৰ) আস্থান নিকেতনাজিৰম্ (সভাঘৰৰ চোতাল) ভৃশম্ (অত্যন্ত) আৰ্দ্ৰতাম্ (সেমেকা) নয়তি (হৈ থাকে)।

শ্লোক ১৭ ঃ- চিৰায় (বহুদিন) তস্মিন্ (তেওঁ) ক্ষেমম্ বিতন্বতি (মঙ্গল বিধান কৰি

থাকিলে) অদেবমাতৃকাঃ (নদীযুক্ত) কুৰবঃ (কুৰুদেশ) অকৃষ্টপচ্যাইব (অকৃষ্ট অৰ্থাৎ কষ্ট অ বিহনেই উৎপন্ন হোৱাৰ দৰে) কৃষীবলৈঃ (খেতিয়কসকলৰ দ্বাৰা) সুখেন (অনায়াসে) লভ্যাঃ (পোৱা) শস্যসম্পদঃ (শস্যসম্পদ) দধতঃ (ধাৰণ কৰে)।

শ্লোক ১৮ ঃ- উদাৰ কীৰ্তেঃ (মহাযশস্বী) দয়াবতঃ (দয়ালু) প্ৰশান্তবাধম্ (বাধাহীন) অভিৰক্ষয়া (সুৰক্ষাৰদ্বাৰা) উদয়ম্ দিশতঃ (বৃদ্ধিৰ বাবে তৎপৰ) অস্য (দুৰ্যোধনৰ) বসূপমানস্য (কুবেৰৰ দৰে) গুণৈঃ (গুণৰ দ্বাৰা) উপস্নুতা (দ্রবীভূতা) মেদিনী (পৃথিৱী) স্বয়ং (নিজে) বসূনি (ধনসমূহ) প্ৰদুগ্ধে (প্ৰসৱ বা দান কৰিছে)।

শ্লোক ১৯ ঃ- মহৌজসঃ (মহাবলবান) মানধনা (আত্ম মৰ্যাসম্পন্ন) ধনাৰ্চিতাঃ (অৰ্থৰদ্বাৰা সন্মানিত) সংযতি (যুদ্ধত) লব্ধকীৰ্তয়ঃ (কীৰ্তিশালী) ন সংহতাঃ (দলবদ্ধ নহয়) নভিন্নবৃত্তয়ঃ (কিন্তু পৰস্পৰে বিৰুদ্ধ আচৰণ নকৰে) ধনুৰ্ভৃতঃ (ধনুধাৰীসকলে) অসুভিঃ (প্ৰাণৰ দ্বাৰা) তস্য (তেওঁৰ) প্ৰিয়ানি (প্ৰিয়কাৰ্যসমূহ) সমীহিতুম্ (সম্পাদন কৰিবলৈ) বাঞ্ছন্তি (ইচ্ছা কৰে)।

শ্লোক ২০ ঃ- অশেষিতক্ৰিয়ঃ (ফল লাভ নোহোৱালৈকে কৰ্মৰত) স (তেঁও) সচ্চৰিতৈঃ (সৎ চৰিত্ৰৰ) চৰৈঃ (গুপ্তচৰৰ দ্বাৰা) মহীভৃতাম্ (অন্যান্য ৰজাসকলৰ) ক্ৰিয়াঃ (কাৰ্য-কলাপ) নিঃশেষম্ (সম্পূৰ্ণৰূপে) বেদ (জানি থাকে)। ধাতুঃ (বিধাতাৰ) ইব (দৰে) তস্য (তেওঁৰ) ঈহিতম্ (উদ্দেশ্য) মহোদয়ৈঃ (উন্নতি বিধায়ক) হিতানুবন্ধিভিঃ (পৰিণামত শুভ) ফলৈঃ (ফলবোৰৰ দ্বাৰা) প্ৰতীয়তে (জনা যায়)।

শ্লোক ২১ ঃ- তেন (তেওঁ) ক্বচিৎ (কেতিয়াওঁ) সজ্যং ধনুঃ (গুণযুক্তধনু) ন (নকৰে) উদ্যতম্ (উত্তোলন), আননম্ বা (অথবা মুখ) কোপবিজিহ্মম্ (খণ্ডত বিকৃত) ন কৃতম্ (নকৰে)। গুণানুৰাগেন (গুণৰ প্ৰতি অনুৰাগ বশতঃ) নৰাধিপৈঃ (অন্য ৰজাসকলে) অস্য (তেওঁৰ) শাসনম্ (আদেশ) মাল্যম্ ইব (মালাৰ দৰে) শিৰোভিঃ (শিৰত) উহ্যতে (বহন কৰে)।

শ্লোক ২২ ঃ- ইদ্ধশাসনঃ (বাধাহীন শাসন) স (তেওঁ) নবযৌবনোদ্ধতম্ (নবযৌৱনেৰে গৰ্বিত) দুঃশাসনম্ (দুঃশাসনক) যৌবৰাজ্যে (যুবৰাজ্যৰ পদত) নিধায় (নিয়োগ কৰি) পুৰোধসা (পুৰোহিতৰ দ্বাৰা) অনুমতঃ (অনুমতি পাই) অখিন্নঃ (অবিৰতভাৱে) মখেষু (যজ্ঞত) হব্যেন (আহুতিৰ দ্বাৰা) হিৰণ্যৰেতসম্ (অগ্নিক) ধিনোতি (সন্তুষ্ট কৰিছে)।

শ্লোক ২৩ ঃ- প্ৰলীন ভূপালম্ (প্ৰতিপক্ষত ৰজাহীন) স্থিৰায়তি (দীৰ্ঘস্থায়ী) ভুবঃ মণ্ডলম্ (ভূমণ্ডলক বা পৃথিৱীক) আবাৰিধি (সাগৰ পৰ্যন্ত) প্ৰশাসং অপি (শাসন কৰি থাকিলেও) সঃ (তেওঁ) ত্বৎ (আপোনাৰ) এষ্যতীঃ (ওচৰৰ পৰা আহিব পৰা) ভিয়ঃ (বিপদ) চিন্তয়তি (চিন্তা কৰে)। অহো (হায়) বলবৎ (বলবানৰ লগত) বিৰোধিতা (বিৰোধিতা) দুৰন্তা (পৰিণামত ভয়ঙ্কৰ)।

শ্লোক ২৪ ঃ- কথাপ্রসঙ্গেন (কথা প্রসঙ্গত) জনৈঃ (মানুহে) উদাহৃতাৎ তব অভিধানাৎ (আপোনাৰ নাম উচ্চাৰণ কৰিলে) অনুস্মৃত (স্মৰণ কৰে) আখণ্ডলসূনুঃ (ইন্দ্রপুত্র অর্জুনৰ) বিক্রমঃ (পৰাক্রম)। অথবা কথাপ্রসঙ্গেন জানৈ ঃ (বেজ বা বিষ বৈদ্যসকলৰ দ্বাৰা) উদাহৃতাৎ (উচ্চাৰিত) তবাভিধানাৎ (তাক্ষৰ 'ত' আৰু বাসুকিৰ 'ব') অনুস্মৃত (স্মৰণ কৰি) আখণ্ডলসুনু (বিষ্ণুৰ বাহন পক্ষী গৰুড়ৰ) বিক্রমঃ (পৰাক্রম) নতাননঃ (মুখ তললৈ কৰে) সঃ (তেওঁ) সুদুঃসহাৎ (অত্যন্ত অসহনীয়) মন্ত্রপদাৎ (মন্ত্রবোৰ) উৰগ (সাপৰ) ইব (দৰে) ব্যথতে (দুখ পায়)।

শ্লোক ২৫ ঃ- তৎ (সেই কাৰণে) ত্বয়ি (তোমাৰ প্রতি) জিহ্মাম্ (কপট আচৰণ) কর্তুম্ (কৰিবলৈ) উদ্যতে (সাজু হ'লে) তত্র (সেই ক্ষেত্রত) বিধেয়ম্ (যথাযোগ্য) উত্তৰম্ (প্রতিবিধান) বিধেয়ম্ (ব্যৱস্থা কৰক) পৰ প্রণীতানি (আনৰ দ্বাৰা কোৱা) বাচাংসি (কথাবোৰ) চিন্বতাঁ (সংগ্রহকাৰী) মাদৃশাম্ (মোৰ দৰে) গিৰম্ (কথাবোৰেই) প্রবৃত্তি সাৰাঃ (সংবাদেই সাৰ)।

তার্ক্ষ্য = **গৰুড়**
আখণ্ডল = **বিষ্ণু বা ইন্দ্র**

জানি থোৱা ভাল

দ্বৈতবনঃ-জলাশয়েৰে পৰিবেষ্টিত এখন অৰণ্য বা বন। মহাভাৰতত উল্লেখ আছে—

সমাপ্যেন্মতং পার্থ ত্বয়া যৎসমুদাহৃতম্।
গচ্ছামঃ পুণ্যবিখ্যাতং মহদ্ দ্বৈতবনং সৰঃ।।
(মহাভাৰত; শল্যপর্ব)

অর্থাৎ এই বনত শোক আৰু মোহ— এই দুয়োটা নাই। সেইবাবে এই বনৰ নাম দ্বৈতবন।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ 'কিৰাতার্জুনীয়ম্' কাব্যৰ ৰচক কোন?

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ "বনেচৰ" শব্দৰ অর্থ কি?

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ কিৰাত বুলিলে কি বুজে?

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ দুর্যোধনৰ আন এটা নাম কি?

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ দ্বৈতবনক কিয় "দ্বৈতবন" বোলা হয়?

.....

১৪.৩.৩ সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ অয়মীয়া অনুবাদ

ওপৰত উল্লেখ কৰা সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ যথাক্ৰমে তলত দিয়া হ'ল।

১) কুৰুদেশৰ অধিপতিৰ (দুৰ্যোধনৰ) ৰাজলক্ষ্মী প্ৰতিষ্ঠাৰ কাৰণস্বৰূপ প্ৰজাসকলৰ প্ৰতি (তেওঁৰ) ব্যৱহাৰ জানিবৰ বাবে (যুধিষ্ঠিৰে) যাক নিয়োগ কৰিছিল, সেই ব্ৰহ্মচাৰী বেশধাৰী কিৰাত (সমস্ত বৃত্যন্ত) জানি দ্বৈতবনত থকা যুধিষ্ঠিৰৰ ওচৰত উপস্থিত হ'ল।

২) প্ৰণাম কৰি "শত্ৰুৰ দ্বাৰা পৃথিৱী বিজিত হৈছে" - এইকথা (যুধিষ্ঠিৰক) ৰজাক নিবেদন কৰাৰ সময়ত তেওঁৰ (কিৰাতৰ) মন দুঃখিত নহ'ল। কাৰণ শুভাকাঙ্খীসকলে মিছা প্ৰিয়বাক্য ক'বলৈ ইচ্ছা নকৰে।

৩) সেই কিৰাতে অকলশৰে শত্ৰুনাশৰ বাবে উপায় ল'বলৈ ইচ্ছুক ৰজাৰ (যুধিষ্ঠিৰৰ) অনুমতি লৈ সুন্দৰ শব্দযুক্ত অৰ্থবিশিষ্ট আৰু সন্দেহহীন (পৰবৰ্তী) কথাবোৰ ক'বলৈ ধৰিলে।

৪) হে মহাৰাজ ! কামত নিয়োজিত অনুচৰসকলে গুপ্তচৰবিলাকেই যাৰ নয়ন তেনেকুৱা গৰাকীক প্ৰতাৰণা কৰা উচিত নহয়। গতিকে (মোৰ কথা) প্ৰিয়ই হওঁক বা অপ্ৰিয়ই হওঁক - সেয়া আপুনি ক্ষমা কৰিব। কাৰণ হিতকৰ অথচ ভাল লগা মনোহৰ বাক্য দুৰ্লভ।

৫) যিজনে গৰাকীক সত্য উপদেশ নিদিয়ে তেওঁ কুৎসিৎ সখা; যি গৰাকীয়ে সত্য উপদেশ নুশুনে, তেওঁ কুৎসিৎ গৰাকী। ৰজা আৰু মন্ত্ৰী পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ প্ৰতি অনুৰক্ত হ'লেহে সকলো সম্পদো তেওঁলোকৰ প্ৰতি অনুৰক্ত হয়।

৬) সাধাৰণতে বুজিব নোৱাৰা ৰজাসকলৰ চৰিত্ৰই বা ক'ত আৰু অজ্ঞানতাৰে ভৰা (মোৰ দৰে) জীৱাই বা ক'ত? মই যে শত্ৰুসকলৰ গোপন ৰাজনীতি প্ৰয়োগৰ বিষয়ে জানিছো, সেয়া আপোনাৰেই মহিমা।

৭) দুৰ্যোধন ৰাজসিংহাসনত বহি থাকিলেও বনত বাস কৰা আপোনাৰ (যুধিষ্ঠিৰৰ পৰা) ওচৰত পৰাজয়ৰ আশংকা কৰে। কপট পাশাখেলৰ দ্বাৰা জয় কৰা জগতখনক (তেওঁ) নীতি প্ৰয়োগৰ দ্বাৰা জয় কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে।

৮) তথাপি সেই কুটিল (দুৰ্যোধনে) আপোনাক জয় কৰিবলৈ ইচ্ছুক হৈ (নিজৰ) গুণ-গৰিমাৰে নিৰ্মল যশ - খ্যাতি বিস্তাৰ কৰিছে। গতিকে শুভাকাংশী মহৎলোকৰ লগত বিৰোধ, দুষ্টলোকৰ সংগতকৈ ভাল।

৯) (কাম-ক্ৰোধ আদি) **ষড়ৰিপুক** জয় কৰি তেওঁ (দুৰ্যোধনে) মনুৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশিত অত্যন্ত দুৰ্লভ প্ৰজাপালন পদ্ধতি অৱলম্বন কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰিছে। সেয়েহে তেওঁ নিজৰ

ষড়ৰিপু = কাম, ক্ৰোধ, লোভ, মোহ, মদ, মান।

প্রতাপক (শক্তিক) দিন আৰু ৰাতিত ভাগ কৰি নীতিৰে প্রয়োগ কৰিছে। (অর্থাৎ দিনত কি কার্য্য কৰিব আৰু ৰাতি কি কার্য্য কৰিব তাক দুর্যোধনে ভাগ কৰি লৈছে।)

১০) নিৰহঙ্কাৰী সেই দুর্যোধনে সদায় অনুচৰসকলক ভালকৈ প্রিয় বন্ধুৰ দৰে, বন্ধুসকলক আপোনজনৰ দৰে সন্মান সহকাৰে আৰু আপোনজনক ৰজাৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰে।

১১) দুর্যোধনে যথাযথভাৱে বিবেচনা কৰি পক্ষপাতশূন্যভাৱে আসক্তিহীন হৈ সেৱা কৰিছে। ফলত তেওঁৰ ***ত্রিবর্গ*** তেওঁৰ গুণৰ প্রতি অনুৰাগী হৈ যে ন বন্ধুত্ব প্রাপ্ত হৈ পৰস্পৰে পৰস্পৰক বাধা দিয়া নাই ।

১২) তেওঁৰ (দুর্যোধনৰ) অমায়িক সামনীতি দানশূন্য নহয়, প্রচুৰ দান আদৰশূন্য নহয় আৰু তেওঁৰ অতিশয় সমাদৰ গুণহীনজনৰ প্রতি প্রদর্শিত নহয়।

১৩) ***জিতেন্দ্রিয়*** সেই দুর্যোধনে অর্থলাভৰ ইচ্ছাত বা ক্রোধ বশতঃ বা লোভৰ বশবর্তী হৈ দণ্ডনীতিৰ প্রয়োগ নকৰে। নিজৰ ধর্ম জ্ঞান কৰি শত্রুৰ ওপৰতে হওঁক বা পুত্রৰ ওপৰতে হওঁক, গুৰুৱে নির্দ্ধাৰণ কৰি দিয়া দণ্ডনীতিৰ দ্বাৰাহে অধর্মক দমন কৰে।

১৪) তেওঁ চাৰিওদিশে আত্মীয়সকলক ৰখীয়াৰূপে নিয়োগ কৰি ভীত হৈয়ো ভয়হীনৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰি থাকে। কার্য সমাপ্তিৰ পাছত অনুচৰসকলক প্রদান কৰা সম্পদসমূহেই তেওঁৰ কৃতজ্ঞতা প্রকাশ কৰে।

১৫) দুর্যোধনে উপায়সমূহক যথাযথভাৱে বিবেচনা কৰি বিষয়সমূহত প্রয়োগ কৰি সমাদৰ কৰে। সেইবাবেই যেন (উপায়সমূহে) পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ লগত প্রতিদ্বন্দ্বিতা কৰিয়েই যেন পাছত সদায় প্রচুৰ অর্থ সম্পদ প্রসৰ কৰে।
(অর্থাৎ দুর্যোধনে সকলো সমস্যাৰ সমাধানৰ উপায় জানে। সেইবাবে পিছৰ সময়ত তাৰ ভাল ফলবোৰ লাভ কৰে।)

১৬) বহু ৰজাৰ ৰথ আৰু অশ্বৰে পৰিপূর্ণ তেওঁৰ (দুর্যোধনৰ) সভাগৃহৰ চোতাল ৰজাসকলে উপহাৰ ৰূপে দিয়া হাতীবোৰৰ ***সপ্তপর্ণফুলৰ*** সুবাসবিশিষ্ট ***মদজালে***ৰে তিতি থাকে।

১৭) তেওঁ (দুর্যোধনে) বহুদিন ধৰি মঙ্গলজনক কার্য্য কৰাৰ বাবে নদীৰে পৰিপূর্ণ কুৰুদেশৰ কৃষকসকলে যেন হাল নোবোৱা ভূমিতেই সহজে উৎপন্ন শস্যসম্পদ লাভ কৰিছে।

১৮) মহাযশস্বী, দয়ালু, সকলো বাধাক নেওঁচি সুৰক্ষাৰে বৃদ্ধি কৰিবলৈ তৎপৰ; কুবেৰ সদৃশ এই দুর্যোধনৰ গুণৰাশিৰ দ্বাৰা দ্রবীভূত হৈ পৃথিৱীয়ে যেন নিজেই ধন-ৰত্ন আদি প্রসৰ কৰিছে। (অর্থাৎ পৃথিৱী দুর্যোধনৰ গুণসমূহ দেখি অতি সন্তুষ্ট হৈছে। গতিকে পৃথিৱী নিজে নিজেই ধন-সম্পদেৰে ভৰি পৰিছে।)

১৯) মহাশক্তিশালী, আত্মমর্য্যদাসম্পন্ন, অর্থৰ দ্বাৰা সন্মানিত, যুদ্ধত কীর্ত্তিলব্ধ,

ত্রিবর্গ = ধর্ম, অর্থ, কাম।

জিতেন্দ্রিয় = যিজনে পঞ্চ ইন্দ্রিয়ক অর্থাৎ কাম, ক্রোধ, লোভ, মোহ, মদ, মাৎসর্য্য - ক বর্জন কৰিব পাৰে তেৰে জিতেন্দ্রিয়

সপ্তপর্ণফুল = ছতিয়না ফুল
মদজল = মতলীয়া হাতীৰ শৰীৰৰ পৰা ওলোৱা এবিধ ৰস।

(দুৰ্যোধনৰ) ধনুৰ্ধাৰী সৈনিকসকলে পৰস্পৰ দলবদ্ধও নহয় আৰু পৰস্পৰে প্ৰতিকুল আচৰণো নকৰে কিন্তু প্ৰাণৰ বিনিময়তে (ৰজাৰ) প্ৰিয়কাৰ্য্যসমূহ কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰে।

২০) ফল লাভ নোহোৱালৈকে কাৰ্য্য কৰা তেওঁ (দুৰ্যোধনে) শুদ্ধ চৰিত্ৰৰ গুপ্তচৰৰ দ্বাৰা আন ৰজাসকলৰ কাম-কাজসমূহ সম্পূৰ্ণৰূপে জানি থাকে। তেওঁৰ উদ্দেশ্য বিধাতাৰ কামৰ দৰেই যে উন্নতিকামী তাক শুভ ফলাফলৰ পৰাই জনা যায়।

২১) তেওঁ (দুৰ্যোধনক) কেতিয়াও গুণযুক্ত ধনু উত্তোলন কৰিবলগীয়া নহয় অথবা খণ্ডতে মুখ বিকৃতও কৰিব লগীয়া নহয়। তেওঁৰ গুণৰ প্ৰতি অনুৰাগী হৈ ৰজাসকলে তেওঁৰ আদেশক ফুলৰ মালাৰ দৰে শিৰত বহন কৰে।

২২) অপ্ৰতিহত দুৰ্যোধনে নবযৌৱনেৰে গৰ্বিত দুঃশাসনক যুৱৰাজৰ পদত নিয়োজিত কৰিছে। (তেওঁ) পুৰুহিতসকলে কোৱা মতে অবিৰত ভাৱে আহুতি প্ৰদানৰ দ্বাৰা অগ্নিক সন্তুষ্ট কৰিছে।

২৩) প্ৰতিপক্ষ (বা শত্ৰুপক্ষত) ৰজাহীন তেওঁ (দুৰ্যোধনে) দীৰ্ঘস্থায়ী, সাগৰৰলৈকে বিস্তৃত ভূখণ্ডক শাসন কৰিলেও কিন্তু আপোনাৰ পৰা বিপদ আহিব পাৰে বুলি চিন্তা কৰি থাকে। হায়! বলবানৰ লগত বিৰোধিতাৰ পৰিণাম ভয়ঙ্কৰ।

২৪) কথা প্ৰসঙ্গত মানুহে আপোনাৰ নাম উচ্চাৰণ কৰিলেও তেওঁ (দুৰ্যোধনে) ইন্দ্ৰপুত্ৰ অৰ্জুনৰ পৰাক্ৰমৰ কথা মনত পেলাই তললৈ মুখ কৰি যন্ত্ৰণা ভোগ কৰে। যিদৰে বেজ-জ্ঞানীসকলে মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰিলে গৰুড়ক মনত পেলাই সাপবোৰে যন্ত্ৰণা ভোগ কৰে।

২৫) সেইবাবেই আপোনাৰ প্ৰতি কপট আচৰণ কৰিবলৈ বিচৰা দুৰ্যোধনৰ বিৰুদ্ধে শীঘ্ৰে যথাযোগ্য প্ৰতিবিধানৰ ব্যৱস্থা কৰক। আমি আনৰ কোৱা কথাবোৰ সংগ্ৰহ কৰো। আমাৰ কথাই একমাত্ৰ সাৰবাৰ্তা বা সংবাদ।

১৪.৪ ব্যাকৰণগত টোকা

ওপৰত উল্লেখ কৰা পাঠটোৰ সংস্কৃত শব্দ কিছুমানৰ সমাস ভাঙিলে এনেদৰে পোৱা যায় ঃ

১) বনেচৰঃ = বনে চৰতি ইতি বনেচৰঃ (উপপদ তৎপুৰুষ)

২) চাৰচক্ষুষঃ = চৰন্তীতি চৰাঃ। চৰাঃ চক্ষুংষি যেষাং তে-চাৰচক্ষুষঃ (বহুব্ৰীহি)

৩) কিংসখা = কুৎসিতঃ সখা (নিত্য সমাস)

৪) বনাধিবাসিনঃ = বনম্ অধিবসতি যঃ (উপপদ তৎপুৰুষ) তস্মাৎ।

৫) কৃতজ্ঞতাম্ = কৃতং জানাতি ইতি কৃতজ্ঞঃ (উপপদ তৎপুৰুষ)। তস্য ভাবঃ কৃতজ্ঞতা।

৬) অৰ্থসম্পদঃ = অৰ্থানাং সম্পদঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)।

৭) উদাৰকীৰ্ত্তেঃ = উদাৰা কীৰ্ত্তিঃ যস্য (বহুব্ৰীহি) তস্য।

৮) মহৌজসঃ = মহৎ ওজঃ যেষাং তে (বহুব্রীহি)

৯) যৌবৰাজ্যে = যুবা ৰাজা ইতি যুবৰাজঃ (কর্মধাৰয়)। যুবৰাজস্য কর্ম যৌবৰাজ্যম্ - তস্মিন্।

১০) প্রলীনভূপালম্ = প্রলীনাঃ ভূপালাঃ যত্র (বহুব্রীহি)।

ঠিক একেদৰে ক্রিয়াপদসমূহ ভাঙিলে- এনেধৰণে পোৱা যাবঃ-

১) অধিপস্য = অধি - পা + ক ইতি অধিপঃ। তস্য।

২) ক্ষন্তুম্ = ক্ষম্ +তুমুন্।

৩) সমীহতে = সম্ +ঈহ্ + লট তে।

৪) দর্শয়তে = দৃশ্ + ণিচ্ + লট্ তে।

৫) বাঞ্ছন্ = বাঞ্ছ + শতৃ।

৬) নিহন্তি = নি - হন্ + লট্ তি

৭) উপৈতি = উপ - ইন্ + লট্ তি।

৮) সমীহিতুম্ = সম্ - ঈহ্ + তুমুন্।

৯) প্রতীয়তে = প্রতি - ইন্ + লট্ তে।

১০) বেদ = বিদ্ + লট্ তি।

১৪.৫ বনেচৰৰ উক্তিৰ সাৰাংশ

মহাকবি ভাৰবি বিৰচিত "কিৰাতার্জুনীয়ম্" মহাকাব্যৰ প্রথম সর্গত বনেচৰৰ উক্তি পোৱা যায়। যুধিষ্ঠিৰৰ প্রতি তেওঁৰ দ্বাৰাই নিযুক্ত বনেচৰৰ উক্তিসমূহৰ চমু বিৱৰণ তলত দাঙি ধৰা হ'লঃ

পাশা খেলত পৰাস্ত হৈ পঞ্চপাণ্ডৱে দ্রৌপদীৰ সৈতে বনবাসলৈ যায়। এই বনবাসকালতে তেওঁলোকে দ্বৈতবনত বাস কৰে। দ্বৈতবনত বাস কৰাৰ সময়তে দুর্যোধনৰ ৰাজ্যশাসন পদ্ধতিৰ বিষয়ে জানিবলৈ যুধিষ্ঠিৰে এজন বনেচৰক গুপ্তচৰৰূপে হস্তিনাপুৰলৈ প্রেৰণ কৰে। বনেচৰজনে ব্রহ্মচাৰী বেশ ধাৰণ কৰি দুর্যোধনৰ সকলোবোৰ বৃত্তান্ত সংগ্রহ কৰি যুধিষ্ঠিৰৰ ওচৰত সেইবোৰ ব্যক্ত কৰেহি।

কর্মত নিযুক্ত ভৃত্য বা অনুচৰে তেওঁৰ গৰাকীক বঞ্চনা কৰা অনুচিত। সেয়েহে বনেচৰৰ মতে তেওঁৰ বচন অপ্রিয় হলেও যেন যুধিষ্ঠিৰে তেওঁক ক্ষমা কৰি দিয়ে। কিয়নো হিতকৰ অথচ প্রিয়বাক্য জগতত বিৰল। যুধিষ্ঠিৰ বনবাসী হলেও তেওঁৰ ওচৰত পৰাজয়ৰ আশংকা কৰি দুর্যোধনে নীতিশাস্ত্র অনুসৰি ৰাজ্য শাসন কৰিছে। তেওঁ কাম, ক্রোধ আদি ৰিপুসমূহক বশীভূত কৰি দিনে ৰাতিয়ে নীতি সম্মতভাৱে কার্য সম্পাদন কৰিছে। তেওঁ নিৰহঙ্কাৰ হৈ অনুচৰ সকলৰ প্রতি বন্ধুসুলভ আচৰণ আৰু বন্ধুসকলৰ প্রতি নিজৰ আত্মীয়ৰ দৰে আচৰণ প্রদর্শন কৰিছে। সন্মান, শ্রদ্ধা আৰু বিবেচনাৰে তেওঁ ধর্ম, অর্থ আৰু কাম - এই ত্রিবর্গৰ সেৱা সাধন কৰিছে। দুর্যোধনে অত্যন্ত বিচক্ষণতাৰে সাম আৰু দাননীতিৰ প্রয়োগ কৰিছে। শত্রু -মিত্রৰ ভেদজ্ঞান নকৰি বিধি অনুসৰি অপৰাধীক দণ্ড দিয়ে। নিজৰ ৰাজ্য আৰু পৰৰাজ্যত সকলোতে বিশ্বাসী অনুচৰসকলক

নিয়োগ কৰিছে। কৰ্ম শেষ হোৱাৰ পিছত কৃতজ্ঞতাৰ চিন স্বৰূপে তেওঁলোকক পুৰস্কাৰ, উপহাৰ আদি দান কৰে। দুৰ্যোধনে সদায় মঙ্গলানুষ্ঠান কৰাৰ বাবে সমগ্ৰ কুৰু ৰাজ্য শস্য সমৃদ্ধ হৈছে। মহাবলশালী ধনৰ্ধাৰীসকল তেওঁৰ গুণত আকৃষ্ট হৈ নিজৰ প্ৰাণৰ বিনিময়তো ৰজাৰ প্ৰিয়কাৰ্য্য কৰিবলৈ সদায় প্ৰস্তুত থাকে। তেওঁ অন্যান্য ৰজাসকলৰ লগত কেতিয়াও যুদ্ধ নকৰে বা কাৰো প্ৰতি কুটিল অথবা ক্ৰোধপূৰ্ণ দৃষ্টিও নিক্ষেপ নকৰে। তথাপি তেওঁলোকে তেওঁৰ আদেশ শ্ৰদ্ধাৰে পালন কৰে। এনে দুৰ্যোধনে সম্প্ৰতি দুঃশাসনক যুৱৰাজৰ পদত অভিষিক্ত কৰি নিজে দিনে-ৰাতিয়ে যাগযজ্ঞ আদি কৰি আছে।

কিন্তু দুৰ্যোধনে এনেদৰে এখন শত্ৰুহীন, সুস্থিৰ, সমুদ্ৰলৈকে বিস্তৃত ভূভাগ শাসন কৰিলেও তেওঁ যুধিষ্ঠিৰৰ ওচৰত পৰাজয়ৰ আশংকা কৰি থাকে। কথা প্ৰসঙ্গত যুধিষ্ঠিৰৰ নাম শুনিলে অৰ্জুনৰ পৰাক্ৰমৰ কথা চিন্তা কৰি কষ্ট ভোগ কৰে।

এনে কপট দুৰ্যোধনৰ প্ৰতি যুধিষ্ঠিৰে যথাশীঘ্ৰে যথোচিত ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা উচিত। এনেদৰে সেই বনেচৰে দুৰ্যোধনৰ শাসন প্ৰণালীৰ বিষয়ে যুধিষ্ঠিৰক সবিস্তৰে ব্যক্ত কৰিলে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ "ষড়ৰিপু" কি কি?

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ "ত্ৰিবৰ্গ" বুলিলে কি বুজায়?

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ যুধিষ্ঠিৰে গুপ্তচৰৰূপে কাক ক'ত পঠাইছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং ৯ ঃ "জিতেন্দ্ৰিয়" বুলি কাক কোৱা হয়?

.....

প্ৰশ্ন নং ১০ ঃ ৰজাৰ চকু বুলি কাক কোৱা হয়?

.....

প্ৰশ্ন নং ১১ ঃ জগতত কেনে বাক্য দুৰ্লভ?

.....

১৪.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলো

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সংস্কৃত সাহিত্যৰ এখন বিখ্যাত মহাকাব্য 'কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্'ৰ প্ৰথম সৰ্গৰ (শ্লোক ১-১৫ লৈকে) আভাস লাভ কৰিলে।

- ভাৰৱিৰ ৰচনাশৈলীৰো এক সম্যক ধাৰণা পালে।
- শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠৰ লগতে তাৰ গদ্যপাঠ, প্ৰতিটো সংস্কৃত শব্দৰ অৰ্থ তথা অসমীয়া অনুবাদো জানিব পাৰিলে।
- বনেচৰৰ বক্তব্যৰ সাৰাংশ অধ্যয়ন কৰিব পাৰিলে।
- কিছুমান বিশেষ সংস্কৃত শব্দৰ ব্যাকৰণগত টোকাও পঢ়িবলৈ সক্ষম হ'ল।

১৪.৭ অধিক জানিবলৈ

১) Pande, Adityanarayana, 1968, *Kiratarjuniya of Bharavi,* [ed.],Varanasi : Choukhamba Sanskrit Series Office.

২) Sastri, Prof. Ashok nath, 1996, *Kiratarjuniya of Bharavi* (Canto-1), Calcutta : Modern Book Agency Pvt. Ltd.

৩) বন্দোপাধ্যায়, শ্ৰীঅশোক কুমাৰ, *মহাকবি ভাৰবি ৰচিত কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্, প্ৰথম সৰ্গ;* কলিকতা ঃ সংস্কৃত পুস্তক ভাণ্ডাৰ।

১৪.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মহাকবি ভাৰবি।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ বনত যি বাস কৰে তেৱেঁই বনেচৰ।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ "কিৰাত" এনে শ্ৰেণীৰ মানুহ যি বনত বাস কৰে আৰু চিকাৰ কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰে।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সুয়োধন।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দ্বৈত বনত শোক আৰু মোহ— এই দুয়োটা নাই। সেইবাবে এই বনৰ নাম "দ্বৈতবন"।

৬নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ষড়ৰিপু হৈছে— কাম, ক্ৰোধ, লোভ, মোহ, মদ, মান।

৭নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ধৰ্ম, অৰ্থ আৰু কাম— এই তিনিওটাকে একেলগে "ত্ৰিবৰ্গ" বোলা হয়।

৮নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ যুধিষ্ঠিৰে গুপ্তচৰ ৰূপে ব্ৰহ্মচাৰী বেশধাৰী এজন কিৰাতক দ্বৈতবনৰ পৰা হস্তিনাপুৰলৈ পঠাইছিল।

৯নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ যিজনে পঞ্চইন্দ্ৰিয়ক অৰ্থাৎ কাম, ক্ৰোধ, লোভ, মোহ, মদ, মাৎসৰ্য্যক বৰ্জন কৰিব পাৰে তেওঁকে জিতেন্দ্ৰিয় বোলা হয়।

১০নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ গুপ্তচৰক।

১১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ জগতত মনোহৰ আৰু হিতকৰ বাক্য দুৰ্লভ (হিতং মনোহাৰি চ দুৰ্লভং বচ)।

১৪.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) চুটি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ 'ত্ৰিবৰ্গ' মানে কি?

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ 'গুপ্তচৰ' কাক বোলে?

(খ) চুটি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ চমুটোকা লিখক— দ্বৈতবন, জিতেন্দ্ৰিয়, কিৰাত, অৰ্থগৌৰৱ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ব্যাকৰণগত টোকা— বনেচৰঃ, কৃতজ্ঞতাম্, মহৌজসঃ, চাৰচক্ষুষঃ

(গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ যুধিষ্ঠিৰৰ প্ৰতি বনেচৰৰ উক্তি সংক্ষিপ্তকৈ লিখক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ যুধিষ্ঠিৰৰ প্ৰতি বনেচৰৰ উক্তিৰ মাধ্যমেৰে দুৰ্যোধনৰ ৰাজ্যশাসন পদ্ধতিৰ যি আভাস পোৱা যায় তাক বহলাই লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১৫ ঃ কিৰাতার্জুনীয়ম্— প্ৰথম সৰ্গ (শ্লোক ২৬ - ৪৬)

অধ্যায় গাঁথনি

১৫.১ উদ্দেশ্য

১৫.২ পৰিচয়

১৫.৩ প্ৰথম সৰ্গৰ (২৬ - ৪৬) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ

১৫.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ

১৫.৩.২ সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ শব্দাৰ্থ

১৫.৩.৩ সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ

১৫.৪ ব্যাকৰণগত টোকা

১৫.৫ দ্ৰৌপদীৰ উক্তিৰ সাৰাংশ

১৫.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১৫.৭ অধিক জানিবলৈ

১৫.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১৫.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- "কিৰাতার্জুনীয়ম্" মহাকাব্যৰ প্ৰথম সৰ্গৰ বিষয়-বস্তুৰ আভাস পাব
- প্ৰথম সৰ্গৰ শ্লোকসমূহৰ (২৬-৪৬ লৈকে) সংস্কৃত পাঠৰ লগতে গদ্যপাঠ, শব্দাৰ্থ আৰু অসমীয়া অনুবাদো অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব
- শ্লোকসমূহত থকা মহত্বপূৰ্ণ শব্দবোৰৰ ব্যাকৰণগত বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব
- যুধিষ্ঠিৰৰ প্ৰতি দ্ৰৌপদীৰ বক্তব্যৰ আলোচনা কৰিব পাৰিব।

১৫.২ পৰিচয়

আপুনি ইতিমধ্যে "কিৰাতার্জুনীয়ম্" মহাকাব্যৰ প্ৰথম সৰ্গৰ (১-২৫) লৈকে শ্লোকসমূহ অধ্যয়ন কৰিলে। লগতে যুধিষ্ঠিৰৰ প্ৰতি বনেচৰৰ বক্তব্যখিনিও জানিব পাৰিলে। এই অধ্যায়ত আপুনি প্ৰথম সৰ্গৰে পৰৱৰ্তী ২৬-৪৬ লৈকে শ্লোকসমূহ অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব। শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠৰ লগতে প্ৰতিটো শব্দৰ অৰ্থ আৰু অসমীয়া অনুবাদো পঢ়াবলৈ পাব। লগতে শ্লোকসমূহত ব্যৱহাৰ হোৱা কিছুমান গুৰুত্বপূৰ্ণ শব্দৰ ব্যাকৰণগত বিশ্লেষণো জানিব পাৰিব। ইয়াৰ উপৰিও বনেচৰৰ বক্তব্য শুনাৰ পাছত যুধিষ্ঠিৰৰ প্ৰতি দ্ৰৌপদীৰ উক্তিৰ বিস্তৃত বিৱৰণো অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

১৫.৩ প্ৰথম সৰ্গ- (২৬-৪৬) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ

এতিয়া আপুনি "কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্" গ্ৰন্থৰ প্ৰথম সৰ্গৰ শ্লোকসমূহৰ (২৬-৪৬ লৈকে) সংস্কৃত পাঠ পঢ়িবলৈ পাব। শ্লোকসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

কৃষ্ণা = দ্ৰৌপদী

ইতীৰয়িত্বা গিৰমাত্তসৎক্ৰিয়ে
গতেহথ পত্যৌ বনসন্নিবাসিনাম্।
প্ৰবিশ্য **কৃষ্ণা**সদনং মহীভূজা
তদাচচক্ষেহনুজ সন্নিধৌ বচঃ।। ২৬।।

নিশম্য সিদ্ধিং দ্বিষতামপাকৃতীঃ
ততস্ততস্ত্যা বিনিয়ন্তুমক্ষমা।
নৃপস্য মন্যুব্যৱসায়দীপিনী
ৰুদাজহাৰ **দ্ৰুপদাত্মজা** গিৰঃ।।২৭।।

দ্ৰুপদাত্মজা = দ্ৰৌপদী

ভবাদৃশেষু প্ৰমদাজনোদিতং
ভবত্যধিক্ষেপ ইবানুশাসনম্।
তথাপি বক্তুং ব্যৱসায়য়ন্তি মাং
নিৰস্তনাৰী সময়া দুৰাধয়ঃ।। ২৮।।

অখণ্ডম্ = ইন্দ্ৰ

অখণ্ডমাখণ্ডলতুল্যধামভি—
শ্চিৰং ধৃতা ভূপতিভিঃ স্ববংশজৈঃ।
ত্বয়াত্মহস্তেন মহী মদচ্যুতা
মতঙ্গজেন স্ৰগিবাপবৰ্জিতা।। ২৯।।

ব্ৰজন্তি তে মূঢ়ধিয়ঃ পৰাভবং
ভবন্তি মায়াবিষু যে ন মায়িনঃ।
প্ৰবিশ্য হি ঘ্নন্তি শঠাস্তথাবিধান্
অসংবৃতাঙ্গান্ নিশিতা ইবেষবঃ।। ৩০।।

গুণানুৰক্তামনুৰক্তসাধনঃ
কুলাভিমানী কুলজাং নৰাধিপঃ।
পৰৈস্ত্বদন্যঃ ক ইবাপহাৰয়েন্
মনোৰমামাত্মবধূমিব শ্ৰিয়ম্।। ৩১।।

ভবন্তমেতৰ্হি মনস্বিগৰ্হিতে
বিবৰ্তমানং নৰদেব বৰ্ত্মনি।
কথং ন মন্যুৰ্জ্বলয়ত্যুদীৰিতঃ

শমীতৰুং শুষ্কমিবাগ্নিৰুচ্ছিখঃ।। ৩২।।

অবন্ধ্যকোপস্য বিহন্তুৰাপদাং
ভবন্তি বশ্যাঃ স্বয়মেব দেহিনঃ।
অমর্ষশূন্যেন জনস্য জন্তুনা
ন জাত হার্দেন ন বিদ্বিষাদৰঃ।। ৩৩।।

পৰিভ্রমল্লোহিতচন্দনোচিতঃ
পদাতিৰন্তর্গিৰি-ৰেণুৰুষিতঃ।
মহাৰথঃ সত্যধনস্য মানসং
দুনোতি নো কচ্চিদয়ং **বৃকোদৰঃ**।। ৩৪।।

বিজিত্য যঃ প্রাজ্যমযচ্ছদুত্তৰান্
কুৰ্দনকুপ্যং বসু **বাসবো**পমঃ।
স বল্কবাসাংসি তবাধুনাহৰন্
কৰোতি মন্যুং ন কথং **ধনঞ্জয়ঃ**।। ৩৫।।

বনান্তশয্যাকঠিনীকৃতাকৃতী
কচাচিতৌ বিম্বগিবাগজৌ গজৌ।
কথং ত্বমেতৌ ধৃতিসংযমৌ যমৌ
বিলোকয়ন্নুহসহসে ন বাধিতুম্।। ৩৬।।

ইমামহং বেদ ন তাবকীং ধিয়ং
বিচিত্রৰূপাঃ খলু চিত্তবৃত্তয়ঃ।
বিচিন্তয়ন্ত্যা ভবদাপদং পৰাং
ৰুজন্তি চেতঃ প্রসভং মমাধয়।। ৩৭।।

পুৰাধিৰূঢ়ঃ শয়নং মহাধনং
বিবোধ্যসে যঃ স্তুতিগীতিমঙ্গলৈঃ।
অদভ্রদর্ভামধিশয্য স স্থলীং
জহাসি নিদ্রামশিবৈঃ শিবাৰুতৈঃ।। ৩৮।।

পুৰোপনীতং নৃপ! ৰামণীয়কম্
দ্বিজাতিশেষেণ যদেতদন্ধসা।
তদদ্য তে বন্যফলাশিনঃ পৰং
পৰৈব কার্শ্যং যশসা সমং বপুঃ।। ৩৯।।

অনাৰতঃ যৌ মনিপীঠশায়িনা
বৰঞ্জয়দ্ ৰাজশিৰঃ স্রজাং ৰজঃ।

বৃকোদৰঃ = ভীম
বাসব = ইন্দ্র
ধনঞ্জয়ঃ = অর্জুন

নিষীদতস্তৌ চৰণৌ বনেষু তে
মৃগদ্বিজালূনশিখেষু বর্হিষাম্।। ৪০।।

দ্বিষন্নিমিত্তা যদিয়ং দশা ততঃ
সমূলমুন্মূলয়তীব মে মনঃ।
পৰৈৰপর্যাসিতবীর্যসম্পদাং
পৰাভবোৎপ্যুহসব এব মানিনাম্।। ৪১।।

বিহায় শান্তি নৃপ! ধাম তৎ পুনঃ
প্রসীদ সন্ধেহি বধায় বিদ্বিষাম্।
ব্রজন্তি শত্রুনবধূয় নিঃস্পৃহাঃ
শমেন সিদ্ধিং মুনয়ো ন ভুভৃতঃ।। ৪২।।

পুৰঃসৰা ধামবতাং যশোধনাঃ
সুদুঃসহং প্রাপ্য নিকাৰমীদৃশম্।
ভবাদৃশাশ্চেদধিকুর্বতে ৰতিং
নিৰাশ্রয়া হন্ত হতা মনস্বিতা।। ৪৩।।

অথ ক্ষমামেব নিৰস্তবিক্রম
শ্চিৰায় পর্যেষি সুখস্য সাধনম্।
বিহায় লক্ষ্মীপতিলক্ষ্ম কার্মুকং
জটাধৰঃ সন্ জুহুধীহ পাবকম্।। ৪৪।।

ন সময়-পৰিৰক্ষণং ক্ষমং তে
নিকৃতিপৰেষু পৰেষু ভূৰিধান্নঃ।
অৰিষু হি বিজয়ার্থিনঃ ক্ষিতীশা
বিদধতি সোপধি সন্ধিদূষণানি।। ৪৫।।

বিধি-সময় নিয়োগাদ্দীপ্তিসংহাৰজিহ্মং
শিথিল বসুমগাধে মগ্নমাপৎ পয়োধৌ।
ৰিপুতিমিৰমূদস্যোদীয়মানং দিনাদৌ
দিনকৃতমিব লক্ষ্মীস্ত্বাং সমভ্যেতু ভূয়ঃ।। ৪৬।।

১৫.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ

এতিয়া আপুনি ওপৰত উল্লেখ কৰা "কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্" ৰ প্ৰথম সৰ্গৰ শ্লোকসমূহৰ গদ্যপাঠ পঢ়িবলৈ পাব।

২৬) বনসন্নিবাসিনাম্ পতৌ ইতি গিৰম্ ইৰয়িত্বা আত্ত সৎক্রিয়ে গতে, অথ মহীভূজা কৃষ্ণাসদনম্ প্রবিশ্য অনুজসন্নিধৌ তৎ বচঃ আচচক্ষে।

২৭) দ্রুপদাত্মজা দ্বিষতাম্ সিদ্ধিম্ নিশম্য ততঃ ততস্ত্যাঃ অপ্রাকৃতীঃ বিনিয়ন্তুম্ অক্ষমা নৃপস্যমন্যুব্যবসায়দীপিনীঃ গিৰঃ উদাজহাৰ।

২৮) ভবাদৃশেষু প্রমদাজনোদিতম্ অনুশাসনম্ অধিক্ষেপঃ ইব ভবতি। তথাপি নিৰস্তনাৰীসময়াঃ দুৰাধয়ঃ মাম্ বক্তুম্ ব্যবসায়য়ন্তি।

২৯) আখণ্ডলতুল্যধামভিঃ স্ববংশজৈঃ ভূপতিভিঃ চিৰম্ অখণ্ডম্ ধৃতা মহী ত্বয়া মদচ্যুতা মতঙ্গজেন স্রগ্ হ'ব আত্মহস্তেন অপবর্জিতা।

৩০) যে মায়াবিষু মায়িনঃ ন ভবন্তি তে মূঢ়ধিয়ঃ পৰাভবং ব্রজন্তি। হি শঠাঃ তথাবিধান্ অসংবৃতাঙ্গান্ নিশিতা ইষবঃ ইব প্রবিশ্য ঘ্নন্তি।

৩১) অনুৰক্তসাধনঃ কুলাভিমানী ত্বৎ অন্যঃ কঃ ইব নৰাধিপঃ গুণানুৰক্তাং কুলজাম্ মনোৰমম্ আত্মবধূম্ ইব শ্রিয়ং পৰৈঃ অপহাৰয়েৎ।

৩২) নৰদেব! এতর্হি মনস্বিগর্হিতে বর্ত্মনি বিবর্তমানম্ ভৰন্তম্ উদীৰিতঃ মন্যুঃ শুষ্কম্ শমীতৰুম্ উচ্ছিখঃ অগ্নিঃ ইব কথম্ ন জ্বালয়তি।

৩৩) অবন্ধ্যকোপস্য, আপদাম্ বিহন্তুঃ দেহিনঃ স্বয়ম্ এব বশ্যাঃ ভবন্তি। অমর্ষশূন্যেন জন্তুনা জাতহার্দেন সত্য জনস্য আদৰো ন, বিদ্বিষা চ ন।

৩৪) লোহিতচন্দনোচিতঃ মহাৰথঃ অয়ং বৃকোদৰঃ ৰেণুৰুষিতঃ অন্তর্গিৰি পৰিভ্রমন্ সত্যধনস্য মানসং নো দুনোতি কচ্চিৎ।

৩৫) বাসবোপমঃ যঃ উত্তৰান্ কুৰূন্ বিজিত্য প্রাজ্যম্ অকুপ্যম্ বসু অযচ্ছৎ, সঃ ধনঞ্জয়ঃ অধুনা তব বল্কবাসাংসি আহৰণ্ কথম্ মন্যুম্ ন কৰোতি?

৩৬) বনান্তশয্যা কঠিনীকৃতাকৃতী বিষ্কক্ কচাচিতৌ অগজৌ গজৌ ইব এতৌ যমৌ বিলোকয়ন্ ত্বং ধৃতি সংযমৌ বাধিতুং কথং ন উৎসহসে?

৩৭) অহম্ তাবকীম্ ইমাম্ ধিয়ম্ ন বেদ, চিত্তবৃত্তয়ঃ বিচিত্রৰূপাঃ খলু। পৰাম্ ভবদাপদম্ বিচিন্তয়ন্ত্যা মম চেতঃ আধয়ঃ প্রসভম্ ৰুজন্তি।

৩৮) যঃ ত্বম্ পুৰা মহাধনম্ শয়নম্ অধিৰূঢ়ঃ স্তুতি- গীতি- মঙ্গলৈঃ বিবোধ্যসে, স ত্বম্ অদভ্রদর্ভামস্থলীম্ অধিশয্য অশিবৈঃ শিবাৰুতৈঃ নিদ্রাং জহাসি।

৩৯) নৃপ! পুৰা দ্বিজাতিশেষেণ অন্ধস্য, যৎ এতৎ তে বপুঃ ৰামনীয়কম্ উপনীতম্, অদ্য বন্যফলাশিনঃ তে তৎ (বপুঃ) যশসা সমম্ কার্শ্যম্ পৰৈতি।

৪০) (পুৰা) মণিপীঠশায়িনৌ তে যৌ চৰণৌ অনাৰতম্ ৰাজশিৰঃ স্রজম্ ৰজঃ অৰঞ্জয়ৎ,

(অধুনা) তৌ মৃগদ্বিজালূনশিখেষু বৰ্হিষাম্ বনেষু নিষীদতঃ।

৪১) যৎ ইয়ং দশা দ্বিষন্নিমিত্তা, ততঃ মে মনঃ সমূলম্ উন্মূলয়তি ইব। পৰৈঃ অপৰ্যাসিতবীৰ্য সম্পদাম্ মানিনাম্ পৰাভবঃ অপি উৎসবঃ এব।

৪২) নৃপ! প্ৰসীদ। শান্তিম্ বিহায় তৎ ধাম বিদ্বিষাম্ বধায় পুনঃ সন্ধেহি। নিঃস্পৃহাঃ মুনয় শত্ৰূন্ অবধূয় শমেন সিদ্ধিম্ ব্ৰজন্তি, ভূভৃতঃ ন।

৪৩) ভবাদৃশাঃ ধামবতাম্ পুৰঃ সৰাঃ যশোধনাঃ ঈদৃশম্ সুদুঃসহম্ নিকাৰম্ প্ৰাপ্য ৰতিম্ অধিকুৰ্বতে চেৎ, হন্ত ! মনস্বিতা নিৰাশ্ৰয়া হতা।

৪৪) অৰ্থ নিৰস্তবিক্ৰমঃ চিৰায় ক্ষমাম্ এব সুখস্য সাধনম্ পৰ্যেষি, (তৰ্হি) লক্ষ্মীপতিলক্ষ্ম কাৰ্মুকম্ বিহায় জটাধৰঃ সন্ ইহ পাবকম্ জুহুধি।

৪৫) পৰেষু, নিকৃতিপৰেষু ভূৰিধান্ন ঃতে সময় পৰিৰক্ষণং ন ক্ষমম্। হি বিজয়ার্থিনঃ ক্ষিতীশাঃ অৰিষু সোপধি সন্ধিদূষণানি বিদধতি।

৪৬) বিধিসময় নিয়োগাৎ দীপ্তিসংহাৰ জিষ্ণাম্, অগাধে আপৎপয়োধৌ মগ্নম্ শিথিলবসুম্, ৰিপুতিমিৰম্ উদস্য উদীয়মানম্ ত্বাম্ দিনাদৌ দিনকৃতম্ ইব, লক্ষ্মীঃ ভূয়ঃ সমভ্যেতু।

১৫.৩.২ সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ শব্দাৰ্থ

এতিয়া আপুনি ওপৰত উল্লেখ কৰা সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ প্ৰতিটো সংস্কৃত শব্দৰ শব্দাৰ্থ পঢ়িবলৈ পাব।

২৬) বনসন্নিবাসিনাম্ পত্যৌ (বনচৰপতি বা কিৰাতৰাজ) ইতি (এই) গিৰম্ (কথা) ইৰয়িত্বা (কৈ) আত্তসৎক্ৰিয়ে (পাৰিতোষিক পাই) গতে (গ'ল)। অথ (তাৰ পিছত) মহীভূজ (ৰজাই) কৃষ্ণা (দ্ৰৌপদীৰ) সদনম্ (গৃহত) প্ৰবিশ্য (প্ৰবেশ কৰি) অনুজসন্নিধৌ (ভাতৃসকলৰ আগত) তৎ (সেই) বচঃ (কথাবোৰ) আচচক্ষে (ক'লে)।

২৭) দ্ৰুপদাত্মজা (দ্ৰুপদ কন্যা অৰ্থাৎ দ্ৰৌপদী) দ্বিষতাম্ (শত্ৰুসকলৰ) সিদ্ধিম্ (উন্নতি) নিশম্য (শুনি) ততঃ (তাৰ পিছত) ততস্ত্যাঃ (শত্ৰুসকলৰ ওচৰৰ পৰা অহা) অপাকৃতীঃ (মনোবেদনা) বিনিয়ন্তুম্ (দমন কৰিবলৈ) অক্ষমা (অসমৰ্থ হৈ) নৃপস্য (ৰজাৰ) মনুব্যবসায় দীপিনীঃ (খং উঠা বা ক্ৰোধ উদ্দীপক) গিৰঃ (কথাবোৰ) উদাজহাৰ (কৈছিল)।

২৮) ভবাদৃশেষু (আপোনাৰ দৰে ব্যক্তিৰ ওচৰত) প্ৰমদাজনোদিতং (নাৰীয়ে কোৱা) অনুশাসনম্ (উপদেশ) অভিক্ষেপঃ (তিৰস্কাৰৰ) ইব (দৰে) ভবতি (হয়)। তথাপি (তথাপি) নিৰস্ত (লঙঘন কৰি) নাৰীসময়াঃ (নাৰীজনোচিত মৰ্যদা) দুৰাধয়ঃ (অসহনীয় দুখ) মাম্ (মোক) বক্তুম্ (ক'বলৈ) ব্যৱসায়য়ন্তি (প্ৰেৰণা দিছে)।

২৯) অখণ্ডতুল্য (ইন্দ্ৰতুল্য) ধানভিঃ (পৰাক্ৰমশালী) স্ববংশজৈঃ (নিজ বংশীয়) ভূপতিভিঃ

(ৰজাসকলৰ দ্বাৰা) চিৰম্ (দীৰ্ঘকাল ধৰি) অখণ্ডম্ (অখণ্ডভাবে) ধৃতা (পালিতা) মহী (পৃথিৱীক) ত্বয়া (তুমি) মদচ্যুতা (মদমত্ত) মতঙ্গজেন (হাতীয়ে) স্ৰগ্ (মালা) ইব (দৰে) আত্মহস্তেন (নিজ হাতে) অপবৰ্জিতা (পৰিত্যাগ কৰিছা)।

৩০) যে (যিসকলে) মায়াবিষু (মায়াবীসকলৰ প্ৰতি) মায়িনঃ (মায়াবী) ন ভবন্তি (নহয়) তে (তেনে) মূঢ়ধিয়ঃ (বুদ্ধিহীন মানুহবোৰে) পৰাভবং ব্ৰজন্তি (পৰাজিত হয়)। হি (যিহেতু) শঠাঃ (কুটিল বা দুষ্ট) তথাবিধান (তেনে বক্তিসকলক) অসংবৃতাঙ্গান (বৰ্মহীন শৰীৰৰ) নিশিতা (তীক্ষ্ণ) ইষবঃ (শৰৰ) ইব (দৰে) প্ৰবিশ্য (প্ৰবেশ কৰি) ঘ্নন্তি (হত্যা কৰে)।

৩১) অনুৰক্তসাধনঃ (অনুকুল সহায়বিশিষ্ট) কুলাভিমানী (বংশমৰ্যদাসম্পন্ন) ত্বৎ (তোমাৰ) অন্যঃ (বাহিৰে) কঃ (কোন) ইব (এনে) নৰাধিপঃ (ৰজা) গুনানুৰক্তঃ (গুনৰ অনুৰাগী) কুলজাম্ (সৎ বংশত জন্মা) মনোৰমাম্ (মনোহাৰী) আত্মবধূম্ ইব (নিজ পত্নীৰ দৰে) শ্ৰিয়ং (ৰাজলক্ষ্মীক) পৰৈঃ (শত্ৰুৰ দ্বাৰা) অপহাৰয়েৎ (অপহৰণ কৰোৱায়)।

৩২) নৰদেব (হে মহাৰাজ) এতৰ্হি (এই বিপদৰ সময়ত) মনস্বি গৰ্হিতে (বীৰৰ দ্বাৰা নিন্দা কৰা) বৰ্ত্মনি (পথত) বিবৰ্তমানম্ (বিচৰণ কৰা) ভবন্তম্ (আপোনাক) উদীৰিতঃ (উদ্দীপিত) মন্যুঃ (খং) শুষ্কম্ (শুকান) শমীতৰুম্ (শমীবৃক্ষক) উচ্ছিখঃ (উৰ্দ্ধশিখা) অগ্নি ইব (জুইৰ দৰে) কথম্ (কিয়) ন জ্বলয়তি (জ্বলি নুঠে)।

৩৩) অবন্ধ্যকোপস্য (যাৰ ক্ৰোধ নিষ্ফল নহয়) আপদম্ বিহন্তুঃ (যি সমস্ত বিপদ নাশ কৰে) দেহিনঃ (জনগণই) স্বয়ম্ এব (নিজেই) বশ্যা (বশীভূত) ভবন্তি (হয়), অমৰ্ষশূন্যেন (ক্ৰোধহীন) জন্তুনা (মানুহ) জাতহার্দেন (মিত্ৰ বা বন্ধু হ'লেও) জনস্য (মানুহৰ) আদৰো ন (আদৰ নকৰে) বিদ্বিষান্ (শত্ৰু হ'লেও ভয় নকৰে)।

৩৪) লোহিত (ৰঙা) চন্দনোচিতঃ (চন্দন সনাত অভ্যস্ত) মহাৰথঃ (উৎকৃষ্ঠ ৰথত বিচৰণ কৰা) অয়ং (এই) বৃকোদৰঃ (ভীম) ৰেণু (ধূলিৰে) ৰুষতঃ (ধূসৰিত) পদাতি (ভৰিৰে) অন্তৰ্গিৰি (পৰ্বতৰ মাজত) পৰিভ্ৰমন্ (ভ্ৰমন কৰিছে) সত্যধনস্য (সত্যবাদী) মানসং (মনত) নো দুনোতি (কষ্ট নিদিয়ে) কচ্চিৎ (কেতিয়াওঁ)।

৩৫) বাসবোপমঃ যঃ (ইন্দ্ৰতুল্য যিজনে) উত্তৰান্ কুৰূন্ (উত্তৰ কুৰুদেশ) বিজিত্য (জয় কৰি) প্ৰাজ্যম্ (বহু পৰিমাণে) অকুপ্যম্ (সোনৰ মুদ্ৰা) বসু (ধন) অযচ্ছৎ (দিছিলে), সঃ (সেই) ধনঞ্জয়ঃ (অৰ্জুনে) অধুনা (এতিয়া) তব (তোমাৰ) বল্কবাসাংসি (বল্কলবসন) আহৰণ (সংগ্ৰহ কৰিছে) কথম্ (কিয়) মন্যুম্ (দুখ বা ক্ৰোধ) ন কৰোতি (কৰা নাই)।

৩৬) বনান্ত (অৰণ্যত) শৰ্য্যা (শৰ্য্যাত (শয়ন কৰি)) কঠিনীকৃত (কঠিন) আকৃতি (শৰীৰ) বিষ্কক্ (চাৰিওদিশে) কচাচিতৌ (চুলিবোৰ আউলি-ঝুলি হৈ পৰিছে) অগজৌ (পৰ্বতৰ) গজৌ ইব (হাতীদুটাৰ দৰে) এতৌযমৌ (এই যজাঁ নকুল আৰু সহদেবক) বিলোকয়ন (দেখি) ত্বম (তুমি) ধৃতি (ধৈৰ্য্য) সংযমৌ (সংযমক) বাধিতুম্ (শেষ কৰিবলৈ) কথং

(কিয়) উৎসহতে (উৎসাহ পোৱা নাই)।

৩৭) অহম্ (মই) তাবকীম্ (তোমাৰ) ইমাম্ (এই) ধিয়ম্ (বুদ্ধি) ন বেদ (বুজিব পৰা নাই) চিত্তবৃত্তি (মনৰ ভাব) বিচিত্ৰৰূপা খলু (বিচিত্ৰ হয়েই) পৰাম্ ভবদাপদম্ (আপোনাৰ ভয়ানক বিপদৰ) বিচিন্তয়ন্ত্যা (চিন্তা কৰি) মমচেতঃ (মোৰ মনক) আধয়ঃ (মনোবেদনা) প্ৰসভম্ (বলপূৰ্বক) ৰুজন্তি (দুখ দিছে)।

৩৮) যঃ (যিজন) ত্বম্ (তুমি) পুৰা (আগতে) মহাধনম্ (মহামূল্যবান্) শয়নম্ অধিৰূঢ়ঃ (শয্যাত শুই) স্তুতি গীতি মঙ্গলৈঃ (মঙ্গলময় স্তুতিগীতৰ দ্বাৰা) বিবোধ্যাসে (সাৰ পাইছিলা) স ত্বম্ (সেই তুমি) অদভ্ৰদৰ্ভাম্ স্থলীম্ (বহু কুশবনেৰে ভৰি থকা বনভূমিত) অধিশয্য (শুই) অশিবৈঃ (অমঙ্গলীয়া) শিবাৰুতৈঃ (শিয়ালৰ চিঞৰত) নিদ্রাং (নিদ্রা) জহাসি (ত্যাগ কৰিছা)।

৩৯) নৃপ (হে মহাৰাজ) পুৰা (আগতে) দ্বিজাতি (ব্ৰাহ্মনসকলে) শেষেন (এৰি যোৱা) অন্ধসা (অন্নৰ দ্বাৰা) যৎ এতৎ (এই যে) তে (তোমাৰ) বপুঃ (শৰীৰ) ৰমনীয়ম্ (ৰমনীয়তা/সুন্দৰ) উপনীতম্ (পাইছিলে)। অদ্য (আজি) বন্যফলাশিনম্ (বনৰীয়া ফল-মূল খাই) যশস্য সমম্ (যশ -খ্যাতিৰ লগতে) কাৰ্শ্যম্ (কৃশতা) পৰৈতি (পাইছে)।

৪০) অনাৱতম্ (সদায়) মণিপীঠশায়িনৌ (মণিময় পদপীঠত স্থাপিত) তে (তোমাৰ) যৌ চৰণৌ (যি চৰণদুখনি) ৰাজশিৰঃ (ৰজাৰ শিৰত থকা) স্ৰজাম্ (মালাবোৰৰ) ৰজঃ (পৰাগৰেণুৰে) অৰঞ্জয়ৎ (ৰঞ্জিত হৈছিল) তৌ (সেই চৰণ দুখনি) মৃগদ্বিজালূন শিখেষু (মৃগ আৰু হৰিণে আগ চিঙা) বৰ্হিষাম্ (কুশবনৰ) বনেষু (বনত) নিষীদতঃ (স্থাপিত হৈছে)।

৪১) যৎ (যিহেতু) ইয়ং দশা (এই অৱস্থা) দ্বিষন্নি মিত্তা (শত্ৰুয়ে কৰা) ততঃ (সেই বাবে) মে (মোৰ) মনঃ (মনক) সমূলম্ ইব (অতি) উন্মূলয়তি (পীড়া দিছে)। পৰৈঃ (শত্ৰুৰদ্বাৰা) অপৰ্যাসিত বীৰ্য সম্পদাম্ (শক্তি আৰু সম্পদ নষ্ট নহয়) মানিনাম্ (মানীসকলৰ) পৰাভবঃ (বিপদ) অপি(ও) উৎসব এব (উৎসব তুল্য)।

৪২) নৃপ (হে মহাৰাজ) প্ৰসীদ (প্ৰসন্ন হওঁক)। শান্তিম্ বিহায় (শান্তি ত্যাগ কৰি) বিদ্বিষাম্ (শত্ৰুৰ) বিঘাতায় (ধ্বংসৰ বাবে) তৎধাম (প্ৰসিদ্ধ ক্ষত্ৰিয়তেজ) পুনঃ (পুনৰ) সন্ধেহি (অবলম্বন কৰক)। নিস্পৃহাঃ (নিৰাসক্ত) মুনয়ঃ (মুনিসকলে) শত্ৰূন্ (শত্ৰুক) অবধূয় (দূৰ কৰে) শমেন (শান্তিৰে) সিদ্ধিম্ (সিদ্ধি) ব্ৰজন্তি (লাভ কৰে)। ভূ ভৃতঃ ন (ৰজাসকলে নকৰে)।

৪৩) ভবাদৃশাঃ (আপোনাৰ দৰে) ধামবতাম্ (তেজস্বীসকলৰ মাজত) পুৰঃসৰাঃ (অগ্রগণ্য) যশোধনাঃ (যশস্বী ব্যক্তিসকলে) ঈদৃশম্ (এনে) সুদুঃব্রহম্ (অত্যন্ত অসহনীয়) নিকাৰম্ (লাঞ্ছনা) প্ৰাপ্য (পাই) ৰতিম্ (সন্তোষ) অধিকুৰ্বতে (লাভ কৰে) চেৎ (যদি)

হন্ত (হায়) মনস্বিতা (তেজস্বীতা বা আত্মভিমান) নিৰাশ্ৰয়া (আশ্ৰয়হীন হৈ) হতা (ধ্বংস হ'ল)।

৪৪) অথ (গতিকে) নিৰস্তবিক্ৰমঃ সন্ (পৰাক্ৰম ত্যাগ কৰি) ক্ষমাম্ এব (ক্ষমাকেই) চিৰায় (চিৰকালৰ বাবে) সুখস্য সাধনম্ (সুখৰ উপায় বুলি) পৰ্যেষি (যদি ভাবে) লক্ষ্মীপতিলক্ষ্ম কাৰ্মুকং (ৰাজচিহ্নযুক্ত ধনু) বিহায় (ত্যাগ কৰি) জটাধৰ সন্ (জটাধাৰী হৈ) ইহ (ইয়াতে) পাবকম্ (অগ্নিত) জুহুধী (আহুতি দি থাকক)।

৪৫) পৰেষু (শত্ৰুসকল) নিকৃতিপৰেষু (প্ৰবঞ্চক হ'লে) ভূৰিধাম্নঃ (মহাপ্ৰভাবশালী) তে (তোমাৰ) সময় পৰিৰক্ষণম্ (প্ৰতিজ্ঞাপালন) ন ক্ষমম্ (যুক্তিযুক্ত নহয়) হি (যিহেতু) বিজয়ার্থিনঃ (বিজয় অভিলাষী) ক্ষিতিশাঃ (ৰজাসকলে) অৰিষু (শত্ৰুসকলৰ) সোপধি (ছলনাৰ আশ্ৰয় লয়) সন্ধি দুষণানি (সন্ধি ভঙ্গ) বিদধতি (কৰে)।

৪৬) বিধি সময় নিয়োগাৎ (দৈব আৰু কালৰ নিয়ম অনুসৰি) দীপ্তিসংহাৰ জিষ্ণম্ (দীপ্তিক্ষয়ৰ বাবে অবসন্ন) অগাধে (বহু) আপৎ পয়োধৌমগ্নম্ (বিপদ সমুদ্ৰত নিমগ্ন) শিথিলবসুম্ (ক্ষীণ ৰশ্মিৰ) ৰিপুতিমিৰম্ (শত্ৰুৰ দৰে অন্ধকাৰক) উদস্য (বিনাশ কৰি) উদীয়মানম্ (উদীয়মান) ত্বাম্ (তোমাক) দিনাদৌ (প্ৰাতঃ কালত) দিনকৃতম্ ইব (সূৰ্য্যৰ দৰে) লক্ষ্মীঃ (ৰাজলক্ষ্মী) ভূয়ঃ (পুনৰ) সমভ্যেতু (আগমন কৰক)

জানি থোৱা ভাল

- ভীমৰ আন এটা নাম বৃকোদৰ। কোৱা হয় ভীমৰ উদৰত 'বৃক' নামৰ অগ্নি আছিল, সেয়েহে তেওঁৰ নাম হ'ল বৃকোদৰ।
- অর্জুনৰ দহোটা প্ৰসিদ্ধ নাম আছে। সেইকেইটা হৈছে— অর্জুন, ফাল্গুন, জিষ্ণু, কিৰীটী, শ্বেতবাহন, বীভৎসু, বিজয়, কৃষ্ণ , সব্যসাচী আৰু ধনঞ্জয় -

"অর্জুনঃ ফাল্গুনো জিষ্ণুঃ কিৰীটী শ্বেতবাহনঃ।
বীভৎসুর্বিজয়ঃ কৃষ্ণঃ সব্যসাচী ধনঞ্জয়ঃ"।।

১৫.৩.৩ সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ

আপুনি ইতিমধ্যে কিৰাতাৰ্জুনীয়মৰ প্ৰথম সৰ্গত থকা শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ গদ্যপাঠ আৰু শব্দাৰ্থ পঢ়িলে। এতিয়া আপুনি সংস্কৃত শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

২৬) বনেচৰে এই কথাখিনিৰ পাৰিতোষিক (বেতন) লৈ গুচি গ'ল। তাৰ পিচত ৰজাই (যুধিষ্ঠিৰে) দ্ৰৌপদীৰ গৃহত প্ৰবেশ কৰি ভাতৃসকলৰ আগত সেই কথাখিনি ক'লে।

২৭) দ্ৰৌপদীয়ে শত্ৰুসকলৰ উন্নতিৰ কথা শুনি নিজৰ মনৰ দুখ দমন কৰিব নোৱাৰি ৰজাৰ ক্ৰোধ উদ্দীপক কথাবোৰ ক'বলৈ ধৰিলে। (অৰ্থাৎ দ্ৰৌপদীয়ে যুধিষ্ঠিৰৰ খং উঠাবলৈ চেষ্টা কৰিলে।)

২৮) আপোনাৰ বাবে নাৰীয়ে দিয়া উপদেশ তিৰস্কাৰ তুল্য। তথাপি মোৰ অসহনীয় মনোবেদনাই নাৰীজনোচিত মৰ্য্যদা লঙঘন কৰি মোক ক'বলৈ প্ৰেৰণা দিছে। (অৰ্থাৎ দ্ৰৌপদীয়ে মনত দুখ পাইছে। সেই দুখ দূৰ কৰিবৰ বাবে দ্ৰৌপদীয়ে যুধিষ্ঠিৰক উপদেশ দিবলৈ বিচাৰিছে)।

২৯) ইন্দ্ৰৰ দৰে পৰাক্ৰমী নিজবংশীয় ৰজাসকলৰ দ্বাৰা দীৰ্ঘদিন ধৰি অখণ্ডভাবে শাসিত পৃথিৱীক আপুনি নিজহাতে পৰিত্যাগ কৰিছে যেনেদৰে মদমত্ত ঐৰাৱতে শুড়েৰে (শিৰৰ) মালাক দলিয়াই দিয়ে।

৩০) যিসকল মূৰ্খ ব্যক্তিয়ে মায়াবীৰ প্ৰতি মায়াবী নহয়, তেওঁলোক পৰাজিত হয়। কাৰণ তীক্ষ্ণ বাণে যিদৰে বৰ্মহীন (যুদ্ধত আবৰণ নথকা শৰীৰ) শৰীৰত প্ৰবেশ কৰি মানুহক হত্যা কৰে, কুটিল মানুহেও তেনেদৰে অমায়িক ব্যক্তিসকলক বিনষ্ট কৰে।

৩১) আপোনাৰ (যুধিষ্ঠিৰৰ) বাহিৰে এনে কোন অনুকূল সহায়যুক্ত মৰ্য্যদাসম্পন্ন ৰজাই গুণী, সৎ বংশত জন্মা, মনোৰম নিজপত্নীৰ দৰে ৰাজলক্ষ্মীক শত্ৰুৰ দ্বাৰা অপহৰণ কৰোৱায়? (অৰ্থাৎ ৰাজলক্ষ্মী মানে ৰাজ্যৰ শাসনভাৰ। কোনো ৰজাই নিজৰ ৰাজ্যৰ শাসনভাৰ আনৰ ওচৰত অৰ্পণ নকৰে)

৩২) হে মহাৰাজ! বীৰসকলে নিন্দা কৰা পথত বিচৰণ কৰা আপোনাৰ এই বিপদৰ সময়তো কিয় খং উঠা নাই? অগ্নিয়ে যিদৰে শিখা বিস্তাৰ কৰি শুকান শমী গছক প্ৰজ্বলিত কৰে, সেইদৰে আপোনাক কিয় প্ৰজ্বলিত কৰা নাই?

৩৩) যিজনৰ ক্ৰোধ নিষ্ফল নহয়, যিজনে সকলো বিপদ নাশ কৰে, মানুহে নিজে নিজেই তেওঁৰ বশীভূত হয়। ক্ৰোধহীন ব্যক্তি মিত্ৰ হ'লেও মানুহে আদৰ নকৰে আৰু শত্ৰু হ'লেও ভয় নকৰে।

৩৪) (পূৰ্বতে) ৰঙা চন্দনেৰে (অঙ্গৰাগ কৰাত) অভ্যস্ত উৎকৃষ্ট ৰথত বিচৰণ কৰা ভীমে এতিয়া ধূলি ধূসৰিত হৈ খোজকাঢ়ি পৰ্বতত বিচৰণ কৰিছে। এই অৱস্থাই সত্যবাদী আপোনাৰ মনত কেতিয়াও কষ্ট নিদিয়েনে?

৩৫) ইন্দ্ৰতুল্য যি অৰ্জুনে (ধনঞ্জয়) উত্তৰ কুৰুদেশ জয় কৰি (আপোনাক) প্ৰচুৰ সোণ-ৰূপৰ ধন দান কৰিছিল, সেই অৰ্জুনে এতিয়া আপোনাৰ বাবে বল্কলবসন সংগ্ৰহ কৰিছে। এনে অৱস্থাতো কিয় আপোনাৰ খং উঠা নাই ?

৩৬) অৰণ্যত শয়ন কৰি যাৰ শৰীৰ কঠিন হৈ পৰিছে, যাৰ চুলিবোৰ আউলি -বাউলি হৈ পৰিছে, সেই পৰ্বতৰ হাতীযুগলৰ দৰে যমজ ভাতৃদ্বয়ক (নকুল আৰু সহদেৱক) দেখিও

কিয় আপোনাৰ ধৈর্য্য আৰু সংযম নষ্ট হোৱা নাই?

৩৭) মই আপোনাৰ মনৰ ভাব বুজি পোৱা নাই। ভিন্ ভিন্ মানুহৰ মনোভাব ভিন্ ভিন্। আপোনাৰ এই ভয়ানক বিপদৰ কথা চিন্তা কৰি মোৰ মনোবেদনাই বলপূৰ্বকভাৱে মোৰ মন ভাঙি পেলাইছে।

৩৮) যিজনে (যুধিষ্ঠিৰে) পূৰ্বতে বহুমূলীয়া শয্যাত শয়ন কৰি (স্তুতিকাৰকসকলৰ) মঙ্গলময় স্তুতি গীত শুনি সাৰ পাইছিল, সেইজনে এতিয়া বহু কুশবনেৰে ভৰা বনভূমিত শয়ন কৰি অমঙ্গলীয়া শিয়ালৰ চিঞৰত নিদ্রা ত্যাগ কৰিছে।

৩৯) হে মহাৰাজ! পূৰ্বতে ব্রাহ্মণসকলে খোৱা অৱশিষ্ট অন্নৰদ্বাৰা আপোনাৰ শৰীৰে ৰমনীয়তা পাইছিল, এতিয়া বনৰীয়া ফল-মূল খাই আপোনাৰ যশ-খ্যাতিৰ লগতে সেই শৰীৰো অত্যন্ত কৃশ হৈ পৰিছে।

৪০) (পূৰ্বতে) মনিময় **পাদপীঠত** স্থাপিত আপোনাৰ চৰণযুগল (আন) ৰজাসকলৰ শিৰৰ মালাৰ পৰাগৰেণুৰে ৰঞ্জিত হৈছিল, (এতিয়া) সেই চৰণযুগল মৃগ আৰু হৰিণে আগচিঙা বনৰ কুশবনৰ ওপৰত স্থাপিত হৈছে।

পাদপীঠ = ৰজাৰ সিংহাসনৰ ওচৰত ভৰি থোৱা পীৰা।

৪১) যিহেতু আপোনাৰ এই অৱস্থা শত্রুয়ে কৰা, সেইবাবে মোৰ মনক ই অতি পীড়া দিছে। যদি শত্রুসকলৰ দ্বাৰা শক্তি আৰু সম্পদ নষ্ট নহয়, তেনেহ'লে বিপদো মানীসকলৰ বাবে উৎসৱতুল্য হয়।

৪২) হে ৰাজন! প্রসন্ন হওঁক। শত্রুসকলক বধ কৰাৰ বাবে শান্তি ত্যাগ কৰি পুনৰ ক্ষত্রিয় তেজ ধাৰণ কৰক। নিস্পৃহ ঋষি-মুনিসকলে শান্তিৰে (কাম, ক্রোধ আদি) শত্রুক জয় কৰি সিদ্ধি লাভ কৰে, কিন্তু ৰজাসকলে সেয়া নকৰে।

৪৩) আপোনাৰ দৰে তেজস্বীসকলৰ মাজত অগ্রগণ্য, যশস্বী ব্যক্তিসকলে যদি এনে অসহনীয় অপমান পায়ো সন্তোষ লাভ কৰে, তেনেহ'লে হায়! বীৰতা (তেজস্বীতা) আশ্রয়ৰ অভাৱত ধ্বংস হ'ল। (বীৰতা সদায় বীৰ, তেজস্বীলোকৰ লগত থাকে। বীৰলোক নাথাকিলে বীৰতাও নোহোৱা হয়।)

৪৪) আৰু যদি বীৰতা ত্যাগ কৰি ক্ষমাকে চিৰদিনৰ বাবে সুখৰ কাৰণ বুলি ভাবে, তেনেহ'লে ৰাজচিহ্নযুক্ত ধনু ত্যাগ কৰি জটাধাৰী হৈ বনতে অগ্নিত আহুতি প্রদান কৰি থাকক।

৪৫) প্রবঞ্চক শত্রুৰ বাবে মহাপ্রভাবশালী আপুনি পূৰ্ব প্রতিজ্ঞা পালন কৰা উচিত নহয়। কাৰণ বিজয় অভিলাষী শত্রুৰ বাবে যিকোনো চল-চাতুৰি গ্রহণ কৰি সন্ধি ভঙ্গ কৰিব পাৰি।

৪৬) দৈব আৰু কালৰ নিয়ম অনুসৰি ক্ষমতা ক্ষয়ৰ বাবে অবসন্ন (ভাগৰুৱা) অপাৰ

বিপদ সাগৰত বুৰ যোৱা, ক্ষীণজ্যোতিৰ শত্ৰুৰ দৰে অন্ধকাৰ বিনাশ কৰি প্ৰাতঃকালৰ উদিত সূৰ্য্যৰ দৰে আপোনৰ ওচৰলৈ ৰাজলক্ষ্মীৰ আগমন হওঁক।

অগ্ৰগতি নীৰিক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ "দ্ৰুপদাত্মজা" বুলি কাক কোৱা হয়?

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ভীমক "বৃকোদৰ" বুলিও কিয় কোৱা হয়?

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ অৰ্জুনৰ প্ৰসিদ্ধ দহটা নাম লিখক।

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ কেনে ব্যক্তিক মিত্ৰ বা শত্ৰু হলেও আদৰ বা ভয় নকৰে?

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ কাৰ পৰাজয়ো উৎসৱতুল্য হয়?

.....

১৫.৪ ব্যাকৰণগত টোকা

ওপৰত উল্লেখ কৰা পাঠটোৰ সংস্কৃত শব্দ কিছুমানৰ সমাস ভাঙিলে এনেদৰে পোৱা যায়—

কৃষ্ণাসদনম্ = কৃষ্ণায়াঃ সদনম্ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)

মনোৰমাম্ = মনঃ ৰময়তি ইতি (উপপদ তৎপুৰুষ)

অবন্ধ্যকোপস্য = ন বন্ধ্যাঃ (নঞ তৎ), অবন্ধ্য কোপঃ যস্য (বহুব্ৰীহিঃ) তস্য।

বাসবোপমঃ = বাসবঃ উপমা যস্য সঃ (বহুব্ৰীহি)

মহাধনম্ = মহৎ এব ধনম্ (কৰ্মধাৰয়)

নিৰাশ্রয়া = নির্গতঃ আশ্রয়ঃ যস্যাঃ সা (বহুব্ৰীহি)

জটাধৰঃ = জটায়াঃ ধৰঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)

ক্ষিতীশাঃ = ক্ষিতেঃ ঈশাঃ (ষষ্ঠী তৎপুৰুষ)।

ঠিক একেদৰে ক্ৰিয়াপদসমূহ ভাঙিলে নিম্নোক্ত ধৰণে পোৱা যাব -

১) নিশম্য = নি- শম্ ল্যপ্।

২) সিদ্ধিম্ = সিধ্ + ক্তিন্।

৩) ঘ্নন্তি = হন্ + লট্ অন্তি।

৪) প্ৰবিশ্য = প্ৰ - বিশ্ + ল্যপ্।

৫) বিবর্তমানম্ = বি - বৃৎ + শানচ্।

৬) জ্বলয়তি = জ্বল + নিচ্ + লট্ তি।

৭) দুনোতি = দু + লট্ তি।

৮) বিজিত্য = বি- জি + ল্যপ।

৯) বাধিতুম্ = বাধ্ + তুমুন্।

১০) জহাসি = হা + লট্ সি।

১১) বিহায় = বি - হা + ল্যপ্।

১২) জুহুধি = হু + লোট্ হি।

১৫.৫ দ্ৰৌপদীৰ উক্তিৰ সাৰাংশ

মহাকবি ভাৰবি ৰচিত "কিৰাতাৰ্জু নীয়ম্" মহাকাব্যৰ প্ৰথম সৰ্গৰ আৰম্ভণিতে যুধিষ্ঠিৰৰ দ্বাৰা নিয়োজিত বনেচৰৰ বক্তব্য পোৱা যায়। এই বনেচৰৰ পৰা দুৰ্যোধনৰ ৰাজ্য শাসন পদ্ধতিৰ বিষয়ে শুনি যুধিষ্ঠিৰে এই সকলোবোৰ নিজৰ ভাতৃ আৰু পত্নী দ্ৰৌপদীক জনালে। তেতিয়া, দ্ৰৌপদীয়ে নিজৰ আবেগক দমন কৰিব নোৱাৰি পুনৰ যুধিষ্ঠিৰক ৰাজোচিত গুণ আয়ত্ব কৰিবলৈ যুক্তিসংগত কথাৰে নিম্নলিখিত বক্তব্যৰাজি আগবঢ়ায়—

দ্ৰৌপদীৰ মতে যুধিষ্ঠিৰৰ দৰে বিদগ্ধ কাপুৰুষক তেওঁৰ দৰে নাৰীয়ে উপদেশ দিয়াটো তিৰস্কাৰ সদৃশ। তথাপি মানসিক যন্ত্ৰনাত অস্থিৰ হৈয়ে এইদৰে ক'বলৈ বাধ্য হৈছে। ইন্দ্ৰতুল্য প্ৰভাৱেৰে যুধিষ্ঠিৰে ৰাজ্য শাসন কৰিছিল। কিন্তু এতিয়া যুধিষ্ঠিৰে সেই ৰাজ্যকে শত্ৰুৰ হাতত তুলি দিছে। কপটৰ লগত কপট আচৰণ নকৰিলে পৰাজয় বৰণ কৰিবলগীয়া হয়। তদুপৰি যিজনে নিজৰ শুভাকাঙ্খীসকলৰ সহায় লাভ কৰিও পৰাজয় বৰণ কৰে, তেওঁ বংশ গৌৰৱো নাশ কৰে। আচৰিত কথা যে এনে নিন্দাজনক পৰিস্থিতিতো যুধিষ্ঠিৰৰ ক্ৰোধ উদ্দীপিত হোৱা নাই। দ্ৰৌপদীৰ মতে যিজন ক্ৰোধহীন, তেওঁ স্নেহশীল হ'লেও মানুহে আদৰ নকৰে।

দ্ৰৌপদীয়ে পুনৰ কয় যে যিজন ভীমে পূৰ্বতে ৰঙাচন্দনেৰে অংগ ৰাগ কৰিছিল, তেওঁ এতিয়া ধূলি ধূসৰিত হৈ পৰ্বতে পৰ্বতে শুদা ভৰিৰে বিচৰণ কৰে। ইন্দ্ৰতুল্য অৰ্জুনে এসময়ত উত্তৰকুৰুদেশ জয় কৰি যুধিষ্ঠিৰক বহু ধন-সম্পদ আনি দিছিল। এতিয়া সেই অৰ্জুনে তেওঁৰ বাবেই বল্কল আহৰণ কৰে। এনে অৱস্থাটো যুধিষ্ঠিৰৰ মনত ক্ৰোধৰ ভাব সৃষ্টি হোৱা নাই। তেনেদৰে নকুল আৰু সহদেৱৰ অৱস্থাও তথৈবচ। বনৰ মাটিত শোৱা বাবে তেওঁলোকৰ শৰীৰ কঠিন হৈ পৰিছে। আউল-বাউল চুলিৰে তেওঁলোক দুয়োজনকে বনৰীয়া হাতীৰ দৰে দেখা গৈছে। এওঁলোকৰ এনে দুৰৱস্থা দেখিও কিন্তু যুধিষ্ঠিৰৰ মন বিচলিত হোৱা নাই।

দ্ৰৌপদীয়ে যুধিষ্ঠিৰক সোঁৱৰাই দিয়ে যে পূৰ্বতে তেওঁ মূল্যবান শয্যাত শুই চাৰণ কবিসকলৰ মঙ্গলময় স্তুতিগীত শুনি সাৰ পাইছিল। কিন্তু এতিয়া অমঙ্গলজনক শিয়ালৰ চিঞৰত সাৰ পায়। তেওঁলোকৰ এনে দুখজনক অৱস্থাৰ একমাত্ৰ কাৰণ তেওঁলোকৰ শত্ৰু দুৰ্যোধন। সেয়েহে দ্ৰৌপদীয়ে শত্ৰুনাশৰ বাবে মুনিবৃত্তি ত্যাগ কৰি যুধিষ্ঠিৰক ক্ষত্ৰিয় তেজ ধাৰণ কৰিবলৈ অনুৰোধ জনাইছে। দ্ৰৌপদীয়ে যুধিষ্ঠিৰক তেওঁৰ তৎকাল কৰ্তব্য সম্পৰ্কেও নিৰ্দেশ দিছে। শত্ৰুসকলে যিহেতু সদায় অনিষ্ট কৰিবলৈকে তৎপৰ হৈ আছে, সেয়েহে তেওঁ পূৰ্বতে কৰা প্ৰতিজ্ঞা পালন

কৰা অনুচিত। মিছাতে সময় নষ্ট নকৰি বিজয়াভিলাষী ৰজাৰ দৰে শত্ৰুসকলৰ কোনো এটা ভুল দেখুৱাই ছলনা কৰি সন্ধিভংগ কৰা উচিত। এনেদৰে দ্ৰৌপদীয়ে বিভিন্ন উৎসাহজনক কথাৰে শত্ৰুপক্ষৰ বাবে যুধিষ্ঠিৰৰ ক্ৰোধ বঢ়াব বিচাৰিছিল।

১৫.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্ কাব্যৰ প্ৰথম সৰ্গৰ মূল বিষয়বস্তু সম্পূৰ্ণকৈ জানিব পাৰিলে।
- কবি ভাৰবিয়ে এই সৰ্গৰ শ্লোকসমূহৰ মাধ্যমেৰে বিভিন্ন নীতিজ্ঞানো লিপিবদ্ধ কৰিছে।
- আপুনি শ্লোকসমূহ অধ্যয়ন কৰি মানৱ জীৱনৰ বিভিন্ন নীতিজ্ঞানো লাভ কৰিলে।
- সংস্কৃত পাঠ্যাংশৰ লগতে শব্দাৰ্থ আৰু অসমীয়া অনুবাদো জানিলে।
- যুধিষ্ঠিৰৰ প্ৰতি দ্ৰৌপদীৰ বক্তব্যৰ গুৰুত্বৰ বিষয়েও আভাস লাভ কৰিলে।
- অধ্যায়টিত ব্যৱহাৰ হোৱা কিছুমান সংস্কৃত পদ তথা ক্ৰিয়াপদৰ ব্যাকৰণগত টোকা পঢ়িবলৈ পালে।

১৫.৭ অধিক জানিবলৈ

১) Sastri, Prof. Ashoknath, 1996, *Bharavi's Kiratarjuniyam*, Canto-I, Calcutta : Modern Book Agency Pvt. Ltd.

২) বন্দোপাধ্যায়, শ্ৰী অশোক কুমাৰ, *মহাকবি ভাৰবি ৰচিত কিৰাতাৰ্জুনীয়ম্*, প্ৰথম সৰ্গ, কলিকতা ঃ সংস্কৃত পুস্তক ভাণ্ডাৰ।

৩) Pande, Adityanarayan, 1968, *Kiratarjuniya of Bharavi*, (ed), Varanasi : Choukhamba Sanskrit Series Office.

১৫.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দ্ৰৌপদীক।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভীমৰ উদৰত 'বৃক' নামৰ অগ্নি আছিল। সেয়েহে তেওঁৰ নাম বৃকোদৰ।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অৰ্জুনৰ প্ৰসিদ্ধ দহটা নাম হৈছে - অৰ্জুন, ফাল্গুন, জিষ্ণু, কিৰীটী, শ্বেতবাহন, বীভৎসু, বিজয়, কৃষ্ণ, সব্যসাচী আৰু ধনঞ্জয়।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক্ৰোধশূণ্য ব্যক্তিক।

৫নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শত্ৰুৱে যাৰ বীৰ্য্য আৰু সম্পদ নষ্ট কৰিব নোৱাৰে, তেনে মানী ব্যক্তিৰ পৰাজয়ো উৎসৱ তুল্য হয়।

১৫.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ 'পাদপীঠ' মানে কি?

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ভীমৰ অন্য এটা নাম কি?

(খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ অৰ্জুনৰ দহটা নাম কি কি লিখক।

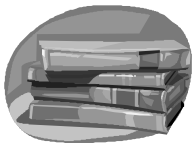
প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ব্যাকৰণগত টোকা— নিশম্য, বিজিত্য, বিহায়, প্ৰবিল্য।

(গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ যুধিষ্ঠিৰৰ প্ৰতি দ্ৰৌপদীৰ উক্তিৰ সাৰাংশ দাঙি ধৰক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ দ্ৰৌপদীৰ বক্তব্যৰ মাজেৰে তেওঁৰ চৰিত্ৰ বিশ্লেষণ কৰক।

*** ***** ***

প্রসংগ পুথি

অসমীয়া ঃ

১) কালে, এম আৰ, *স্বপ্নবাসবদত্তম্ অৰ ভাস*, মতিলাল বানাৰসীদাস পাব্‌লিচাৰ্‌চ্ প্রাইভেট লিমিটেড, দিল্লী, ১৯৮৮

২) পুচলকাৰ, এ.ডি., *ভাস- এ ষ্টাডী*, মুন্সিৰাম মনোহৰলাল অৰিয়েন্টল পাব্‌লিচাৰ্‌চ্ এণ্ড বুকচেলাৰ্‌চ্ , দিল্লী, ১৯৬৮

৩) আয়াৰ, এ.এচ্. পি, *ভাস*, ভি. ৰামস্বামী সন্তুলু এণ্ড চন্স মাদ্রাজ, ১৯৫৭

৪) শর্মা, থানেশ্বৰ, *সংস্কৃত সাহিত্যৰ ইতিবৃত্ত*, চন্দ্র প্রকাশ, গুৱাহাটী, ১৯৯৫

৫) হাজৰিকা, অতুল চন্দ্র, *অভিজ্ঞানশকুন্তলম্*, মিৰাশি আৰু নৰলকাৰৰ কালিদাস, বোম্বে, ১৯৫৯; গুৱাহাটী, ১৯৫৯।

৬) শর্মা, থানেশ্বৰ, *অভিজ্ঞানশকুন্তলম্ — এক সমীক্ষা*, ৫ম সংস্কৰণ, গুৱাহাটী, ২০০৮-চন

৭) হাজৰিকা, অতুল চন্দ্র, *অভিজ্ঞান শকুন্তলম্*, অসমীয়া অনুবাদ, গুৱাহাটী, ১৯৪৯ চন।

৮) মিৰাষি ভি ভি আৰু নভাকৰ, কালিদাস, মুম্বাই, ১৯৬৯।

৯) ঠাকুৰ, ৰবীন্দ্র নাথ, *প্রাচীন সাহিত্য*, বিশ্বভাৰতী, কলকাতা, ১৯৭০।

১০) ঠাকুৰ, ৰমা শঙ্কৰ, *মহাকবি কালিদাস* (হিন্দী), চৌখাম্বা, বাৰানসী, ১৯৭২।

১১) বসু, *দেবেন্দ্র নাথ*, *শকুন্তলায় নাট্যকথা*, সাৰস্বত লাইব্রেৰী, কলকাতা, বঙ্গাব্দ ১৩৭৯।

১২) কালে, এম্ আৰ্, *দি ৰঘুবংশম্ অব্ কালিদাস*, (ক্যাণ্টো ১-৫), দিল্লী ঃ মতিলাল বানাৰসীদাস।

১৩) ভদ্র, সুধেন্দুমোহন, *ৰঘুবংশম্*, গুৱাহাটী ঃ চন্দ্রপ্রকাশ।

১৪) *সংস্কৃত সাহিত্যসম্ভাৰ* (Vol X) প্রথম সংস্কৰণ, ১৯৮১, কলকাতা।

১৫) গোস্বামী, ড° মালিনী, ২০০৯, *ৰঘুৰপি কাব্যম*, গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

১৬) চাকী, জ্যোতিভূষণ আৰু বসু, ৰত্না; *সংস্কৃত সাহিত্যসম্ভাৰ, খণ্ড-১০*, (অনুবাদ)।

১৭) নন্দর্গিকাৰ, গোপাল ৰঘুনাথ, ১৯৮২, *দি ৰঘুবংশম্ অব্ কালিদাস* (এডিটেড), দিল্লী ঃ মোতিলাল বানাৰসীদাস।

১৮) বন্দোপাধ্যায়, শ্রীঅশোক কুমাৰ, *মহাকবি ভাৰবি ৰচিত কিৰাতার্জুনীয়ম্*, প্রথম সর্গ, কলিকতা ঃ সংস্কৃত পুস্তক ভাণ্ডাৰ।

ইংৰাজী ঃ

1) Sastri, Prof. Ashoknath, 1996, *Bharavi's Kiratarjuniyam*, Canto I, Calcutta : Modern Book Agency Pvt. Ltd.

2) *Kiratarjuniyam of Bharavi*; 1968, Varanasi : The Chowkhamba Sanskrit Series Office.

3) Pande, Adityanarayana, 1968, *Kiratarjuniya of Bharavi,* [ed.],Varanasi : Choukhamba Sanskrit Series Office.